

УДК 373.881.116.2.147:147.15
№ держреєстрації 0115U003083

інв. №

Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогіки
04053, м. Київ-53, вул. Січових Стрільців, 52-д
тел. 481-37-12

ЗАТВЕРДЖУЮ
Директор Інституту педагогіки
НАПН України
_____ О. М. Топузов

_____ 2017 р.

«Затверджено»
на засіданні відділу навчання
української мови та літератури
Інституту педагогіки
НАПН України
06 листопада 2017 р.
протокол № 11

ЗАКЛЮЧНИЙ ЗВІТ
про науково-дослідну роботу
«Методика навчання української мови учнів 8-9 класів»
(2015-2017 рр.)

Керівник НДР

д. пед. наук, професор

Н.Б. Голуб

Київ-2017

СПИСОК ВИКОНАВЦІВ:

Керівник НДР,

завідувач відділу,
доктор педагогічних наук,
професор

Голуб Н.Б.

головний науковий співробітник,
доктор педагогічних наук
(з 01.01.2015 по 10.09.2015)

Сидоренко В.В.

головний науковий співробітник,
доктор педагогічних наук, професор
(з 09.10.2017 р.)

Горошкіна О.М.

провідний науковий співробітник
відділу, кандидат педагогічних
наук, старший науковий співробітник
(з 01.01.2015 по 31.03.2015)
старший науковий співробітник,

Шелехова Г.Т.

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

Бондаренко Н.В.

старший науковий співробітник
кандидат педагогічних наук

Ярмолюк А.В.

старший науковий співробітник,
кандидат педагогічних наук

Новосьолова В.І.

молодший науковий співробітник
(з 26.07.2016 по 30.06.2017)

Ладоня К.Ю.

молодший науковий співробітник

Галаєвська Л.В.

головний науковий співробітник(0,5 ст.)
доктор педагогічних наук, професор

Голуб Н.Б.

РЕФЕРАТ

Заключний звіт складається зі вступної частини (обкладинка, титульний аркуш, список авторів, реферат, зміст, перелік умовних позначень, передмова), основної частини (вступ, суть звіту, висновки, рекомендації), списку публікацій.

Загальний обсяг звіту – 76 ст., список опублікованих праць – на 7-и сторінках.

Звіт відображає результати науково-дослідної роботи співробітників відділу навчання української мови та літератури з теми «**Методика навчання української мови учнів 8-9 класів**», виконаної відповідно до постанови Президії НАПН України від 02.04.2014 р., протокол №1-7/4-89; постанови Президії НАПН України від 19.06.2014 р., протокол № 1-7/6-151; договору № 11/1/2-15 Нпр від 15 січня 2015 р.

Терміни виконання теми: січень 2015 р. – грудень 2017 р.

Ключові слова за темою: особистісно орієнтоване навчання, компетентнісний підхід, принципи, методи, прийоми, засоби, мотивація, цінності, рефлексія, комунікативне спрямування, мовленнєві жанри, синтаксична компетентність учня.

Об'єкт дослідження: процес навчання української мови учнів 8-9 класів загальноосвітньої школи.

Предмет дослідження: методика навчання української мови учнів 8-9 класів середньої загальноосвітньої школи на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів.

Мета дослідження полягає у розробленні методики навчання української мови учнів 8-9 класів на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів.

Дослідження здійснювалося за допомогою таких *методів*:

1) *теоретичних* – аналіз і синтез сучасної психологічної, педагогічної, лінгвістичної, соціолінгвістичної, дидактичної і лінгводидактичної літератури з проблем дослідження; аналіз державних документів, що регулюють освітню діяльність; зіставлення й узагальнення даних з проблеми дослідження; аналіз програми й підручників української мови для основної школи з метою з'ясування вихідних даних дослідження; аналіз усного й писемного мовлення учнів; аналіз і синтез результатів дослідного навчання.

2) *емпіричних* – спостереження за навчальним процесом та аналіз уроків з української мови в 8-9 класах; усне й письмове опитування учнів і вчителів на різних етапах дослідного навчання; різні види моделювання: атрибутивне (жанри мовлення), структурне (структура дидактичної гри, проекту, самостійної роботи учнів), організаційне (організація самостійної роботи, навчальні мовно-комунікативні ситуації, експеримент); педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи).

Здобуті результати:

У результаті трирічного дослідження розроблено методику навчання учнів 8-9 класів української мови на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів. Ця методика передбачає перегляд форм і методів навчання. А саме: актуалізовано такі методи: ситуаційний, проектів, діалогування, комплексна вправа на основі тексту; проблемний, самостійної роботи з джерелами інформації. Активно впроваджено парну й групову форми організації навчальної діяльності учнів. Осучаснено й урізноманітнено перелік тем ціннісного змісту для соціокультурної змістової лінії. Реалізації методики сприяють такі способи розв'язання освітніх завдань: орієнтування на систему цінностей; мотивування навчальної діяльності учнів; цілевизначення;

розроблення ситуацій і поставлення проблем; актуалізація змістових ліній програми; упровадження в практику навчання мовленнєвих жанрів; діалогізація освітнього процесу; системна робота з текстами на уроці; створення розвивального навчального середовища; забезпечення учням права вибору на уроці тощо. упроваджено методику навчання української мови учнів 8-9 класів, закладену в планові підручники й посібник, в експериментальні ЗНЗ; триває узагальнення зібраних експериментальних даних, урахування зауважень і виявлених недоліків.

Наукова новизна здобутих результатів дослідження полягає у визначенні або уточненні сутності ключових термінів, упорядкуванні поняттєвого апарату досліджуваної проблеми; перегляді окремих компонентів змісту шкільної мовної освіти й приведенні його у відповідність із запитами суспільства й сучасними світовими тенденціями; уперше в українській лінгводидактиці розроблено й упроваджено в освітній процес методику навчання української мови учнів 8-9 класів на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів; підготовлено методичний супровід (підручник, методичні рекомендації, цільова карта спостереження уроку, статті), що сприятимуть ефективному впровадженню її.

Ступінь упровадження: Процес упровадження очікуваних результатів здійснювався у два етапи: *перший етап* передбачав оприлюднення експериментальних матеріалів під час виступів на міжнародних і всеукраїнських конференціях, семінарах, круглих столах, у статтях фахових видань, на сайті Інституту педагогіки; на *другому етапі* результати експериментальних досліджень упроваджуються в практиці роботи вчителів-словесників загальноосвітніх шкіл України. Підручники мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» у 2016-ому (8 клас) і у 2017-ому (9 клас); підручники впроваджені в експериментальні заклади освіти (8 кл.) і заклади, що обрали в результаті конкурсу (9 кл.); посібник схвалено науково-методичною радою й подано на гриф. Є запити на всю підзвітну продукцію.

Практичне значення роботи. Результати дослідження використано під час оновлення програми «Українська мова для 5-9 класів» і розроблення нової навчальної програми для 10-11 класів профільної школи (рівень «Стандарт»), написання підручників і посібника. Результати НДР будуть максимально корисні для розроблення програм із методики викладання шкільного курсу української мови у педагогічних вишах, а також під час професійної підготовки вчителів-словесників, у системі післядипломної педагогічної освіти.

Про ефективність виконаної роботи свідчать результати локального (підручник для 8 класу) і всеукраїнського (підручник для 9 класу) експерименту, проведеного в процесі науково-дослідної роботи за індивідуальними підтемами у контексті виконання колективної теми.

Галузь використання – педагогіка, фахова методика; загальноосвітня школа; зокрема середня ланка; система вищої педагогічної та післядипломної освіти.

Об'єкти впровадження – загальноосвітні навчальні заклади, заклади післядипломної педагогічної освіти, факультети української філології вищих педагогічних навчальних закладів.

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	5
Передмова	6-8
Основна частина	9-15
Результати експериментальної роботи (за підтемами)	16-76
Розділ I. Тема Методика навчання української мови учнів 8-9 класів».....	
Підтема 1 «Навчання учнів 8-9 класу синтаксису й пунктуації на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів»	16-59
Підтема 2. «Розвиток мовлення учнів 8-9 класів на засадах компетентнісного, особистісно зорієнтованого й діяльнісного підходів».....	59-63
Висновки	63-68
Рекомендації	68-69
Список публікацій	70-76

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

НАПН – Національна академія педагогічних наук

МОН – Міністерство освіти і науки

НДТ – науково-дослідна тема

НДР – науково-дослідна робота

РС – розвивальне середовище

ПЕРЕДМОВА

У звіті представлено результати НДР відділу навчання української мови та літератури (сектор «Українська мова») з колективної теми «*Методика навчання української мови учнів 8-9 класів*». Розроблення її співробітники здійснювали за індивідуальними підтемами: «*Навчання учнів 8-9 класу синтаксису й пунктуації на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів*» і «*Розвиток мовлення учнів 8-9 класів на засадах компетентнісного, особистісно зорієнтованого й діяльнісного підходів*».

Підтеми є складниками колективної теми й охоплюють різні аспекти її.

Вибір проблем для дослідження зроблено відповідно до наукового досвіду, посад співробітників і терміну роботи над темою.

Тему виконували протягом 2015-2017 рр. поетапно.

Етапи науково-дослідної роботи (*пошуково-модельовальний, модельовально-експериментальний й узагальнювально-впроваджувальний*) визначають логіку дослідження.

Водночас співробітники відділу брали участь у заходах, спрямованих на виконання Програми спільної діяльності МОН і НАПН України. Зокрема таких:

1) у 2015-ому році

- у складі робочої групи Міністерства освіти й науки України із розроблення розвантаженого варіанту програми ЗНО 2016 з української мови та літератури (наказ МОН № 64 від 29 січня 2015 року «Про розроблення програми для проведення ЗНО у 2016 році») – *В.І. Новосьолова*;

- у складі робочої групи МОН України над унесенням змін до програми й *створенням* розвантаженого проекту Програми української мови для 5-9 класів (наказ МОН № 100 від 06. 02. 2015 року). Зміни затверджені наказом Міністерства від 29.05.2015 № 585 – *Н.Б. Голуб, В.В. Сидоренко, Г.Т.Шелехова, В.І. Новосьолова*;

- у складі робочої групи МОН України над унесенням змін до програм і *створенням* розвантаженого проекту Програми української мови для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання (Наказ МОН №100 від 06.02.2015 року). Зміни затверджені наказом Міністерства від 29.05.2015 №585 – *Н.В. Бондаренко, А.В.Ярмолюк*;

- у складі галузевої конкурсної комісії підсумкової науково-практичної конференції II туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з української мови, літератури (у т. ч. методики викладання їх), 25-26 березня 2015 року, на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка – *Н.Б.Голуб*;

- у складі авторського колективу науковців відділу з розроблення й участі в конкурсі підручника української мови для 7 класу (*Голуб Н.Б., Новосьолова В.І., Ярмолюк А.В.*), отримано гриф «Рекомендовано МОН».

2) у 2016-ому році

- у складі робочої групи МОН України з доопрацювання і внесення змін до програми й *створення* розвантаженого проекту Програми української мови для 10-11 класів (наказ МОН України № 92 від 08. 02. 2016 року) – *Н.Б. Голуб, В.І. Новосьолова*;

- участь у нараді в МОН України 3.06.2016 р., присвяченій перспективам навчання української мови в загальноосвітній школі (*Новосьолова В.І.*);

- у складі робочої групи МОН України з доопрацювання і внесення змін до програми й *створення* розвантаженого проекту Програми української мови для 9 класу (наказ МОН України № 617 від 03. 06. 2016 року) – *Н.Б. Голуб, В.І. Новосьолова*;

- участь у *розробленні* методичних рекомендацій щодо організації навчально-виховного процесу в 2016/2017 навчальному році (*Бондаренко Н.В., Новосьолова В.І.*);

- участь у роботі експертної комісії в Українському центрі оцінювання якості освіти з питань визначення результатів ЗНО, відповідно до критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти з навчального предмета українська мова (*Новосьолова В.І.*);

- участь у роботі Медіабрифінгу в Інституті модернізації змісту освіти «Видання підручників для учнів 4 та 7-х класів ЗНЗ у 2015 році» (20. січня, м. Київ), виступила з доповіддю на тему «*Концептуальні засади створення підручника української мови для 7 класу*» (*Новосьолова В.І.*);

- участь у роботі експертної групи зі здійснення експертизи електронних версій двох підручників, поданих на конкурсний відбір проектів підручників української мови для учнів 8 класів загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання. (Наказ МОН від 5 лютого 2016 року №78 «Про проведення конкурсного відбору проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів»; Наказ МОН від 02. 03. 2016 № 210) – *Ярмолюк А.В.*

- участь у роботі над внесенням змін до програм і *створенням* розвантаженого проекту Програми української мови для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання (Наказ МОН № 617 від 3.06.2016 року) *Бондаренко Н.В., Ярмолюк А.В.* ;

- участь у роботі з доопрацювання навчальних програм для учнів 10-11 класів (наказ МОН України № 92 від 08.02.2016 р. «Про організацію доопрацювання навчальних програм для учнів 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів») – *Бондаренко Н.В.*

- участь у розробленні інструктивно-методичних матеріалів для здійснення експертизи електронних версій підручників та в проведенні інструктажу експертів з української мови (на виконання наказу МОН України №78 від 05.02.2016 р. «Про проведення конкурсного відбору проектів підручників для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів») – *Бондаренко Н.В.*

3) у 2017-ому році

- у складі робочої групи з оновлення програми «Українська мова» для 5-9 класів шкіл з українською мовою навчання (наказ МОН №201 від 10.02.17) – *Н.Б. Голуб, В.І. Новосьолова*;

- у складі робочої групи з розроблення навчальних програм для учнів 10-11 класів (рівень стандарту) загальноосвітніх навчальних закладів (наказ №451 від 22 березня) *Н.Б.Голуб (керівник групи), В.І. Новосьолова*;

- у складі підкомісії 014-1 Середня освіта (мови і літератури) з розроблення стандарту вищої освіти України (наказ МОН України від 25.07.2016 р. №872 «Про внесення змін до персонального складу Науково-методичних комісій (підкомісій) сектору вищої освіти Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України) – *Н.Б. Голуб*;

- у складі групи з обговорення змін до статті 7 «Мова освіти» проекту Закону України «Про освіту» – *Н.Б. Голуб, Н.В. Бондаренко*;

- у складі робочої групи з оновлення програм з української мови для 5-9 та 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання (накази МОН України № 84 від 20.01.2017 та № 451 від 22.03.2017 р.) – *Н.В. Бондаренко, А.В. Ярмолюк*;

- участь у нарадах в МОН України 10. 04.2017 р., 24. 04. 2017 р., з питань написання навчальних програм для 10-11 класів та присвячених перспективам навчання української мови в загальноосвітній школі – *В.І. Новосьолова*;

- у роботі експертної комісії в Українському центрі оцінювання якості освіти з питань визначення результатів пробного ЗНО за шкалою 1-12 балів з української мови та з питань визначення результатів ЗНО, відповідно до критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти з навчального предмета «українська мова» – *В.І. Новосьолова*;

- у складі групи з інструктажу експертів, які здійснювали експертизу підручників української мови для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів – *Н.В. Бондаренко*.

- у складі підкомісії 014-1 Середня освіта (мови і літератури) з розроблення стандарту вищої освіти України (наказ МОН України від 25.07.2016 р. №872 «Про внесення змін до персонального складу Науково-методичних комісій (підкомісій) сектору вищої освіти Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України» – *Н.Б. Голуб*.

- у складі групи з обговорення змін до статті 7 «Мова освіти» проекту Закону України «Про освіту» *Н.Б. Голуб, Н.В. Бондаренко*.

- у складі експертної групи з експортування роботи науково-освітнього порталу «**Тарас Григорович Шевченко**» (WWW.KOBZAR.UA), поданої на здобуття Державної премії України в галузі освіти в номінації «Дошкільна і позашкільна освіта» – *Н.Б. Голуб*.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена зміною методологічних засад розуміння якості загальної середньої освіти, переглядом стратегій, посиленням функційного компонента в навчанні, згідно з чим освітній результат визначають способи діяльності учня, досвід матеріалізованої й інтелектуальної (мисленнєвої) діяльності, емоційно-ціннісного ставлення до світу, а також запитами практично всіх сфер сучасного суспільства на працівників і просто громадян, що добре володіють навичками спілкування.

Про потребу створення нової методики свідчать і дані експериментальних розвідок відділу. Зокрема, таких:

1) 70% опитаних учнів не змогли відповісти на запитання «Навіщо (з якою метою) ви вивчаєте українську мову?» і «Наведіть приклади життєвих ситуацій, у яких вам знадобилися знання української мови»;

2) більшість учнів (52-78%) практично безпорадні перед багатьма бар'єрами спілкування;

3) у 58% реципієнтів виявлено психологічну й практичну неготовність до ефективного спілкування;

4) для значної кількості опитаних учнів спілкування не стало цінністю (спілкування як цінність розглядають лише 18 % опитаних).

З огляду на дані опитувань можна зробити висновки, що учні, вивчаючи протягом 10-и років українську мову, сприймають її переважно як складну систему правил, застосування яких досить обмежене. У зв'язку з цим є потреба в розробленні методики навчання мови, яка б посилювала дієвість знань теорії мови й мовлення, була орієнтована на особистість учня і сприяла формуванню ключових і предметних компетентностей.

ОСНОВНА ЧАСТИНА ВСТУП

Попередньо здійснений аналіз теорії й практики навчання української мови в загальноосвітній школі засвідчив недостатню увагу вчених дослідженню проблеми особистісно орієнтованого навчання української мови учнів 8-9 класів, формування у них ключових і предметної компетентностей. Таким чином, можна констатувати наявність суперечності між необхідністю впровадження інноваційної методики навчання української мови учнів 8-9 класів і нерозробленістю цього питання в українській лінгводидактиці.

Основна ідея дослідження полягала у визначенні й створенні умов, сприятливих для повноцінного прояву здібностей і розвитку особистості учня, усвідомлення й прийняття цінностей, формування ключових і предметних компетентностей; повноцінній *реалізації* завдань чотирьох змістових ліній шкільного курсу – мовної, мовленнєвої, соціокультурної і діяльнісної; *впровадженні* у процес навчання української мови мовленнєвих жанрів; актуалізації кооперативних форм організації навчання; *доброрі* методів, прийомів і засобів навчання української мови (у т.ч. електронних) відповідно до сучасних вимог, мети і завдань навчання української мови, що забезпечать гуманізацію навчального процесу, зорієнтованість на особистість, формування на основі предметних знань, умінь і навичок ключових і предметних компетентностей, умінь приймати рішення, використовувати інформаційні й комунікаційні технології, критично мислити, розв'язувати різноманітні проблеми та ін.

Науково-дослідну роботу над колективною темою співробітники відділу здійснювали в три етапи.

На I (пошуково-моделювальному) етапі дослідження (2015-й рік) опрацьовано наукову літературу з проблеми, укладено програми дослідження, визначено теоретичні засади методики навчання української мови учнів 8-9 класів; *визначено* основні напрями й завдання дослідження, *написано* плани-проспекти індивідуальних досліджень; *визначено* психолого-педагогічні чинники й дидактико-методичні умови вдосконалення процесу навчання мови учнів визначеної вікової категорії; *укладено* категорійний апарат дослідження; *розроблено* програму констатувального етапу експерименту; *проведено* констатувальний зріз, *здійснено* аналіз та узагальнення результатів констатувального етапу експерименту; *розроблено* концепції планових підручників і посібника.

На II-ому (моделювально-експериментальному) етапі дослідження (2016-й рік) *розроблено* концепцію методики навчання української мови учнів 8-9 класів української мови; *дібрано й обґрунтовано* доцільність принципів, форм, методів і засобів як структурних елементів методики; *створено* методику навчання української мови учнів 8-9 класів української мови; *розроблено* програму формувального експерименту; *розпочато експериментальну* перевірку розробленої методики, закладеної в основу підручника «Українська мова» для учнів 8 класу; *одержано гриф* і видано підручник «Українська мова», 8 клас; надруковано методичні рекомендації.

Суть **III-го (узагальнювально-впроваджувального) етапу** дослідження (2017-й рік) визначала експериментальна перевірка створеної методики навчання української мови учнів 8-9 класів; кількісний і якісний підсумковий аналіз, узагальнення здобутих результатів педагогічного дослідження; апробування підручників; узагальнення зібраних даних; завершення редагування посібника, наукового звіту; на підсумковому етапі

одержано гриф для підручника «Українська мова» для учнів 9 класу (Голуб Н.Б., Ярмолюк А.В.), здобуто перемогу в конкурсі підручників; підручник упроваджено в освітній процес України; надруковано методичні рекомендації (Голуб Н.Б.); подано на гриф посібник «Навчання синтаксису української мови учнів 8-9 класів» (Голуб Н.Б., Галаєвська Л.В.).

Актуальність. Тема «Методика навчання української мови учнів 8-9 класів» є логічним продовженням попереднього дослідження, спрямованого на забезпечення якісно нового результату процесу навчання української мови з урахуванням сучасних освітніх орієнтирів, заявлених у чинних державних документах.

Дослідження передбачало вивчення реальних і перспективних потреб учнів із визначенням особистісно і суспільно важливих; вивчення мотивації учнями своєї навчальної діяльності й поведінки; з'ясування пізнавальних, ціннісних і поведінкових пріоритетів комунікативної особистості учня; визначення педагогічних чинників і психолого-дидактичних умов навчання української мови на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів; виявлення особливостей компетентнісного спрямування навчання мови; визначення закономірностей побудови монологічних висловлень і діалогічної взаємодії учнів з урахуванням важливих для цього віку соціальних ролей і відповідних суспільних очікувань. У процесі дослідження визначено й обґрунтовано доцільність ключових складників методики: принципів, форм, методів, прийомів і засобів, що забезпечують реалізацію завдань сучасної шкільної мовної освіти для цієї категорії учнів; вироблено пропозиції щодо вдосконалення чинних критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з української мови; посилено функційність і дієвість знань, умінь і навичок з української мови, запропоновано навчати української мови крізь призму суспільних функцій мови (культурологічної, номінативної, ідентифікаційної, естетичної, комунікативної, волюнтативної та ін.); обґрунтовано й упроваджено в освітній процес розроблену методику.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена зміною методологічних засад розуміння якості загальної середньої освіти, переглядом стратегій, посиленням функціонального компонента в навчанні, згідно з чим освітній результат визначається способами діяльності учня, досвідом матеріалізованої й інтелектуальної (мисленнєвої) діяльності, емоційно-ціннісного ставлення до світу, а також запитами практично всіх сфер сучасного суспільства на працівників і просто громадян, що добре володіють навичками спілкування.

Об'єкт: процес навчання української мови учнів 8-9 класів середньої загальноосвітньої школи.

Предмет: методика навчання української мови учнів 8-9 класів середньої загальноосвітньої школи на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів.

Мета дослідження полягала в розробленні методики навчання української мови учнів 8-9 класів на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів.

Для досягнення мети поставлено такі *завдання*:

- обґрунтувати теоретичні засади методики навчання української мови учнів 8-9 класів;
- з'ясувати стан досліджуваної проблеми в загальноосвітній школі;

- визначити психолого-педагогічні чинники і дидактико-методичні умови вдосконалення процесу навчання мови;
- розробити критерії добору мовленнєвих жанрів й алгоритм упровадження їх у навчально-виховний процес;
- укласти категорійний апарат дослідження;
- розробити методику навчання української мови учнів 8-9 класів на засадах трьох ключових підходів;
- експериментально перевірити ефективність методики навчання української мови учнів 8-9 класів із використанням методичного посібника;
- узагальнити зібрані експериментальні дані, урахувати зауваження й побажання.

Загальна **гіпотеза** дослідження: ефективність навчання української мови залежить від узгодження трьох важливих складників: змісту освіти, організації навчально-виховного процесу й відповідності цих компонентів запитам суспільства. Отже, процес навчання української мови учнів 8-9 класів буде ефективним за таких умов:

- 1) приведення у відповідність із запитами суспільства змісту навчання української мови у 8-9 класах, що сприятиме ефективності навчання української мови (програма);
- 2) урахування засад сучасних підходів до навчального процесу (компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного);
- 3) запровадження в навчальний процес спеціально розробленої методики навчання української мови й методичного супроводу нового змісту (програми, підручника, методичних посібників), спрямованих на реалізацію завдань усіх змістових ліній курсу української мови;
- 4) створення належних умов для формування в учнів досвіду самостійного розв'язання особистісних і суспільних проблем.

Реалізацію поставлених завдань здійснювали за допомогою таких *методів*:

- 1) *теоретичних* – аналіз і синтез сучасної психологічної, педагогічної, лінгвістичної, соціолінгвістичної, дидактичної і лінгводидактичної літератури з проблем дослідження; аналіз державних документів, що регулюють освітню діяльність; зіставлення й узагальнення даних з проблеми дослідження; аналіз програми й підручників української мови для основної школи з метою з'ясування вихідних даних дослідження; аналіз усного й писемного мовлення учнів; аналіз і синтез результатів дослідного навчання.
- 2) *емпіричних* – спостереження за навчальним процесом та аналіз уроків з української мови в 8-9 класах; усне й письмове опитування учнів і вчителів на різних етапах дослідного навчання; різні види моделювання: атрибутивне (жанри мовлення), структурне (структура дидактичної гри, проекту, самостійної роботи учнів), організаційне (організація самостійної роботи, навчальні мовно-комунікативні ситуації, експеримент); педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи).

Експериментальна база дослідження:

м. Київ: 3 школи (Спеціалізована школа I-III ступенів №57 з поглибленим вивченням англійської мови, ЗОШ I-III ступенів № 163 імені М. Кирпоноса, ЗОШ I-III ступенів № 225); *Київська область:* 3 школи (Білоцерківська спеціалізована природничо-математична школа I-III ступенів № 16 імені М.О. Кириленка, Вишнівська загальноосвітня школа I-III ступенів № 3, ЗОШ №3 м. Боярки); *Черкаська область:* 2 школи (Черкаська загальноосвітня школа I-III ступенів №19, Черкаська спеціалізована школа I-III ступенів №28 ім. Т.Г. Шевченка); *Хмельницька область:* 3 школи (Шепетівська ЗОШ I-III ступенів №8 Шепетівської районної ради, Пліщинська ЗОШ I-III ступенів

Шепетівської районної ради, Хмельницький ліцей №17); Львівська область 1 школа (Червоноградська ЗОШ №4) – усього 12 закладів.

Стан упровадження продукції

На сьогодні триває упровадження такої продукції, виданої за результатами попередньої НДР: підручника «Українська мова», 5 клас; 3-ох посібників: «Формування правописної компетентності учнів 5-7 класів на уроках української мови», «Формування морфологічної компетентності учнів 5-7 класів на уроках української мови», «Навчання української мови учнів 5 класу на засадах компетентнісного підходу» і методичних рекомендацій «Навчання діалогічного мовлення учнів 5-7 класів на уроках української мови».

Посібники розміщено на сайті Інституту педагогіки НАПН України. Методичні рекомендації «Навчання діалогічного мовлення учнів 5-7 класів на уроках української мови» надруковано частинами у фаховому журналі «Українська мова і література в школі» (№3, №5, №6 за 2015-ий рік та №1 за 2016-ий рік). Підручник надано у форматі pdf. На момент звіту підручник і 2 посібники підготовлено й подано до друку. Є запити на всю продукцію.

Одержано позитивні відгуки з таких установ і закладів: Черкаська загальноосвітня школа I-III ступенів №19; Боярська ЗОШ I-III ступенів №3 Києво-Святошинської райдержадміністрації Київської області; Шепетівської ЗОШ I-III ступенів №8 Хмельницької області, Вишнівської ЗОШ I-III ступенів Києво-Святошинської районної державної адміністрації Київської області; кафедри методики навчання, стилістики та культури української мови Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького; ЗНЗ I-III ступенів №163 ім. М. Кирпоноса Шевченківського району м. Києва; Спеціалізованої школи №57 з поглибленим вивченням англійської мови м. Києва; Спеціалізованої природничо-математичної школи I-III ступенів №16 м. Біла Церква Київської області; Червоноградської загальноосвітньої школи I-III ступенів №4 Львівської області, кафедри української мови Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, КЗ «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти»

Загалом 12 довідок (актів) про впровадження.

За результатами підзвітної теми НДР видано 2 підручники «Українська мова. 8-ий клас» і «Українська мова, 9-ий клас» для шкіл із українською мовою навчання (вид-во «Педагогічна думка»), методичний посібник подано на гриф МОН України. Про особливості нового підручника «Українська мова, 9 клас» вийшла стаття у №3 (2017 р.) в часописі «Українська мова і література в школі», у якій автори статті, Т.М. Азьомова і В.Т. Азьомов, учителі-методисти Степанівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Олександрівського району Донецької області високо оцінюють навчальну книжку і висловлюють «подяку авторам за справді інноваційний підхід до справи, за пошуки нових бачень, нових утілень, реалізацій». а також розроблено календарне планування для 8 і 9 класів (№3 2013 р.)

Результати моніторингу

Підручник (рукопис):

«Українська мова», 5 клас (Голуб Н.Б., Шелехова Г.Т., Новосьолова В.І., Ярмолюк А.В.).

Протягом 2016-2017 н. р. наукові співробітники відділу (Голуб Н.Б., Новосьолова В.І., Ярмолюк А. В.) в експериментальних навчальних закладах здійснювали апробацію підручника «Українська мова. 5 клас» для шкіл з українською мовою навчання. У ній взяли участь 8 учителів та 254 учні 5 експериментальних закладів.

Аналіз результатів апробації *засвідчив* ефективність, цінність і доцільність матеріалу підручника, закладеної системи вправ і завдань. *Простежено* динаміку зростання рівня володіння учнями 5 класів комунікативними, мовними, стилістичними, соціокультурними, риторичними вміннями й навичками. Кількісний і якісний аналіз підсумкових робіт переконливо *свідчить* про те, що рівень сформованості комунікативної компетентності в учнів 5 класів, які вчилися за розробленою методикою, підвищився: *високий рівень* – на 10,7 %; *достатній* – на 16,6%; також на 12,1% зменшилася кількість учнів із *низьким рівнем*. Помітно знизилася кількість учнів, які надають перевагу завданням репродуктивного типу, і на 24,6% стало більше учнів із продуктивно-перетворювальним рівнем.

З'ясовано, що під час виконання вправ і завдань підручника учні 5 класів оволоділи більшим обсягом теоретичних, практичних, соціокультурних знань, проявили здатність частіше застосовувати їх для досягнення своїх цілей під час усного й письмового спілкування (складання діалогів, читання й розуміння тексту, написання листа, пояснення реалій), а якість письмових відповідей на запропоновані теми комунікативних ситуацій, усних діалогів, підготовлених п'ятикласниками, значно покращилася.

Доведено правильність обраних підходів, концептуальних засад, комплексу педагогічних умов формування в учнів 5 класів системи цінностей і комунікативної компетентності; *ефективність системи комплексних вправ*, розроблених на основі текстів соціокультурної тематики, і завдань: творчих, на розвиток рефлексії, на редагування; *продуктивність методів навчання*: ситуаційного, методу проєктів, презентації творчих завдань, методу наслідування, рольова гра, використання Інтернету тощо; *результативність форм роботи*: *індивідуальної* (складання усних і письмових висловлень, виконання письмових робіт, відповіді на запитання і формулювання власних запитань), у *парах, групах, командах* (формулювання проблеми, розв'язання її, прийняття узгодженого рішення, обговорення результатів виконаної роботи). *Виділено* види творчих завдань, які сприяють активізації розумової діяльності учнів через залучення їх до самостійного аналізу й розв'язання проблем, здійснення контролю й корекції засвоєного навчального матеріалу: написання творів, листа, телеграми, запрошення, підготовка репортажів, проєктів, участь у вікторинах, рольових іграх тощо.

Учителі-словесники високо *оцінили* підручник, *констатували*, що представлена в ньому система роботи позитивно вплинула на вироблення в учнів стійкого інтересу до навчання української мови, сприяла розвиткові рефлексії, самостійності й креативних здібностей.

Здобуті результати дають підстави стверджувати, що підручник для 5 класу, розроблений на засадах особистісно орієнтованого й компетентнісного підходів є інноваційною навчальною книгою; упровадження її в шкільну практику позитивно вплине на результативність навчання учнів 5 класів української мови.

Посібники (рукописи):

1. «Навчання української мови учнів 5 класу на засадах компетентнісного підходу» (Голуб Н.Б., Шелехова Г.Т., Новосьолова В.І., Ярмолюк А.В.).

За висновками вчителів-експериментаторів, викладачів шкільної методики педагогічних вишів, студентів, методистів обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, посібник добре спланований, сучасний за змістом, оскільки містить важливі для вчителя відомості про актуальні педагогічні проблеми, придатний для організації самостійної роботи студентів, орієнтований на формування в учнів умінь і навичок самостійної навчальної діяльності й самооцінювання, однак в умовах компетентнісного навчання.

Посібник сприяє оптимізації навчально-виховного процесу в середній ланці освіти, переорієнтації з процесу на результат освіти з урахуванням компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів, створенню умов для реалізації завдань мовної освіти в умовах модернізації шкільної мовної освіти, збагаченню методики навчання мови новими ідеями й пропозиціями щодо реалізації їх; удосконаленню фахової підготовки майбутніх учителів й перепідготовки учителів-практиків.

2. «Формування правописної компетентності учнів 5-7 класів на уроках української мови» (Бондаренко Н.В.).

Об'єкт впровадження: Вишнівська ЗОШ I-III ступенів №3 Київської області.

Починаючи з 2013/2014 навчального року триває впровадження результатів наукових досліджень за завершеною у 2014 році НДР із теми «Формування правописної компетентності учнів 5-7 класів на уроках української мови»: *електронний посібник «Формування правописної компетентності учнів 5-7 класів на уроках української мови»* (автор Бондаренко Н. В.). Упродовж цього періоду здійснювалося спостереження за ходом апробації; проведено бесіди з учнями й учителями, анкетування вчителів, зрізові роботи з української мови (диктанти, тестові завдання), якими було охоплено 187 учнів. На підставі даних анкетування з'ясовано причини незадовільного стану орфографічної та пунктуаційної грамотності учнів, основними з-поміж яких учителі назвали переважання знаннєвого компонента над формуванням практичних умінь і навичок; виявлено труднощі в роботі, спрямованій на засвоєння учнями орфографічних і пунктуаційних норм і формування відповідних навичок, спричинені недостатністю науково-методичного забезпечення навчального процесу; зібрано й узагальнено пропозиції вчителів щодо подання теорії та вдосконалення системи завдань і вправ; визначено найбільш ефективні методи, прийоми, організаційні форми і засоби навчання орфографії та пунктуації; уточнено й скориговано запропоновану в посібнику систему формування правописної компетентності учнів 5-7 класів.

Зібрані дані засвідчують позитивну динаміку формування орфографічних і пунктуаційних умінь і навичок учнів 5-7 класів; констатовано, що учні, які навчаються за пропонованою методикою, значно випереджають учнів контрольних класів за рівнем результатів навчальних досягнень. Вони більш усвідомлено застосовують орфографічні й пунктуаційні правила, враховують варіанти написань, краще здійснюють самоконтроль, особливо на етапі нерегламентованого мовлення (написання творів). Результати переконливо свідчать, що рівень сформованості правописної компетентності учнів, які навчалися за новоствореною методикою, відчутно зріс (на 20,5% – високий рівень; на 21,6% – достатній). На цій підставі зроблено висновок щодо ефективності запропонованої методики формування правописної компетентності в учнів 5-7 класів на уроках української мови.

Методичні рекомендації:

«Навчання діалогічного мовлення учнів 5-7 класів на уроках української мови»(Голуб Н.Б., Галаєвська Л.В.).

Високо оцінено актуальність уміщених у методичних рекомендаціях «Навчання діалогічного мовлення учнів 5-7 класів на уроках української мови» матеріалів, високий рівень новизни, доцільність теоретичного й практичного матеріалу посібника, структурування матеріалу, систему вправ і завдань. Матеріали надрукованих у фаховому журналі рекомендацій використовують викладачі у процесі підготовки до лекцій, семінарів і практичних занять, студенти – під час підготовки до практичних занять і уроків на час проходження педагогічної практики, у процесі написання студентських наукових робіт; учителі активно використовують на уроках і в позаурочних заходах.

На думку вчителів, зміст рекомендацій дає змогу орієнтуватися у інноваційних освітніх процесах, позитивно позначається на розвитку творчих здібностей, мовленнєвих і риторичних умінь і навичок учнів старших класів. Вправи, ситуативні завдання, орієнтовані на розвиток мовлення, привертають увагу учнів не лише до проблем мови і мовних явищ, але й сприяють виявленню ситуацій застосування цих знань в умовах вивчення інших предметів.

Здобуті результати експериментальної роботи (за підтемами)

Розділ I. Тема «Методика навчання української мови учнів 8-9 класів».

Підтема 1. «Навчання учнів 8-9 класу синтаксису й пунктуації на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів».

Виконавці:

Н.Б. Голуб, д. п. н., професор, завідувач відділу,

В.В. Сидоренко, доктор пед. наук, головний науковий співробітник,

Н.В. Бондаренко, к.п.н., старший науковий співробітник;

В.І. Новосьолова, к.п.н., старший науковий співробітник;

А.В. Ярмолюк, к.п.н., старший науковий співробітник;

К.Ю. Ладоня, молодший науковий співробітник;

О.М.Горошкіна, д. п. н., професор, головний науковий співробітник.

Н.Б. Голуб, доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу:

Термін виконання: 01.01.2015 – 31.12.2017.

Актуальність дослідження. Упродовж звітних років в Україні відбувається становлення нової системи освіти, орієнтованої на розвиток учня і входження у світовий освітній простір. Цей процес супроводжується суттєвими змінами в теорії й практиці навчання і виховання.

Зокрема, зміст освіти збагачується новими вміннями, передбачає розвиток здібностей оперування інформацією, творчий підхід до розв'язання різних проблем; традиційні засоби навчання поступаються інтерактивним, обов'язковим стає використання телекомунікаційних мереж глобального масштабу, осмислення й переструктурування потребують наявні форми, методи й прийоми навчання. Важливим складником педагогічного процесу стає особистісно орієнтована взаємодія вчителя й учнів; особливу роль відводять духовному вихованню молоді, становленню моральності людини; зростає роль науки у створенні й упровадженні в навчальний процес інноваційних методик, педагогічних технологій. Крім того, змін зазнають освітні цілі й завдання, для реалізації яких наявні підходи непридатні.

Основна ідея дослідження. У результаті численних наукових дискусій довкола того, що є освітніми досягненнями учня, результатом його навчальної діяльності, багаторічного пошуку шляхів реалізації особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів у навчанні шкільних предметів і виявлено ті аспекти проблеми, без усвідомлення яких, на нашу думку, неможливо впровадити у практику навчання нові проекти й ідеї.

Значення спілкування у житті окремої людини і людства загалом зростає, однак очевидною є парадоксальна ситуація: освітній процес, що базується на взаємодії й здійснюється у процесі спілкування вчителя й учнів, практично залишає на узбіччі організоване й цілеспрямоване навчання цієї взаємодії й спілкування. З огляду на зазначене, у центрі уваги постала проблема розроблення сучасної методики навчання української мови учнів 8-9 класів.

Концептуальні положення дослідження базуються на дослідженнях *лінгвістики* щодо зміни наукової парадигми вивчення мови, основних рис сучасної лінгвістики

(антропоцентризм, функціоналізм і комунікативність); комунікативного характеру всіх одиниць і категорій мовної системи; типів мовленнєвого впливу (соціальний, волевиявлення, інформування, оцінний, емоційний); складників комунікативної діяльності (адресант, адресат, стосунки між ними, ситуація спілкування, канали комунікації); мовленнєвих жанрів як засобу організації мовленнєвої взаємодії; *психології й психолінгвістики* щодо функційного призначення особистості; потреби у спілкуванні як однієї з провідних цінностей людини; мотивації як важливого чинника забезпечення успіху діяльності людини; зовнішніх і внутрішніх факторів ефективності спілкування; бар'єрів спілкування; властивостей особистості й факторів, що впливають на ефективність спілкування; характеристики комунікативно компетентної людини; комунікативних емоційних станів; функцій почуттів, розвитку почуттєвої культури тощо; *дидактики і лінгводидактики* щодо особливостей компетентнісного, особистісно орієнтованого і діяльнісного підходів до навчання; динаміки існування цілі – цілевизначення (виникнення і конкретизація); функцій навчального процесу (навчальна, розвивальна, виховна, мотиваційна, організаційна); навчальної ситуації як спеціального поняття особистісно орієнтованої ситуації; емоційного й соціального розвитку учня; формування ціннісно орієнтованого навчального середовища; ключових і предметних компетентностей; інноваційної діяльності вчителя й учнів на уроці української мови; етапів навчання синтаксису.

Мета дослідження – розробити методику навчання учнів 8-9 класів синтаксису й пунктуації на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів.

Завдання дослідження:

1. Опрацювати науково-методичну літературу з проблеми дослідження.
2. Вивчити стан навчання синтаксису в школі й рівень сформованості предметної компетентності учнів 8-9-класів.
3. Укласти категорійний апарат дослідження.
4. Увиразнити суть поняття «підхід» і конкретизувати суть ключових підходів, визначених Держстандартом – компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного.
5. Визначити психологічні чинники, що сприяють ефективності навчальної діяльності учнів у процесі засвоєння синтаксису й пунктуації.
6. Обґрунтувати й укласти необхідний мінімум життєво важливих мовленнєвих жанрів для цієї вікової категорії.
7. Створити типологію завдань і вправ для з метою посилення функціональності, дієвості знань і вмій із синтаксису.
8. Дібрати й обґрунтувати ефективні методи, прийоми, організаційні форми й засоби, що забезпечать успішне навчання учнів 8-9 класів текстотворення як важливого складника мовленнєвої компетентності.
9. Розробити пропозиції щодо критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів.

Об'єкт дослідження: процес навчання української мови в основній школі.

Предмет дослідження: методика навчання синтаксису й пунктуації учнів 8-9 класів.

Гіпотеза дослідження: ефективність роботи з навчання синтаксису учнів 8-9 класів на уроках української мови підвищиться за умови системного підходу до розв'язання проблеми, а саме:

- 1) посилення позитивного мотиваційного компонента процесу оволодіння кожним учнем синтаксичними компетенціями;
- 2) коригування змісту навчання з урахуванням психолого-педагогічного, лінгвістичного, лінгводидактичного, соціокультурного, діяльнісного чинників, а також вікових особливостей і життєвої доцільності;
- 3) забезпечення відповідності форм, методів, прийомів і засобів навчання індивідуальним особливостям учнів і поставленим навчальним завданням;

4) добору і впровадження у навчальний процес ефективних для цього виду роботи методів, прийомів, засобів і форм;

5) надання переваги текстовому дидактичному матеріалу, що репрезентує різні стилі, типи і жанри мовлення;

6) введення як обов'язкових компонентів на кожному уроці «мотивування», «цілевизначення», «рефлексія»;

7) системне впровадження у практику навчання синтаксису мовленнєвих жанрів.

Розв'язання поставлених завдань здійснювалося за допомогою таких **методів дослідження**:

1) *теоретичних* – аналіз і синтез сучасної психологічної, педагогічної, лінгвістичної, соціолінгвістичної, дидактичної і лінгводидактичної літератури з проблем дослідження; аналіз державних документів, що регулюють освітню діяльність; зіставлення й узагальнення даних з проблеми дослідження; аналіз програми й підручників української мови для основної школи з метою з'ясування вихідних даних дослідження; аналіз усного і писемного мовлення учнів; аналіз і синтез результатів дослідного навчання.

2) *емпіричних* – спостереження за навчальним процесом та аналіз уроків з української мови у 8-9 класах; усне й письмове опитування учнів і вчителів на різних етапах дослідного навчання; різні види моделювання: атрибутивне (жанри мовлення), структурне (структура дидактичної гри, проекту, самостійної роботи учнів), організаційне (організація самостійної роботи, навчальні мовно-комунікативні ситуації, експеримент); педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи).

Очікувані результати дослідження. У результаті теоретичного і експериментального дослідження *укладено* категорійний апарат дослідження, *розроблено* методiku навчання синтаксису й пунктуації учнів 8-9 класів, обґрунтовано доцільність системної роботи з текстами, важливість роботи з мовленнєвими жанрами, розроблено пропозиції щодо критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з української мови. Усе це висвітлено в *статтях і розділах* експериментального підручника «Українська мова» для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів.

Наукова новизна здобутих результатів полягає в розробленні теоретичних засад і створенні методики навчання учнів 8-9 класів синтаксису й пункту цій на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів; створенні концепції нового підручника, забезпеченні системності у формуванні синтаксичної компетентності учнів основної школи з урахуванням компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів до навчання мови, визначенні критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів.

Практичне значення. Практичний інтерес становить експериментальний підручник «Українська мова, 9 клас» і методичний супровід до нього, де висвітлено особливості навчання синтаксису учнів 9 класу з позицій компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів.

Хід науково-дослідної роботи:

Науково-дослідна робота проводилася у три етапи:

1. У результаті *першого, пошуково-моделювального, етапу вивчено й проаналізовано* наукову, навчально-методичну (чинні програми, підручники, методичні рекомендації, дидактичні матеріали та ін.) літературу нормативно-правову базу неперервної мовної освіти, дисертаційні роботи й монографічні розвідки; *виявлено* невідповідність методики навчання синтаксису і пунктуації потребам суспільства, оновленим меті, завданням і змісту, скоригованим на основі сучасних підходів; *підготовлено* до друку аналітичні матеріали, що увиразнюють сучасні тенденції дослідження синтаксису й окреслюють напрями майбутньої методики; *узгоджено позиції щодо* категорійного апарату дослідження; уточнено експериментальну базу дослідження; *проведено* опитування вчителів-словесників з метою виявлення проблем і труднощів у процесі навчання учнів 8-9 класів синтаксису й пунктуації української мови, з'ясування причин виникнення їх;

з'ясовано причини недостатньої ефективності навчання синтаксису і пунктуації; проаналізовано, обговорено й оприлюднено у виступі на конференції результати анкетування; визначено організаційні, психолого-педагогічні, науково-методичні, лінгводидактичні засади умови, суб'єктивні й об'єктивні чинники, за яких навчання учнів 8-9 класів синтаксису й пунктуації української мови відбуватиметься більш ефективно; розроблено концепцію підручника «Українська мова» для учнів 9 класу; конкретизовано структуру особистісно орієнтованого уроку української мови у 9-ому класі; глибше досліджено методи навчання синтаксису; підготовлено розділ підручника «Українська мова» для 9 класу (2 арк.).

2. Результатом другого, *моделювально-експериментального, етапу розроблено* концепцію методики навчання синтаксису й пунктуації учнів 9 класу; *дібрано й обґрунтовано* принципи, форми, методи і засоби як структурні елементи методики; *підготовлено* презентацію експериментальної методики, закладену в підручник «Українська мова» для 9 кл. й оприлюднено її під час методичних семінарів у школах Черкас, Городищенського, Смілянського, Драбівського районів Черкаської області, школах Житомира й області; *підготовлено* рукопис планового підручника «Українська мова, 9 клас. У збірнику наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка надруковано статтю «Навчання української мови в сучасній загальноосвітній школі: емоційний аспект», підготовлено й надруковано календарне планування для учнів 9 класу в часописі «Українська мова і література в школі»; дібрано текстовий матеріал для роботи вчителя за розробленими алгоритмами й видруковано у фаховому часописі; опубліковано статтю «Роль і місце цінностей у навчанні української мови в школі (на матеріалі синтаксису й пунктуації у 8-9 класах) – часопис «Українська мова і література в школі»; підготовлено рукопис підручника.

У підсумку третього, *узагальнювально-впроваджувального, етапу розроблено* програму експерименту, у процесі якого триває апробування підручників для учнів 9-го класу; проведено настановчу нараду з учителями експериментальних шкіл з організаційних питань апробації; проведено індивідуальні консультації для вчителів щодо методики експериментального навчання; підготовлено методичний супровід до експериментальної роботи з упровадження в навчальний процес підручників «Українська мова» для 8-го і для 9-го класів; одержано друковані рецензії вчителів на підручники; одержано гриф на підручник 9 класу; підручник увійшов до числа переможців конкурсу підручників.

Констатувальний зріз проведено у два етапи анкетування. Опитано 154 учнів і 65 учителів.

Метою першого етапу було з'ясування ціннісного поля учнів, їхньої мотивації вивчати українську мову й функційності здобутих знань, набутих умінь і навичок.

Метою другого етапу констатувального зрізу було виявлення сформованості компетентнісних ознак результату навчальної діяльності.

Результати першого етапу:

За результатами анкетування в учнів переважав мотив «скласти ЗНО». Інші мотиви можна об'єднати у три умовні групи:

- 1) *патріотичні* (це мова мого народу; щоб підтримати Україну; щоб відчувати себе українцем; щоб бути ближчим до країни і її традицій; щоб бути повноправним громадянином своєї країни);
- 2) *самовдосконалювальні* (хочу бути грамотним; щоб грамотно писати, бути грамотним; щоб бути розумним; щоб здобути гарну освіту; щоб уміти спілкуватися; щоб бути впевненим у розмові; щоб бути освіченою);
- 3) *пізнавальні* (щоб розширити свій кругозір; хочу мати глибокі й повні знання; щоб знати, як грамотно писати і вимовляти слова).

Стратегію освіти визначають ціннісні орієнтири. Наявність їх дає підстави говорити про реалізацію принципу гуманізму, розвиток гуманістичної культури, на яку

орієнтована сучасна освіта. Компетентність може виявлятися лише в органічній єдності з цінностями людини, тобто за умови глибокого особистісного зацікавлення у цьому виді діяльності.

Визначаючи компетентність як результат навчання, серед компонентів її вчені називають ціннісний, пов'язаний не лише з уявленням про систему цінностей, але й розумінням, сприйняттям і свідомим прийняттям їх, здатністю оперувати ними у ситуаціях вибору, прийняття рішень, формування міжособистісних стосунків. Цінність як філософська категорія, вочевидь, стає домінуючою у системі освіти, а тому й потребує ретельної уваги науковців, що формують орієнтири предметних методик, учителів, що застосовують їх на практиці, авторів шкільних підручників і посібників.

Виділяють кілька підходів до визначення цінностей.

Перший (на рівні релігійної свідомості) містить церковні догми й учення, релігійну мораль і традиції.

В основу *другого* (на рівні життєвої свідомості) покладено моральні настанови, що регулюють людське співжиття й стосунки між людьми. Загальновідоме золоте правило їх – стався до людей так, як ти хочеш, аби вони ставилися до тебе.

Третій базується на цінностях вищого плану, орієнтація на які породжує в людині добрі риси, високоморальні потреби і вчинки.

Беремо до уваги класифікацію цінностей, яку запропонував В. Караковський. Учений виділяє зокрема такі групи:

1. Земля (спільний дім людства, що вступає у цивілізацію ХХІ ст. Земля людей і живої природи).

2. Вітчизна (єдина, унікальна для кожної людини Батьківщина, дана їй долею, заповідана предками).

3. Сім'я (початкова структурна одиниця суспільства, природне середовище розвитку дитини, що закладає основи особистості).

4. Праця (основа людського буття, що найповніше характеризує суть людини).

5. Знання (результат різноманітної, і насамперед творчої, праці).

6. Культура (велике багатство, накопичене людством у матеріальному й духовному житті людини).

7. Мир (спокій і злагода між людьми, народами, державами, головна умова існування Землі й людства).

8. Людина (абсолютна цінність, «мірило всіх речей», ціль, засіб і результат виховання).

У системі ціннісного поля школярів пункти «українська мова» і «спілкування» не зазначені.

Анкетування вчителів сприяло виявленню проблем у методичній підготовці вчителя до навчання учнів синтаксису на засадах компетентісного навчання. Так, 90% опитаних підтвердили, що потребують висвітлення у фахових статтях, посібниках, методичних рекомендаціях таких актуальних питань:

- особливості уроку в умовах особистісно орієнтованого підходу;
- як формувати ключові компетентності на уроках української мови;
- які ознаки функційності знань із української мови;
- особливості роботи з формування навичок текстової і текстотворчої діяльності та ін.

Компетентісний підхід передбачає перегляд теоретичного компонента програми у бік спрощення й надання знанням дієвості. Така робота була проведена з ініціативи МОН України.

Дані констатувального експерименту дали змогу виявити таке:

- вивчення української мови у 8-9 класах є недостатньо мотивованим;
- в учнів не склалося цілісного уявлення про спілкування як цінність;
- загалом невисокою є готовність учнів до ефективної комунікації;

- учителям бракує методичних рекомендацій щодо повноцінного переведення процесу навчання з традиційного на компетентнісне;

Виявлення суспільних протиріч. У процесі дослідження виявлено такі протиріччя:

1) неузгодженість між соціальним замовленням і практикою реалізації його в сучасній школі;

2) у Держстандарті й чинній програмі заявлено, що основний підхід – компетентнісний, а кінцеві результати, за якими оцінюють учня й роботу вчителя – знання і вміння – згідно із традиційним підходом;

3) учні нерідко мають добрі теоретичні знання, але губляться у багатьох життєвих ситуаціях, алгоритм виходу із яких спроможна дати мовна освіта.

Такий стан не може задовольняти сьогодні ні школу, ні вчителя, ні суспільство як замовника, ні учня, який хоч і виходить з багажем знань, та почасти не знає, як і де його застосувати.

Основна ідея нашого дослідження – спрямувати процес навчання української мови в таке русло, відповідно до якого результат освіти став би не тягарем, а ключем до розв'язання багатьох життєвих проблем.

Концептуальні положення:

- зміна парадигми навчання із традиційної на компетентнісну, що має діяльнісний характер і є особистісно орієнтованою;

- зміщення акцентів із знанневого компонента на діяльнісний;

- перехід від інформаційно-пояснювальних методів навчання до діяльнісних і розвивальних;

- формування розвивального навчального середовища;

- спрямування навчання на розвиток учня як діяльної особистості;

- надання переваги колективній розумовій діяльності, діалогічним і проблемним методам;

- розроблення комунікативно орієнтованої моделі освітнього середовища;

- посилення мотиваційної сфери навчальної діяльності учнів, зокрема мотиви *самопрезентації* (щоб на рівних розмовляти з розумними людьми; щоб вражати співрозмовників своїм мовленням; щоб не принижувати власну гідність поганим мовленням; щоб привертати увагу інших людей своїм мовленням); *перспективні* (щоб влаштуватися на престижну роботу, щоб мати багато друзів; щоб досягти успіхів у майбутньому; щоб мати перспективу кар'єри); *емотивні* (щоб відчувати задоволення від своїх успіхів; щоб радувати своїх батьків; щоб зробити приємне батькам та ін.);

- концентрування уваги на підвищення рейтингу таких цінностей, як «спілкування», «культура, звичаї і традиції», «цікава робота», «краса природи і мистецтва», «знання й інтелектуальний розвиток», «творчість», «думка колективу», «сім'я, родина», «самореалізація», що мають важливе значення для процесу формування компетентної особистості;

- посилення аспекту життєвої доцільності передбачених програмою знань, умінь і навичок, а також – мотивування доцільності їх шляхом популяризації функцій мови в суспільстві;

- введення у практику навчання мови мовленнєвих жанрів (прохання, відмова, осуд, похвала, втішання, подяка, порада, пропозиція, схвалення, комплімент, світська бесіда тощо);

- системне запровадження й стимулювання прийомів ефективної діалогічної взаємодії;

Стратегічна мета – навчаючи синтаксису, формувати функційну грамотність учнів, сприяти соціалізації їх, навчаючи цільовизначення, цільреалізації, орієнтувати на самоусвідомлення, самовизначення, самоідентифікацію й самоповагу.

Компетентнісна модель в освіті передбачає засвоєння учнями різних умінь, що дадуть їм у майбутньому змогу діяти ефективно у ситуаціях професійного, особистого й

суспільного життя. Причому особливого значення набувають уміння, необхідні для прийняття рішень і визначення рольової поведінки у нових, невизначених, проблемних ситуаціях.

Принципово іншою є роль учителя. Приймаючи цінність індивідуального розвитку людини, учитель відмовляється від позиції абсолютизму своїх знань і стає організатором розвивального середовища (РС). Головне призначення РС полягає в тому, щоб кожен учень, по можливості, почав проявляти свою мисленнєву активність у судженнях, уяві, догадках, у комунікації, включаючись у різноманітні види діяльності.

Ознаки розвивального середовища:

1) учням створено умови, сприятливі для обговорення своїх цінностей і розв'язування будь-яких конфліктів в атмосфері поваги, відкритості, чесності й підтримки;

2) учні мають можливість апробувати різні способи поведінки з правом на помилку, без насмішок і серйозних наслідків;

3) учні мають заохочення у всіх видах діяльності;

4) учні працюють в умовах вибору форм, завдань і способів діяльності;

5) наявність прозорої системи оцінювання й заохочення.

Суть розвивального середовища визначають такі умови:

- наявність різних форм і видів мотивації, що давало б змогу залучати учнів до мотиваційної діяльності;

- заохочування кожної спроби робити щось самостійно;

- демонстрування зацікавлення у досягненні учнями поставлених цілей;

- спонукання до поставлення різноманітних цілей;

- спонукання до висловлення власної думки, відмінної від думок інших;

- апробування інших способів мислення й поведінки;

- включення учнів у різні види діяльності, що сприяють розвиткові у них різних здібностей;

- створення умов для ініціативності учнів на основі власних уявлень;

- подолання страху озвучувати про своє розуміння проблеми, особливо у тих випадках, коли воно не збігається з розумінням більшості;

- навчання ставити запитання й висловлювати припущення;

- навчання вислуховувати інших і приймати їхню думку;

- навчання емпатії (розуміння і відчуття інших людей, що мають інші цінності, інші інтереси й здібності);

- навчання визначати свою позицію щодо обговорюваної проблеми і свою роль у груповій роботі;

- обговорення з учнями критеріїв оцінювання результатів їхньої роботи;

- практика самооцінювання своєї діяльності й результатів за відомими критеріями;

- упровадження системної роботи в групі, розуміння суті кінцевого результату, власного внеску й відповідальності за виконання своєї частини роботи;

- усвідомлення ознак ефективної роботи групи;

- сприяння й заохочення учнів до відповідальності за кінцевий результат;

- спонукання учнів до визначення свого місця в колективній діяльності відповідно до потреб, інтересів і здібностей;

- обговорення з учнями своїх міркувань, почуттів, очікувань щодо обговорюваної проблеми, теми чи конкретної ситуації їхньої діяльності;

- демонстрування учням, як можна самостійно навчатися, придумувати щось нове;

- відмова від ролі джерела мудрості й знань;

- підтримування учнів, коли вони роблять помилки, й надання допомоги їм у виборі способів виправлення;

- демонстрування учням відносності будь-якого знання і зв'язків його з цінностями, цілями, способами мислення тих, хто їх породив;

- домагатися усвідомлення учнями того, що коли вони чогось не знають, не вміють, не розуміють – це не причина для розпачу, зневіри, а перший крок до «знаю», «вмію», «розумію».

Організація навчального процесу:

1. Стратегія сучасного уроку виходить за межі транслявання знань. Головне завдання уроку – сприяти в розвиткові здатності кожного учня усвідомлювати себе, своє життя і свою відповідальність за нього, у набутті життєвого досвіду й сил.

2. Особливої ваги на уроці набувають такі чинники: навчальне співробітництво (учителя й учня, учня й учня, однієї групи учнів з іншою), диференційоване навчання; проектна діяльність; інтеграція ігрової й навчальної діяльності; групова робота; розгортання діалогів і полілогів; творчі й прогностувальні завдання; передавання частини повноважень щодо контролю учням; формування потреби самоконтролю; створення емоційно комфортного середовища.

3. Відповідно до компетентнісного підходу важливо зосереджувати увагу *на таких уміннях*, що сприяють формуванню в учнів ключових компетентностей: *розв'язувати* проблеми, *набувати досвіду* застосування знань, *самостійно здобувати* освіту й *поліпшувати* власний освітній рівень; *добувати* інформацію, *критично мислити*, *мати* власну позицію; *оцінювати* предмети, явища, події, власні й чужі дії і вчинки; *уміти співпрацювати* в колективі; *приймати рішення* і брати на себе *відповідальність* за результат; *організувати* свою роботу; знаходити нові шляхи і способи розв'язання проблеми; *виявляти* стійкість перед невдачами й проблемами та ін.

4. *Основною цінністю* стає не засвоєння суми відомостей, а оволодіння такими знаннями й уміннями, що давали б змогу визначати свої цілі, приймати рішення і діяти в нетипових ситуаціях.

5. У центрі уваги вчителя на уроці має бути *мотивація навчальної діяльності* учнів, *цілевизначення*, *цілереалізація* і *рефлексія*. Мотивація навчальної діяльності учнів сьогодні сприймається як необхідна передумова ефективного навчання. Мотивувати учнів необхідно не лише до вивчення української мови на уроках, але й до самостійної роботи поза уроками й мовної самоосвіти протягом усього життя.

6. Функціонування уроку як цілісної системи завжди пов'язане з процесами цілетворення, цілевизначення, цілеспрямованості й цілереалізації. Відповідно до особливостей суб'єкт-суб'єктної взаємодії, основою для виділення співробітництва як виду взаємодії є *наявність єдиної цілі* в учителя й учнів. Процедури поставлення й прийняття цілей у психології набули окремих назв. Процес поставлення цілей (у діяльності навчання, професійній підготовці) називається *цілетворенням*. Процес формування внутрішніх цілей – *цілевизначення*. Цілеспрямованість передбачає психологічне налаштування й високу організацію навчальної діяльності, спрямовану на досягнення цілей, а *цілереалізація* – наявність результату роботи.

7. Формуванню ключових компетентностей учнів сприяє рефлексія, що дає змогу учневі й учителю усвідомити, чого навчилися; пригадати деталі свого досвіду, оцінити власний рівень розуміння й засвоєння навчального матеріалу, чітко спланувати реальні кроки для подальшого опрацювання; порівняти своє сприйняття з думками, поглядами, почуттями інших, скоригувати певні позиції.

8. До сталих структурних складників уроку (організація класу; перевірка домашнього завдання, підготовка до сприймання матеріалу; вивчення нового матеріалу; закріплення вивченого, завдання додому) додаються такі, як мотивація, контроль і втручання в дії учнів; організація процесу пошуку й засвоєння учнями інформації; конструювання індивідуальної (групової) траєкторії навчальної діяльності учнів, різні види рефлексії тощо. Добір цих компонентів і місце їх у композиції уроку визначає вчитель. Водночас не варто захоплюватися подрібненням уроку, що через обмаль часу нівелює доцільність виділення того чи іншого етапу.

9. *Показниками ефективності уроку* вважати свідому навчальну активність учнів, мотивованість навчальної діяльності; насиченість уроку; відповідність структури типові уроку; доцільність використання методів, прийомів, засобів; динаміку уроку; організацію самостійної роботи учнів, у тому числі «в умовах читального залу»; налагоджене управління процесами уроку; доцільність домашнього завдання; наявність прийомів підвищення мотивації, стимулювання пізнавальної активності; об'єктивність виставлених оцінок; ділова атмосфера; відповідність цілей уроку, завдань і змісту навчального матеріалу; новизну, проблемність і привабливість навчальної інформації; зв'язок матеріалу із практикою життя й досвідом учнів; прояв дисциплінованості, організованості й зацікавлення в навчальному предметі; навчальний, розвивальний і виховний ефекти уроку та ін.

Робота на кожному уроці має бути зорієнтована на формування *таких умінь*, важливих для формування ключових компетентностей:

1. *Загальні інтелектуальні вміння*: аналізувати (уявляти об'єкт як систему чи структуру, виділяючи частини чи елементи); порівнювати (визначати засади порівняння й змінювати їх залежно від обставин і цілей порівняння; виявляти одиниці, адекватні для порівняння певних об'єктів; користуватися аналогіями й метафорами); узагальнювати, класифікувати (виявляти родо-видові зв'язки); логічно мислити й доводити (робити висновки відповідно до правил формальної логіки; виявляти причинно-наслідкову залежність; робити несуперечливі твердження, висувати гіпотези та ін.); напрацьовувати поняття; розуміти й напрацьовувати свій смисл письмових текстів й усних повідомлень.

2. *Комунікативні вміння*: легко контактувати й налагоджувати стосунки; вести діалог і брати участь у дискусії; виступати з повідомленням перед аудиторією; аналізувати (розуміти) різноманітні тексти (наукові, літературні, інструктивні); працювати з інформацією (виділяти її з різних джерел, аналізувати, узагальнювати); готувати різні тексти (вітання, прохання, пояснення, доручення, пробачення, пропозиція, заява та ін.).

3. *Дослідницькі вміння*: формулювати ціль й об'єкт дослідження; - складати програму і план дослідження; описувати явища й формулювати запитання; формулювати гіпотезу й проблему дослідження; - проводити експеримент і пояснювати результати його; робити висновки й виводити наслідки з теорій; робити вимірювання й користуватися математичним апаратом для описання законів і закономірностей.

4. *Уміння, пов'язані з роботою в команді*: постійно співвідносити свої дії із наміченим результатом; підпорядковуватися виробленим правилам; обговорювати й оцінювати пропозиції інших членів команди; брати на себе відповідальність за певні зобов'язання; виявляти ініціативу у процесі досягнення поставлених цілей, а не бути лиш виконавцем; обстоювати й захищати свою позицію й визнавати помилки та ін.

5. *Організаційно-управлінські вміння*: ставити мету й визначати бажаний результат; визначати пріоритети й способи досягнення результату; проектувати й планувати майбутню колективну діяльність, орієнтовану на досягнення необхідного результату; аналізувати ситуацію, аби зрозуміти можливості зміни її в потрібному напрямі; організовувати діяльність підлеглих у формах, що дали б змогу ефективно досягати потрібних результатів, максимально використовуючи бажання й здібності всіх; ефективно делегувати відповідальність й розподіляти обов'язки; контролювати й коригувати хід виконання роботи залежно від ситуації; залучати до співробітництва необхідних людей і координувати спільну діяльність їх; приймати рішення, особливо у критичних і невизначених ситуаціях; – розв'язувати конфлікти; управляти змінами.

6. *Рефлексійні вміння*: аналізувати свої дії, поведінку і вчинки; виявляти способи своєї діяльності, співвідносячи їх з ефективністю досягнення результату у цих умовах; аналізувати чужу діяльність; організувати рефлексію інших щодо їхньої діяльності з метою можливої зміни її.

7. *Життєві вміння* : справлятися зі своїми проблемами; долати стрес; бути толерантним у ставленні до інших; раціонально розпоряджатися своїм часом;

дотримуватися правил поведінки у громадських місцях; писати заяву про прийом на роботу; скласти резюме; скласти іспит; переходити вулицю; користуватися комп'ютером та ін.

Найскладнішими вміннями, що слугують основою комунікативної компетентності, є вміння створювати власні висловлення і сприймати чужі. З огляду на ключові позиції тексту під час спілкування, одним із головних завдань уроків української мови у 8-9 класах вважаємо навчання ефективної текстової діяльності у тому числі формування вмінь продукувати і сприймати різноманітні тексти.

З огляду на багатоаспектність тексту як дидактичної категорії вважали за доцільне уточнити й розмежувати терміни «текстова діяльність» і «текстотворча діяльність». Підставами для цього вважаємо різноманітну діяльність, об'єктом якої є текст: учні аналізують текст, видозмінюють його, сприймають, осмислюють, відтворюють, ведуть пошук, моделюють, зіставляють, узагальнюють, вивчають та ін. Усе це загалом становить зміст текстової діяльності.

Специфіка процесу спілкування полягає в тому, що він базується на обміні текстами, актуальними для конкретної ситуації; й успішність спілкування значною мірою залежить від якості продукованих текстів. Отже, щоб повноцінно спілкуватися, «потрібно навчитися створювати власні висловлення і вміти інтерпретувати (розуміти) чужі, створені партнерами по спілкуванню

Текстотвірну діяльність учнів розуміємо як організовану вчителем чи самоорганізовану планомірну роботу, спрямовану на продукування текстів різних типів, стилів і жанрів. Ефективність її залежить від сформованості відповідних умінь і навичок. З огляду на зазначений зміст термінів, логічним видається таке відношення між ними: «текстова діяльність» є ширшим, складнішим поняттям, одним із елементів якого є «текстотворча діяльність».

Виділяємо такі групи *текстотвірних умінь* учнів 8-9 класів:

1) *осмислювально-мотиваційні*: мотивувати текстотворчу діяльність; обирати (чи осмислювати запропоновану) тему; формулювати мету; обґрунтовувати комунікативну доцільність;

2) *логіко-інформаційні*: добирати й опрацьовувати матеріал (аналізувати, групувати, класифікувати, структурувати й систематизувати);

формулювати гіпотезу; формулювати тезу; добирати аргументи; робити покликання на відомі факти, приклади із життя людей, історичні дати, прислів'я й афоризми, твори, цитати з творів, епіграфи і багато ін.; структурувати текст; логічно розташовувати змістові елементи структури тексту;

3) *психологічні*: прогнозувати психологічний вплив тексту на співрозмовника; добирати й використовувати прийоми гармонійного спілкування;

4) *мовновиражальні*: добирати влучні слова; використовувати синоніми; добирати фразеологізми; збагачувати текст тропами для увиразнення думки й створення відчуття естетичної насолоди; співвідносити мовні засоби із задумом, типом, жанром і стилем мовлення; використовувати мовні засоби як прийом зацікавлення; використовувати контактоналагджувальні мовні прийоми; добирати слова й вислови, що сприяють налагодженню психологічного комфорту, унеможливають конфлікт; поєднувати у доборі мовних засобів раціональне й емоційне, інформаційне й образне;

5) *рефлексійні* (за В. Ліпатовою).

Оскільки провідним підходом нині в чинних документах задекларований компетентнісний, привертаємо увагу до методів, що сприяють реалізації поставлених чинною програмою завдань.

Ефективність будь-якого методу значною мірою залежить від того, наскільки вчитель обізнаний із його структурою, механізмами й принципами дії. Привернемо увагу до окремих методів, що в умовах компетентнісного підходу доречно застосовувати системно.

В умовах компетентнісного навчання передусім варто говорити про методи проблемного характеру, а саме: ситуаційний, проектний, діалогічний.

Навчальні ситуації на уроці української мови поділятимемо на *предметні* й ситуації *стосунків*. Перші передбачають відтворення, аналіз, застосування чи інтерпретацію навчального матеріалу з мови у штучно створеній учителем ситуації. Другим відводиться провідна роль, «оскільки вони визначають не тільки зміст комунікації, але і структуру її, вибір мовних засобів, темпу мовлення та ін. [Щукін, с. 276]». Таким чином в основі ситуаційного методу будуть «*предметна ситуація*», що передбачатиме виконання певних дій із мовним матеріалом та формування мовної компетентності, і «*комунікативна ситуація*», спрямована на формування комунікативної компетентності. Комунікативну ситуацію розглядаємо як сукупність умов і обставин, що забезпечують перебіг спілкування і визначають результат його.

Переваги методу такі: він зміцнює бажання активно діяти й просуватися на шляху власного розвитку; сприяє звільненню від усталених деструктивних поведінкових моделей; мобілізує й активізує діяльність учителя й учня водночас; дає змогу охопити значний обсяг знань для засвоєння, повторення чи узагальнення; створює умови для духовної й творчої свободи учня, своїм демократизмом відповідає природі сучасного суспільства; має властивість інтегруватися з іншими методами.

Однак найважливішою перевагою, на наш погляд, є те, що цей метод має потужні виховні можливості, сприятливі для формування соціально важливих характеристик учня, здатностей шукати вихід зі складних ситуацій і приймати в таких умовах самостійно рішення. Основу методу становить змістовий компонент, що містить інформацію про реальну життєву проблему (ситуацію), яка може виникнути у різних сферах життя й діяльності учнів.

Особливістю ситуаційного методу на уроках української мови є зорієнтованість на 2 аспекти: аналіз мовних засобів вираження думки учасниками ситуації та жанровий аналіз. Це означає, що учні не просто аналізують конкретну ситуацію і шукають шляхи розв'язання проблеми, а водночас відчують роль мови у цьому нелегкому процесі, мають реальну можливість застосувати знання і вміння у конкретних життєвих обставинах.

Думку про те, що компетентнісно орієнтоване навчання закінчується не відповіддю біля дошки, а створенням продукту, підтверджують сучасні дослідники, у тому числі й практики. Одним із таких продуктів є проект.

Актуальність методу проектів визначає також спроможність формувати важливі вміння, що є складниками багатьох ключових компетентностей, а саме: рефлексійні, пошукові (дослідницькі), уміння й навички працювати в колективі, комунікативні, презентаційні.

На уроках української мови відповідно до суті компетентнісного підходу формуються ключові й предметна компетентності. З огляду на це варто говорити про два типи проектів: навчальні й життєві проекти.

Навчальні проекти передбачають розв'язання проблем, дотичних до тем, що вивчаються на уроці.

На перших уроках упровадження проектів варто ознайомити учнів із правилами й перевагами методу і пропонувати учням проблеми для зачину. Однак надалі потрібно стимулювати їх до самостійних пошуків проблем для власних проектів. Проекти дають змогу вчителю зробити процес навчання особистісно орієнтованим.

Формування мислення – важливе, та не єдине завдання навчання, тому необхідні методи, що розвивають емоційну, моральну й духовну сфери. Діалог для сучасного уроку – не поодиноким явищем, а невід'ємний компонент його, адже у процесі спілкуванні ведеться спільний пошук істини, висловлюються припущення, що сприяє активізації уяви, пам'яті учнів й оптимізації навчального процесу. Найбільш оптимальними для уроків української мови є такі різновиди діалогічного методу, як дискусія й дебати.

Визначальними прийомами їх є формулювання запитання, аргументування, припущення, аналіз, порівняння, коментування та ін. Важливість методу полягає в тому, що у процесі діалогічної взаємодії розвивається критичне мислення, учні навчаються мислити самостійно, захищати й обстоювати власну думку, давати оцінку діям, вчинкам чи явищам, формується активність, ініціативність. На думку зарубіжних учених, дебати є ілюстрацією того, що процес навчання є процесом індивідуального зростання і розвитку через комунікацію та інтеракцію, а не через просте запам'ятовування.

Результативність методу залежить від таких чинників: обрання теми для обговорення, дискутування, планування етапів дослідження проблем, узгодження суті ключових слів проблеми. Результативними показниками варто вважати вдале аргументування, критичний аналіз протилежних думок чи аргументів, прийняття конструктивних рішень, граматично й лексично правильне й багате, емоційно привабливе спонтанне мовлення, налагодження стосунків, розв'язання проблеми, визначення шляхів, методів чи засобів розв'язання конфлікту та ін.

Основні наукові результати, досягнуті в ході проведення НДР:

- *обґрунтовано* наукові засади методики навчання української мови учнів 8-9 класів на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів;
- *укладено* категорійний апарат дослідження;
- *розроблено методику* навчання української мови учнів 8-9 класів на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів;
- *підготовлено* підручник «Українська мова, 9 клас» (у співавторстві з Ярмолюк А.В.), одержано гриф;
- *розроблено* навчально-методичний супровід для підручника «Українська мова, 9 клас».

Результати НДР сприяють модернізації процесу навчання української мови, переведенню його на засади компетентнісного підходу.

Результати науково-дослідної роботи знайшли відображення в чинній оновленій програмі з української мови для шкіл з українською мовою навчання; покладено в основу підручника «Українська мова, 9 клас» для шкіл з українською мовою навчання (у співавторстві), **14** статтях у фахових журналах і збірниках наукових праць, **3** тезах, 2 методичних рекомендаціях.

II.4. Продукція, підготовлена за темою дослідження: статті, тези.

Загальна кількість опублікованих праць – **20**; з них – **1** підручник (у співавторстві), **14** статей, **3** тез, 2 методичні рекомендації.

Наукова новизна здобутих результатів полягає у розробленні теоретичних засад і створенні методики навчання учнів 8-9 класу синтаксису на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів; створенні нової концепції підручника, забезпеченні системності у формуванні синтаксичної компетентності учнів основної школи з урахуванням компетентнісного, особистісно зорієнтованого й діяльнісного підходів до навчання мови, визначенні критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів.

Практичне значення. Практичний інтерес становить експериментальний підручник «Українська мова, 9 клас» і методичний супровід до нього, де висвітлено особливості навчання синтаксису учнів 9 класу з позицій компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом виступів на міжнародних науково-практичних конференціях (м. Запоріжжя 2015-2017 рр., Вінниця 2015, Бердянськ 2015 р., Київ 2015-2016 рр., Одеса 2017 р.); *всеукраїнських* – (м. Житомир 2015 р., Острог 2015-2017 рр., Умань 2015 р., Ніжин 2016 р., Херсон 2016 р., Київ 2016 р., Вінниця 2017 р., Черкаси 2015 р.); *круглих столів* (м. Київ 2015-2017;), *всеукраїнських науково-практичних семінарах* (м. Черкаси 2015 р., Київ 2015-2016 рр.), *науково-практичних семінарах на базі експериментальних шкіл* (м. Черкаси, 2015-2017 р

В.В. Сидоренко, доктор педагогічних наук, головний науковий співробітник відділу:

У першому півріччі 2015 року науково-дослідна робота була спрямована на реалізацію завдань *пошуково-моделювального етапу* з підтеми «Навчання учнів 8-9 класів синтаксису й пунктуації української мови на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого і діяльнісного підходів», що є складником колективної теми «Методика навчання української мови учнів 8-9 класів».

Для досягнення поставленої мети передбачалося виконання таких *завдань*:

1. Проаналізувати наукові погляди (широкий і вузький) і підходи (граматичний, функціональний, комунікативний, стилістичний) до навчання синтаксису й пунктуації української мови на різних етапах неперервної мовної освіти.

2. За допомогою методу проблемно-резервного аналізу (SPOT) виявити типові помилки, проблеми й труднощі в процесі навчання учнів 8-9 класів синтаксису української мови в його комунікативному та стилістичному аспектах, з'ясувати причини їх виникнення.

3. Комплексно вивчити організаційні, психолого-педагогічні, науково-методичні, лінгводидактичні умови, суб'єктивні й об'єктивні акмеологічні чинники, за яких навчання учнів 8-9 класів синтаксису й пунктуації української мови відбувається більш ефективно.

4. На основі теоретичного аналізу й узагальнення емпіричного досвіду розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити лінгводидактичну систему формування синтаксичної й пунктуаційної компетентностей учнів 8-9 класів на засадах компетентнісного, особистісно зорієнтованого і діяльнісного підходів, яка охоплює новітні технології, основоположні лінгводидактичні й методичні принципи, методи і прийоми навчання, форми організації неперервного, особистісно зорієнтованого, диференційованого, гуманістично спрямованого, акме-синергетичного навчально-виховного процесу та забезпечує діяльнісний результат мовної освіти.

5. Конкретизувати критерії, показники й рівні формування синтаксичної й пунктуаційної компетентностей учнів 8-9 класів та запропонувати систему їх комплексного перманентного моніторингу в умовах неперервної мовної освіти.

6. Дібрати й обґрунтувати новітні освітні технології, методи і прийоми навчання, форми організації особистісно зорієнтованого, диференційованого, гуманістично спрямованого, акме-синергетичного навчально-виховного процесу, що забезпечують формування і вдосконалення синтаксичної й пунктуаційної компетентностей учнів 8-9 класів.

7. Розробити й експериментально апробувати акметехнологічне науково-методичне забезпечення навчання учнів 8-9 класів синтаксису й пунктуації української мови, що містить друковані навчально-методичні матеріали (навчально-методичний посібник «Навчання синтаксису української мови учнів 8-9 класів на засадах інноваційних освітніх підходів» (у співавторстві), комплекс навчальних вправ (репродуктивних, частково-пошукових, дослідницьких або творчих), комунікативно-ситуативних і тестових завдань та ін.) й освітні послуги, створені у віртуальному навчальному середовищі на основі інформаційно-комунікаційних технологій (Банк психолого-педагогічних діагностик, Віртуальна лабораторія відділу навчання української мови і літератури та ін.).

Основні наукові результати, досягнуті в ході проведення дослідження над темою за звітний період:

І етап виконання роботи – *пошуково-моделювальний*:

– *розроблено* програму дослідно-експериментальної роботи (актуальність і доцільність, об'єкт, предмет, мета, концепція, гіпотеза, завдання, методологічна основа,

теоретична основа, методи, наукова новизна й теоретичне значення, практичне значення одержаних результатів, організація та основні етапи дослідження та ін.);

- вивчено стан розробленості проблеми в теорії і практиці;
- проаналізовано в ретроспективі наукові погляди і підходи до навчання синтаксису й пунктуації української мови на різних етапах неперервної мовної освіти;
- вивчено й проаналізовано філософську, психолого-педагогічну, соціологічну, акмеологічну, лінгвістичну, навчально-методичну літературу (чинні програми, підручники, методичні рекомендації, дидактичні матеріали та ін.), нормативно-правову базу неперервної мовної освіти, дисертаційні роботи й монографічні розвідки;
- визначено експериментальну базу дослідження;
- підготовлено й проведено стартовий моніторинг з метою виявлення типових помилок, проблем і труднощів у процесі навчання учнів 8-9 класів синтаксису й пунктуації української мови, з'ясувати причини їх виникнення;
- проведено пілотні дослідження;
- комплексно вивчено організаційні, психолого-педагогічні, науково-методичні, лінгводидактичні умови, суб'єктивні й об'єктивні акмеологічні чинники, за яких навчання учнів 8-9 класів синтаксису й пунктуації української мови відбувається більш ефективно.

За темою дослідження підготовлено 3 статті, тези.

Інновації:

1. Підготовлено й проведено у Віртуальній лабораторії стартовий моніторинг з метою виявлення типових помилок, проблем і труднощів у процесі навчання учнів 8-9 класів синтаксису й пунктуації української мови, з'ясування причин виникнення їх.

2. Проведено пілотні дослідження.

3. Визначено експериментальну базу дослідження.

4. Комплексно вивчено організаційні, психолого-педагогічні, науково-методичні, лінгводидактичні умови, суб'єктивні й об'єктивні акмеологічні чинники, за яких навчання учнів 8-9 класів синтаксису й пунктуації української мови відбувається більш ефективно.

Апробація результатів досліджень здійснювалася шляхом *участі в таких конференціях: 1 міжнародній науково-методичній (м. Вінниця), 1 всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції (м. Житомир), 1 круглому столі (м. Київ).*

Н.В. Бондаренко, к.п.н., старший науковий співробітник:

Актуальність дослідження. Кінцевою метою навчання української мови є формування в учнів комунікативної компетентності, що забезпечує їм можливість успішно й результативно здійснювати мовленнєву діяльність. Виняткова роль синтаксису у формуванні комунікативно компетентної особистості зумовлена тим, що всі засоби мови набувають комунікативної дієвості на синтаксичному рівні, який встановлює об'єктивні зв'язки й відношення між явищами дійсності та їх сприйманням особистістю. Синтаксис є базою для розвитку граматичного ладу мовлення, засвоєння синтаксичних норм сучасної української літературної мови, створює міцне підґрунтя для розвитку правописних навичок, мовлення і здійснення мовленнєвої діяльності. Розкриваючи закономірності мовного оформлення думки, вивчення синтаксису і пунктуації простого речення сприяє комплексній роботі над одиницями всіх мовних рівнів у динаміці їх функціонування. Це забезпечує опанування учнями різних форм вираження думки, розвиток культури мовлення й мислення. Засвоєння різновидів простого речення – необхідний етап у вивченні складного, оскільки саме воно є прообразом моделі останнього. Синтаксичні одиниці потрібно вивчати в шкільному курсі комплексно, у єдності смислу, структури й функціональних можливостей. У процесі навчання синтаксису необхідно дати учням оптимальний обсяг теоретичних знань про синтаксичні засоби мови, акцентувати увагу на специфіці й особливостях використання їх у мовленні (усному й писемному), в різних ситуаціях спілкування.

Вивчення стану формування мовної компетентності учнів 8-9 класів підтверджує, що в них не сформовані належні синтаксичні навички. Це негативно позначається на мовленнєвому розвитку, про що свідчать: синтаксична бідність мовлення восьмикласників; нерозвиненість їх інтонаційної культури; невміння розрізняти і правильно використовувати логічний наголос і паузи; розрізняти типи простого речення, незнання його структурних і смислових особливостей, ознак кожного різновиду, невміння виявляти і правильно використовувати їх під час побудови власних висловлень; надуживання однотипними реченнями, що стоять поряд; наявність значної кількості пунктуаційних помилок у письмових роботах учнів. Синтаксичні помилки на рівні простого речення утворюють чисельну групу, що, за підрахунками науковців, становить третину від усіх граматичних помилок. З-поміж причин недостатньої результативності навчання синтаксису української мови у 8-9 класах слід назвати недостатню мотивацію, зниження інтересу учнів до навчання, брак часу на повторення вивченого раніше й практичне відпрацювання навичок тощо.

Розв'язання проблеми навчання учнів 8-9 класів синтаксису й пунктуації вбачаємо у розробленні ефективної методики навчання, що ґрунтується на комплексному узгодженому застосуванні компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів. Це потребує добору доцільного методологічного, психологічного, педагогічного й методичного інструментарію на основі аналізу й синтезу здобутків відповідних галузей науки, теорії розвитку особистості.

Концепція дослідження. Результативне навчання синтаксису й пунктуації може бути забезпечене завдяки радикальному оновленню й удосконаленню змісту і технологій, спрямованих на становлення в учнів 8-9 класів граматичної та правописної компетентностей як складників комунікативної; формуванню відповідних умінь і навичок на основі таких інноваційних підходів як компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний; реалізації зазначених підходів у процесі цілеспрямованого формування, розвитку й удосконалення всіх основних складників пізнавально-творчої мовленнєвої діяльності – мотиваційного, змістового, процесуального, результативно-рефлексійного, реалізації оновленого змісту навчання синтаксису словосполучення й простого речення в процесі створення підручника української мови для 8 класу. Дослідження ґрунтується на принципах функціональності, текстоцентризму, новизни, мовленнєвої спрямованості, ситуаційності, мовленнєво-мисленнєвої активності, взаємозв'язаного формування вмінь і навичок у чотирьох видах мовленнєвої діяльності та ін.

Визначено найбільш перспективні шляхи формування мовної компетентності учнів 8-9 класів. Це створення природної дієвої мотивації; орієнтація не тільки на засвоєння знань, а й на розвиток особистості, її пізнавальних, інтелектуальних і творчих здібностей, кращих людських якостей; скерування процесу засвоєння знань на задоволення життєвих потреб учнів (зокрема комунікативних); вивчення мовної теорії та формування вмінь і навичок на основі тексту; багатоаспектний розгляд синтаксичних одиниць, поєднання логічного, структурного, семантичного й комунікативного аспектів опанування синтаксису української мови; застосування активних форм і методів навчання; стимулювання ініціативності;

Об'єкт дослідження – процес навчання синтаксису й пунктуації учнів 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Предмет дослідження – зміст, методи, прийоми, засоби та організаційні форми навчання синтаксису й пунктуації учнів 8-9 класів.

Мета дослідження полягала в розробці системи роботи з синтаксису і пунктуації на уроках української мови у 8 класі, яку буде реалізовано в підручнику «Українська мова» для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів.

Гіпотеза дослідження: ефективність процесу формування синтаксичних і пунктуаційних умінь і навичок в учнів 8-9 класів підвищиться за умов:

- 1) опанування синтаксису і пунктуації на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів;
- 2) засвоєння синтаксису й пунктуації на основі врахування їх закономірностей;
- 3) взаємозв'язаного навчання синтаксису і пунктуації з усіма рівнями й аспектами мови;
- 4) вивчення синтаксичних явищ у функціонально-комунікативному аспекті;
- 5) оптимального поєднання методів, прийомів, засобів та організаційних форм навчання;
- 6) створення системи завдань і вправ, спрямованої на поетапне формування стійких синтаксичних і пунктуаційних умінь і навичок доцільного користування синтаксичними засобами мови із виходом у мовленнєву діяльність учнів (на матеріалі синтаксису і пунктуації словосполучення й простого речення).

Основні завдання дослідження:

1. На основі аналізу лінгвістичної, психолого-педагогічної й методичної літератури розробити методику вивчення синтаксису словосполучення й простого речення у 8 класі на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів.

2. Визначити стан і рівні сформованості знань і вмінь із синтаксису словосполучення й простого речення в учнів 8 класу.

3. Розробити оптимальні зміст, методи, прийоми, засоби та організаційні форми навчання синтаксису словосполучення й простого речення у 8 класі на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів.

4. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність методики навчання синтаксису словосполучення й простого речення учнів 8 класу на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів.

5. Написати підручник «Українська мова» для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів (у співавторстві з В.І. Новосоловою).

Дослідження здійснювалося за допомогою таких **методів**:

а) *теоретичних*: вивчення й аналіз лінгвістичної, психолого- педагогічної, методичної літератури, програм, підручників з метою з'ясування стану досліджуваної проблеми в теорії й практиці навчання і вироблення нової методичної стратегії;

б) *емпіричних*: (спостереження, бесіди, анкетування, аналіз змісту програм і підручників, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду) – для обґрунтування методики роботи, спрямованої на формування синтаксичних і пунктуаційних умінь і навичок учнів 8 класу загальноосвітньої школи;

в) *педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи)*: з'ясування ефективності запропонованої методики.

Очікувані результати дослідження торкаються з'ясування теоретичних аспектів відбору змісту, методів, прийомів і організаційних форм навчання синтаксису і пунктуації словосполучення й простого речення на уроках української мови у 8 класі в процесі здобуття знань та формування умінь і навичок із синтаксису й пунктуації на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів, а також прикладних розробок у галузі методичного забезпечення школярів (розділи підручника «Українська мова, 8 клас»).

Експериментальна база дослідження. Матеріали науково дослідження апробовано в загальноосвітніх навчальних закладах, на базі яких проводилося експериментальне навчання: у середній загальноосвітній школі I-III ступенів № 225 м. Києва, Білоцерківській спеціалізованій природничо-математичній школі I-III ступенів № 16 ім. М.О. Кириленка Київської області, Червоноградській загальноосвітній школі I-III ступенів № 4 Львівської області.

Результати дослідження.

З'ясовано причини недостатньої сформованості синтаксичних і пунктуаційних умінь і навичок учнів 8-9 класів. *Обґрунтовано* актуальність проблеми навчання

синтаксису й пунктуації учнів 8-9 класів на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів. *Визначено* суть зазначених підходів у навчанні мови в цілому, синтаксису й пунктуації зокрема і передумови успішного становлення синтаксичної компетентності учнів 8-9 класів. *Охарактеризовано* психолого-педагогічні, лінгвістичні та методичні основи ефективного формування синтаксичної компетентності учнів 8-9 класів на уроках української мови; *визначено* поняттєвий апарат навчання українського синтаксису й пунктуації, *розкрито* їх властивості, взаємозв'язки з різними рівнями й аспектами мови.

Розроблено концепцію формування синтаксичної компетентності в учнів 8-9 класів на уроках української мови; *визначено* об'єкт, предмет, мету, гіпотезу й основні завдання дослідження; *спрогнозовано* наукову новизну, *розкрито* основні етапи дослідження.

Проаналізовано дані констатувального зрізу; *підтверджено* недостатню сформованість в учнів синтаксичних і пунктуаційних умінь і навичок, *виявлено* й *класифіковано* типові помилки, з'ясовано їх причини. *Визначено* психологічні, педагогічні, лінгвістичні й лінгвометодичні чинники, *обґрунтовано* умови, які сприяють ефективності формування синтаксичної компетентності учнів 8-9 класів на уроках української мови. *Розроблено* критерії добору й *дібрано* оптимальні методи, на яких ґрунтується експериментальна система формування синтаксичної компетентності учнів 8-9 класів. *Охарактеризовано* основні групи методів, *розкрито* їхню суть, з'ясовано переваги й недоліки, *визначено* умови ефективності, *спрогнозовано* умови оптимального застосування.

Розроблено систему завдань і вправ для формування синтаксичної та пунктуаційної компетентностей в учнів 8-9 класів на засадах компетентнісного підходу. Зокрема, *сформульовано* основні вимоги до системи завдань і вправ, *обґрунтовано* принципи її побудови; *розроблено* критерії та *обґрунтовано* типологію завдань і вправ, *визначено* їх ієрархію з урахуванням природи синтаксичних явищ, структури формування правописних навичок; *визначено* умови, які сприятимуть ефективному їх застосуванню.

Визначено й *обґрунтовано* критерії добору оптимальних засобів формування синтаксичної та пунктуаційної компетентностей учнів 5-7 класів, *здійснено* добір їх. *Дібрано* оптимальні організаційні форми визначено їх місце в системі компетентнісного навчання синтаксису й пунктуації учнів 8-9 класів.

Здійснено експериментальну перевірку системи завдань і вправ для формування синтаксичної й пунктуаційної компетентностей учнів (2016/2017 – 2017/2018 н. р.).

Підготовлено й *видано* підручник Українська мова. Підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів /Новосьолова В.І., Бондаренко Н.В. – К.: Педагогічна думка, 2016. – 296 с.

Науково-дослідна робота здійснювалася поетапно.

На **першому** (пошуково-моделювальному) етапі впродовж 2015 року теоретично *обґрунтовано* поняттєвий апарат дослідження: *конкретизовано* суть понять синтаксична компетентність, пунктуаційна компетентність, підхід до навчання, *схарактеризовано* ключові підходи (особистісно орієнтований, компетентнісний, діяльнісний); *розкрито* їх специфіку; *вибудовано* ієрархію; *проаналізовано* чинні програми з української мови та підручники для 8, 9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, з'ясовано їх переваги й недоліки; *розроблено* експериментальні матеріали для констатувальних зрізів з метою вивчення стану навчання синтаксису й пунктуації учнів 8-9 класів на уроках української мови, з'ясування рівня сформованості синтаксичної й пунктуаційної компетентностей; *проведено* анкетування вчителів задля визначення труднощів, які виникають у процесі підготовки до уроків синтаксису й пунктуації у 8-9 класах та під час проведення їх; визначення ефективності методів і прийомів, застосовуваних учителями під час опрацювання відповідних розділів програми, роботи, спрямованої на засвоєння синтаксису і пунктуації та формування навичок; відбору пропозицій учителів щодо подання синтаксичної теорії та вдосконалення системи вправ; *визначено* й *обґрунтовано*

основні аспекти роботи над формуванням синтаксичних і пунктуаційних умінь і навичок на уроках української мови у 8-9 класах; *розкрито* особливості методів навчання, системи завдань і вправ; *розроблено* концептуальні засади підручника «Українська мова» для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів; *визначено* вихідні положення дослідження, якими є: посилення уваги до комунікативного аспекту вивчення синтаксису; єдність структурно-семантичного й функціонально-комунікативного аспекту опрацювання синтаксичних одиниць; впровадження інтерактивних технологій навчання; систематичне цілеспрямоване застосування системи комплексних, конструктивних, мовленнєвих і комунікативних вправ, спрямованих на формування вмінь комунікативно доцільно використовувати різні синтаксичні одиниці, зокрема й синтаксичні синоніми, у мовленнєвій діяльності; *визначено* зміст і структуру підручника української мови для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів на основі розробленої концепції підручника на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів (у співавторстві з Новосьоловою В. І.); *розроблено* зміст і структуру розділів «Просте речення», «Двоскладні речення», «Головні й другорядні члени речення», «Односкладні речення», «Неповні речення», «Повторення й узагальнення вивченого у восьмому класі», «Розвиток мовлення» підручника «Українська мова, 8 клас»; системи вправ і завдань, спрямованої на розвиток в учнів синтаксичної й пунктуаційної компетентностей на уроках української мови; *написано* відповідні розділи підручника «Українська мова, 8 клас»: «Просте речення», «Двоскладні речення», «Головні й другорядні члени речення», «Односкладні речення», «Неповні речення», «Повторення й узагальнення вивченого у восьмому класі», «Розвиток мовлення».

На **другому етапі** дослідження (*моделювально-експериментальному*), який тривав упродовж 2016 року, *здійснено спостереження* за навчальною діяльністю учнів у процесі вивчення синтаксису й пунктуації на уроках української мови у 8-9 класах. Результати спостережень засвідчили фрагментарний характер роботи з формування в учнів умінь доцільно використовувати у мовленні багатство синтаксичних засобів мови, брак продуманої системи в організації такої роботи. *Зроблено висновок*, що вивчення синтаксису й пунктуації за нинішньої практики навчання не може забезпечити учням умови для здобуття необхідних знань та умінь із синтаксису й пунктуації, а отже, потребує перегляду і вдосконалення. *Визначено*, що в процесі оцінювання навчальних досягнень учнів мають ураховуватися: характеристики відповіді учня: цілісність, повнота, логічність, обґрунтованість, правильність; якість знань: осмисленість, глибина, гнучкість, дієвість, системність, узагальненість, міцність; ступінь сформованості загальнонавчальних та предметних умінь і навичок; рівень володіння розумовими операціями: вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, абстрагувати, класифікувати, узагальнювати, робити висновки тощо; досвід творчої діяльності (вміння виявляти проблеми та розв'язувати їх, формулювати гіпотези); самостійність оцінних суджень; *розроблено* зміст і структуру розділів «Головні й другорядні члени речення», «Розвиток мовлення» підручника «Українська мова, 8 клас»; систему вправ і завдань, спрямовану на розвиток в учнів синтаксичної компетентності на уроках української мови, засвоєння учнями синтаксичних умінь, пунктуаційних норм і формування відповідних навичок; *написано* розділи підручника «Українська мова, 8 клас»: «Головні й другорядні члени речення», «Розвиток мовлення».

Підготовлено підручник «Українська мова» для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Новосьолова В. І., Бондаренко Н. В. – К.: «Педагогічна думка», 2016. – 296 с., якому надано гриф МОН України. Президія НАПН України відзначила авторів дипломом першого ступеня за кращу наукову роботу.

Третій етап (*узагальнювально-впроваджувальний*), тривав упродовж 2017 року. За цей період *здійснено* експериментальну перевірку системи завдань і вправ для формування синтаксичної й пунктуаційної компетентностей учнів 8 класів (II семестр 2016/2017 н. р. – I семестр 2017/2018 н. р.), *надано* консультації учителям-

експериментаторам щодо апробації, аналізу результатів завершального етапу експерименту; зібрано матеріал, обробляються й аналізуються експериментальні дані, узагальнюються здобуті результати. Вони засвідчують позитивну тенденцію щодо ефективності запропонованої методики формування синтаксичної та пунктуаційної компетентностей в учнів 8 класів на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів. Процес оброблення експериментальних даних триває. Відзначено позитивну динаміку формування синтаксичних і пунктуаційних вмінь і навичок; з'ясовано, що учні експериментальних класів значно випереджають учнів контрольних груп за рівнем результатів навчальних досягнень; визначено стан і рівні сформованості знань і вмінь із синтаксису словосполучення й простого речення в учнів 8 класу; зроблено корекцію створених навчально-методичних матеріалів; доведено ефективність поєднання інформаційно-рецептивних (пояснювально-ілюстративних) і репродуктивних методів, з одного боку, та проблемних, частково-пошукових (евристичних), – з іншого.

Перевірка рівнів сформованості в учнів синтаксичних і пунктуаційних умінь у процесі створення письмових творчих робіт здійснювалася під час оцінювання контрольних зрізових робіт, які учні виконували по закінченні кожного етапу дослідження.

У ході експериментально-дослідного навчання відстежувалася динаміка вмінь учнів використовувати вивчені синтаксичні засоби в процесі створення письмових висловлювань. Основні підсумки підбивалися з урахуванням результатів виконання учнями завдань такого типу: контрольна зрізова тестова робота для з'ясування рівня сформованості синтаксичних умінь (8 клас); контрольна зрізова робота у формі твору-розповіді з елементами роздуму на основі власного досвіду (8 клас). Результати аналізу творчої роботи, виконаної за результатами експериментального навчання на завершальному етапі, подано в таблиці 1.

Таблиця 1

**Показники рівнів аналізу творчої роботи
у формі твору-розповіді з елементами роздуму на основі власного досвіду**

Критерії оцінювання	Рівні виконання							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	ЕК 128 учнів	КК 131 учень	ЕК 128 учнів	КК 131 учень	ЕК 128 учнів	КК 131 учень	ЕК 128 учнів	КК 131 учень
Розкриття теми й основної думки	35 27,3%	23 17,6%	51 39,8%	41 31,3%	38 29,7%	54 41,2%	4 3,1%	13 9,9%
Повнота змісту, послідовність викладу	36 28,1%	22 16,8%	53 41,4%	29 22,1%	36 28,1%	66 50,4%	3 2,3%	14 10,7%
Наявність структурних частин тексту	38 29,6%	11 8,4%	54 42,2%	32 24,4%	34 26,6%	72 55,0%	2 1,6%	16 12,2%
Використання виучуваних синтаксичних одиниць	19 14,8%	7 5,3%	33 25,8%	18 13,7%	72 56,3%	83 63,4%	4 3,1%	23 17,6%
Лексична сполучуваність слів	18 14,1%	7 5,3%	19 14,8%	10 7,6%	85 66,4%	94 71,8%	6 4,7%	20 15,3%
Пунктуаційна грамотність	19 14,8%	7 5,3%	33 25,8%	21 16%	72 56,3%	88 67,2%	4 3,1%	15 11,5%
Поєднання речень різних видів	18 14,1%	8 6,1%	34 26,6%	20 15,3%	73 57,0%	87 66,4%	3 2,3%	16 12,2%

Кількісний аналіз наведених результатів контрольних робіт засвідчив підвищення на 21,6 % показника високого й достатнього рівнів в учнів експериментальних класів порівняно з відповідним рівнем в учнів контрольних класів за таким критерієм: самостійне використання синтаксичних конструкцій з урахуванням змісту висловлювання. Показники правильного й доцільного використання синтаксичних конструкцій в експериментальних класах зросли на 20,7 % порівняно з контрольними класами (ЕК – 33,6% і 12,9% в КК). Учні експериментальних класів переважно демонстрували доречне й усвідомлене їх використання; вони більшою мірою, ніж учні контрольних класів, оволоділи вміннями усвідомлено, вмотивовано правильно, точно й доцільно використовувати виучувані синтаксичні конструкції в процесі комунікації; орієнтуватися в мовленнєвій ситуації, характерній для певного висловлювання.

Результати експериментального навчання засвідчили, що середній показник сформованості вмінь уживати синтаксичні конструкції в учнів ЕК вищий на 20,7%. Це підтверджує ефективність розробленої методики. Отже, досягнення високих результатів у експериментальних класах зумовлене науково продуманою і методично правильно спланованою системою уроків навчання української мови, спрямованих на формування синтаксичної й пунктуаційної компетентностей учнів 8-9 класів.

Теоретична новизна дослідження визначається тим, що в ньому:

осучаснено й збагачено лінгводидактичні засади становлення синтаксичної й пунктуаційної компетентностей в учнів 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів на уроках української мови; *визначено й обґрунтовано* засадничі принципи, найбільш ефективні методи, прийоми, засоби та організаційні форми компетентнісного навчання синтаксису й пунктуації; *вперше розроблено* систему завдань і вправ і методику формування синтаксичних та пунктуаційних умінь і навичок учнів 8-9 класів на основі компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів.

Дослідження містить такі *інновації*:

Уперше розроблено систему завдань і вправ із формування синтаксичної й пунктуаційної компетентностей учнів 8 класу у процесі вивчення синтаксису простого речення на засадах оптимального добору, поєднання й комплексної реалізації компетентнісного, особистісно орієнтованого і діяльнісного підходів.

Розроблена система *ґрунтується* на принципах єдності навчання, виховання й розвитку, пізнавально-мовленнєвої активності, взаємозв'язаного опанування всіх видів мовленнєвої діяльності, новизни, текстоцентризму, диференціації й індивідуалізації та ін. Зазначені підходи застосовані системно на всіх етапах пізнавальної і мовленнєвої діяльності – від мотиваційного до результативно-рефлексивного.

Методику навчання синтаксису й пунктуації *вперше побудовано* на постійній текстовій основі з урахуванням принципу функціональності.

Взаємозв'язано реалізовано чотири змістові лінії (мовленнєва, мовна, соціокультурна, діяльнісна) в процесі навчання синтаксису й пунктуації.

Осучаснено соціокультурну змістову лінію в світлі завдань Нової української школи.

Методична система *ґрунтується* на застосуванні оптимальних організаційних форм, методів, прийомів і засобів навчання (робота в парах і в групах; розповідь учителя, бесіда, пояснення, спостереження, робота з підручником та іншими джерелами знань, метод завдань і вправ, група частково-пошукових, проблемних методів; інноваційні інтерактивні методи, зокрема ситуаційний і метод проектної діяльності).

Інноваційну сутність системи завдань і вправ визначають різноманітні логічні пізнавально-розвивальні й ціннісно орієнтовані мовленнєві завдання на основі аналізу взірцевих текстів; аналіз речень із розкриттям їх семантики; зіставлення речень, варіантів того самого речення, з'ясування їх структурних і семантичних відмінностей; дослідницьке реконструювання речень (тексту); перебудова речень певного типу в інші; переконструювання речень і невеликих текстів; трансформація; моделювання; ситуативні

вправи; проектна діяльність, завдання творчого й пошуково-дослідницького характеру; створення учнями власних висловлень тощо.

Практичне значення дослідження визначається його спрямованістю на збагачення, унормування й удосконалення синтаксичного ладу мовлення, піднесення рівня пунктуаційної грамотності учнів 8-9 класів. Упровадження розробленої системи завдань і вправ із формування синтаксичної та пунктуаційної компетентностей учнів збагатить практичну методику і позитивно вплине на ефективність навчання української мови в цілому. Здобуті результати можуть бути використані під час удосконалення шкільних програм і підручників, у практиці роботи вчителів, підвищенні їх кваліфікації, у процесі підготовки студентів-філологів.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом опублікування статей, виголошення доповідей на *міжнародних* науково-практичних конференціях (м. Київ, 2015, 2017; м. Бердянськ, 2015), *всеукраїнських* науково-практичних конференціях (мм. Київ, Острог, Черкаси, Умань, 2015; Київ, Ніжин 2016, Київ, Умань, 2017); *звітних конференціях Інституту педагогіки НАПН України* (м. Київ, 2015-2017 рр.); *районних науково-практичних семінарах* (м. Вишневе Київської обл., 2015, 2016, 2017).

В.І. Новосолова, к.п.н., старший науковий співробітник:

Актуальність дослідження. Зміни в змісті освіти, мовної зокрема, переорієнтація програм і педагогічних технологій, що зумовлені переосмисленням ролі знань та зосередження уваги на вміннях здобувати й застосовувати їх, є нагальною потребою сьогодення. Особистісно орієнтована компетентнісна освіта, що базується на загальнолюдських цінностях, є результатом зміщення акцентів з державоцентричної освітньої парадигми на людиноцентричну. Одним із стратегічних завдань реформування освіти в Україні є формування освіченої, творчої особистості, становлення фізичного й морального здоров'я, розвиток особистісного потенціалу її.

Учень на уроці повинен навчитися самостійно формувати мету й шляхи досягнення її, усвідомити, де і яким способом здобуті знання можуть бути використані. Стратегічний напрям розвитку вітчизняної освіти перебуває в площині вирішення розвитку особистості не лише учня, а й учителя. Учитель повинен бути організатором всіх видів діяльності учня як компетентний консультант, помічник, професійні вміння якого спрямовані не просто на контроль знань та умінь учнів, а на діагностику діяльності й розвитку школярів.

Розв'язання завдання навчання учнів 8-9 класів синтаксису й пунктуації на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів передбачає певний методологічний інструментарій, розробка якого має спиратися на синтез видобутих психологічною й педагогічною науками закономірностей будови, функціонування й розвитку особистості, усі необхідні психолого-педагогічні компоненти названих підходів потребують суттєвого опрацювання або корекції в різних аспектах і узгодження підходів одне з одним у цілісному контенті. Синтаксичні одиниці повинні вивчатись в шкільному курсі комплексно, що дозволить розглядати їх у єдності значення, структури й функціонального навантаження. У процесі навчання синтаксису необхідно дати мінімум теоретичних знань про синтаксичні засоби мови, акцентувати увагу на специфіці й особливостях використання їх в мовленні (усному й писемному), в різних ситуаціях спілкування.

Наше дослідження ґрунтується на *компетентнісному, особистісно орієнтованому, діяльнісному* підходах до мовленнєвого розвитку учнів, урахування яких спрямовує навчання пунктуації й синтаксису словосполучення й простого речення української мови на різнобічний особистісний розвиток учнів як головної умови становлення й збагачення їхніх когнітивних, креативних потенцій, а отже, і мовленнєвої спроможності практичного використання синтаксичних ресурсів української мови в процесі спілкування; набуття й удосконалення досвіду спілкування. Ці підходи реалізуються в процесі цілеспрямованого

формування, розвитку й удосконалення всіх основних складників пізнавально-творчої мовленнєвої діяльності – *мотиваційного, змістово-орієнтаційного, процесуального, результативно-рефлексійного* в процесі узагальнення й поглиблення на текстовій основі взаємозв'язаних чотирьох змістових ліній курсу української мови – мовленнєвої, мовної, соціокультурної, діяльнісної, застосування оптимальних методів, прийомів та організаційних форм навчання – диспутів, роботи в групах і парах, рольових ігор, керованих досліджень, проектів, самооцінки тощо; з урахуванням принципів єдності навчання, виховання й розвитку; взаємозв'язаного опанування мови й мовлення, усіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності; диференціації; наступності й перспективності між початковою, основною і старшою ланками загальноосвітньої школи тощо.

Оскільки нинішньою формою вимірювання результативності навчання є загальна компетентність учня, сучасний учень основної школи повинен чітко усвідомити, що, готуючись до професійного вибору, необхідно оволодіти певними мовнокомунікативними вміннями, що забезпечують сформованість *комунікативної компетентності*, сутність якої полягає в сукупності знань про спілкування в різноманітних умовах і з різними комунікантами, а також в умінні ефективно застосовувати здобуті знання в конкретному спілкуванні, у ролі адресанта й адресата. Синтаксичний рівень мовної системи якнайповніше відповідає інтегративному характерові комунікативної компетентності і є важливим для формування мовної компетентності.

Текстоцентричний підхід до вивчення синтаксису закладатиме надійні основи формування необхідних умінь і навичок й забезпечуватиме активну комунікативну діяльність учнів в різних сферах спілкування. Результативність роботи учнів над комплексним вивченням синтаксичних одиниць можлива в умовах комунікативно-діяльнісного підходу, адже вивчення структурно-семантичних й комунікативних аспектів речень цікаве й важливе не лише в пізнавальному, а й у функціональному аспекті, коли кожна синтаксична одиниця розглядається як важливий структурний компонент тексту, що сприймається чи створюється в процесі комунікації.

Концепція дослідження передбачає суттєве оновлення й удосконалення змісту й технології, спрямованих на формування граматичної й правописної компетентностей як складників комунікативної компетентності в учнів 8-9 класів загальноосвітньої середньої школи, системного компетентнісного підходу до вивчення синтаксичних явищ на засадах інтеграції компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного підходів, паралельного формування умінь і навичок у чотирьох видах мовленнєвої діяльності, реалізації оновленого змісту навчання синтаксису словосполучення й простого речення української мови в процесі створення підручника для 8 класу.

Об'єкт дослідження – процес вивчення синтаксису й пунктуації в учнів 8-9 класів у загальноосвітній школі.

Предметом дослідження є зміст, методи, прийоми та організаційні форми роботи формування синтаксичних і пунктуаційних умінь і навичок на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів в учнів 8-9 класів.

Мета дослідження полягає в розробленні методики роботи з формування синтаксичних та пунктуаційних умінь і навичок на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів в учнів 8-9 кл. на уроках вивчення синтаксису української мови у 8 класі.

Гіпотеза дослідження: процес формування синтаксичних і пунктуаційних умінь і навичок на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів в учнів 8-9 кл. буде ефективним, якщо:

- урахувати комунікативні потреби учнів і відповідну переорієнтацію навчально-виховного процесу;
- з'ясувати принципи формування синтаксичних і пунктуаційних умінь;

– раціонально поєднати оптимальні методи, прийоми, засоби та організаційні форми навчання, що забезпечать формування синтаксичних і пунктуаційних умінь і навичок учнів 8-9 кл.;

– створити систему завдань і вправ, спрямовану на поетапне формування стійких умінь і навичок оволодіння засобами синтаксису й пунктуації словосполучення й простого речення.

Основні завдання дослідження:

1. На основі аналізу лінгвістичної, психолого-педагогічної й методичної літератури комплексно розробити методiku вивчення синтаксису словосполучення й простого речення у 8 класі на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів.

2. Визначити стан і рівні сформованості знань і вмінь із синтаксису словосполучення й простого речення в учнів 8 класу.

3. Розробити оптимальні зміст, методи, прийоми, засоби та організаційні форми навчання синтаксису словосполучення й простого речення у 8 класі на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів.

4. Теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність методики навчання синтаксису словосполучення й простого речення учнів 8 кл. на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів.

Дослідження здійснюватиметься за допомогою таких **методів**:

а) *теоретичних*: вивчення й аналіз лінгвістичної, психолого- педагогічної, методичної літератури, програм, підручників з метою з'ясування стану досліджуваної проблеми в теорії й практиці навчання і вироблення нової методичної стратегії;

б) *емпіричних*: (спостереження, бесіди, анкетування, аналіз змісту програм і підручників, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду) – для обґрунтування методики роботи, спрямованої на формування синтаксичних умінь учнів 8 класу загальноосвітньої школи;

в) *педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи)*: з'ясування ефективності запропонованої методики.

Очікувані результати дослідження торкаються з'ясування теоретичних аспектів відбору змісту, методів, прийомів і організаційних форм навчання синтаксису й пунктуації словосполучення й простого речення української мови у 8 класі у процесі здобуття знань та формування умінь і навичок із синтаксису й пунктуації на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів, а також прикладних розробок у галузі методичного забезпечення школярів (розділи підручника «Українська мова, 8 клас»).

Експериментальна база дослідження. Матеріали науково дослідження апробовано в загальноосвітніх навчальних закладах, на базі яких проводилося експериментальне навчання: у середній загальноосвітній школі I-III ступенів № 225 м. Києва, Білоцерківській спеціалізованій природничо-математичній школі I-III ступенів № 16 ім. М.О. Кириленка Київської області, Червоноградській загальноосвітній школі I-III ступенів № 4 Львівської області.

Результати дослідження.

Науково-дослідна робота проводилася поетапно.

Перший етап, пошуково-моделювальний (2015 р.) був присвячений уточненню, теоретичному обґрунтуванню суті поняття «*підхід до навчання*», ієрархії й загальної характеристики ключових підходів, розкриттю специфіки кожного підходу (*особистісно орієнтований підхід* до навчання забезпечує спрямованість навчально-виховного процесу на взаємодію й плідний розвиток особистості педагога і його учнів на основі рівності в спілкуванні та партнерства в навчанні; *компетентнісний* – спрямовує навчально-виховний процес на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна компетентності; *діяльнісний* – на розвиток умінь і навичок учня, застосування набутих знань у практичних ситуаціях, успішну адаптацію в соціумі,

формування здібностей до колективної діяльності та самоосвіти); аналізові діючих програм з української мови (*Українська мова. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013 (зі змінами, затвердженими наказом Міністерства від 29.05.2015 № 585)*) і чинних підручниках для 8-9 класів, у яких загалом домінує знаннєвий компонент змісту розділу «Синтаксис і пунктуація», не приділено належної уваги особливостям функціонування синтаксичних одиниць відповідно до ситуації спілкування та завдань комунікації, що негативно позначається на формуванні в учнів умінь доцільно користуватися синтаксичними засобами української мови; розробленню експериментальних матеріалів констатувальних зрізів з метою вивчення стану й рівня формування синтаксичної компетентності в учнів на уроках української мови; проведенню анкетування вчителів з метою визначення: а) труднощів, які виникають у процесі підготовки до уроків синтаксису й пунктуації у 8 класі, б) методів і прийомів, які застосовані вчителями для засвоєння учнями синтаксичних умінь, в) роботи, спрямованої на засвоєння пунктуаційних норм і формування відповідних навичок; пропозицій щодо подання синтаксичної теорії та вдосконалення системи вправ; обґрунтуванню основних аспектів роботи над формуванням синтаксичних умінь на уроках української мови в 8-9 класах; з'ясуванню й уточненню особливостей методів навчання, системи вправ і завдань, типів вправ; виокремленню й розкриттю суті поняття синтаксична компетентність; розробленню концептуальних засад підручника української мови для 8 класу на основі компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів; *визначенню* вихідних положень дослідження (посилення уваги до комунікативного аспекту вивчення синтаксису; єдність структурно-семантичного й функціонально-комунікативного опису в процесі вивчення синтаксичних одиниць; впровадження інтерактивних технологій навчання; систематичне, цілеспрямоване застосування системи комплексних, конструктивних, мовленнєвих і комунікативних вправ, спрямованих на формування вмінь комунікативно виправдано вживати різні типи синтаксичних одиниць у власному мовленні); *визначенню* змісту і структури підручника української мови для 8 класу шкіл з українською мовою навчання на основі розробленої концепції підручника на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів (у співавторстві з Бондаренко Н.В.); *розробленню* змісту й структуру розділів «Вступ», «Повторення й узагальнення вивченого», «Словосполучення й речення», «Просте ускладнене речення» підручника «Українська мова, 8 клас»; системи вправ і завдань, засвоєння учнями синтаксичних умінь, пунктуаційних норм і формування відповідних навичок; *написанню* розділи підручника «Українська мова, 8 клас»: «Вступ», «Повторення й узагальнення вивченого»; «Словосполучення й речення», «Просте ускладнене речення».

На **другому** етапі дослідження (*моделювально-експериментальному - 2016 р.*) було *здійснено спостереження* за навчальною діяльністю учнів на уроках вивчення синтаксису української мови у 8-9 класах; що дає змогу констатувати, що уроки навчання синтаксису української мови стали для учнів нездоланно важкими й нецікавими, здобуті знання є обтяжливим інформаційним багажем, а не ключем до розв'язання життєвих проблем різного характеру. Однією з причин такого стану є відірваність навчального процесу від реального існування мовного середовища, низький показник мотиваційного компонента організації пізнавальної діяльності учнів, нерозуміння й неусвідомлення учнями ролі й значення виучуваних на уроці синтаксичних понять у повсякденному житті. Не приділено належної уваги особливостям функціонування синтаксичних одиниць відповідно до ситуації спілкування та завдань комунікації, не показано можливості синтаксичної синонімії, що негативно позначається на формуванні в учнів умінь доцільно користуватися синтаксичними засобами української мови. Результати спостережень свідчать про фрагментарний характер, відсутність чіткої системи в організації такої роботи. Отже, вивчення синтаксису в чинній системі навчання не може повністю забезпечити учнів необхідними знаннями та вміннями з синтаксису й потребує перегляду і

вдосконалення; *визначено*, що у процесі оцінювання навчальних досягнень учнів мають ураховуватися:

- характеристики відповіді учня: цілісність, повнота, логічність, обґрунтованість, правильність;
 - якість знань: осмисленість, глибина, гнучкість, дієвість, системність, узагальненість, міцність;
 - ступінь сформованості загальнонавчальних та предметних умінь і навичок;
 - рівень володіння розумовими операціями: вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, абстрагувати, класифікувати, узагальнювати, робити висновки тощо;
 - досвід творчої діяльності (вміння виявляти проблеми та розв'язувати їх, формулювати гіпотези);
 - самостійність оцінних суджень;
- розроблено* зміст і структуру розділів підручника.

Підготовлено до друку і видано підручник «Українська мова» для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Новосолова В.І., Бондаренко Н.В. – К.: Педагогічна думка, 2016. – 296 с., якому надано гриф МОН України. Президія НАПН України нагородила авторів дипломом першого ступеня за кращу наукову роботу.

Протягом **третього етапу** (*узагальнювально-впроваджувального 2017 р.*) здійснено експериментальну перевірку системи завдань і вправ для формування синтаксичної й пунктуаційної компетентностей учнів 8-их класів (II семестр 2016/2017 н. р. – I семестр 2017/2018 н. р.), *надано* консультації учителям-експериментаторам щодо апробації, аналізу результатів завершального етапу експерименту; *розроблену* систему завдань і вправ *впроваджено* в загальноосвітніх школах м. Києва, Київської, Львівської, Черкаської областей; *здійснено* спостереження за ходом апробації. Анкетування вчителів, контрольні зрізи, творчі роботи проводилися у у восьми класах загальноосвітніх шкіл: Білоцерківської спеціалізованої природничо-математичної школи I-III ступенів №16 ім. М.О. Кириленка Київської обл.; Червоноградської ЗОШ №4 Львівської обл., ЗОШ I-III ступенів №225 м. Києва з метою визначення рівня сформованості синтаксичної й пунктуаційної компетентностей; зібрано матеріал, обробляються й аналізуються експериментальні дані, узагальнюються здобуті результати. Вони засвідчують позитивну тенденцію щодо ефективності запропонованої методики формування синтаксичної та пунктуаційної компетентностей в учнів 8-их класів на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів. Процес обробки експериментальних даних триває; з'ясовано, що учні експериментальних класів значно випереджають учнів контрольних груп за рівнем результатів навчальних досягнень; визначено стан і рівні сформованості знань і вмінь із синтаксису словосполучення й простого речення; зроблено корекцію створених навчально-методичних матеріалів; доведено ефективність поєднання інформаційно-рецептивних (пояснювально-ілюстративних) і репродуктивних методів, з одного боку, та проблемних, частково-пошукових (евристичних), – з другого.

Створенню методики *навчання учнів 8-9 класів синтаксису й пунктуації на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів* передувало її теоретичне обґрунтування. З цією метою було проаналізовано психолого-педагогічну та методичну літературу з проблеми дослідження, проведено анкетування вчителів і учнів, здійснено аналіз стану роботи, спрямованої на формування синтаксичної й пунктуаційної компетентності учнів.

У результаті аналізу спеціальної літератури було встановлено, що сучасний стан досліджень сутності терміну «підхід до навчання» в українській лінгводидактиці, психолінгвістиці характеризується неоднозначністю, відсутністю усталеного поняттєвого апарату, що призводить до різнобою в моделюванні структурно-сміслового наповнення поняття. Цілком прийнятним є трактування поняття «*підхід до навчання мови*» С. Омельчука: «це методологічна категорія лінгводидактики, що позначає складне багатовимірне явище, системну сукупність якого становлять принципи, технології,

методи, прийоми, засоби та форми навчання і яке характеризується концептуальністю, процесуальністю, системністю, керованістю й дієвістю».

Проаналізовано, які підходи до навчання української мови зазначені в основних державних нормативних документах з питань шкільної мовної освіти, зокрема, у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти України спрямовано вектор сучасної шкільної мовної освіти в площину *особистісно орієнтованого, компетентнісного й діяльнісного підходів*, які реалізовано в освітніх галузях, зокрема в галузі «Мови і літератури», і відображено в результативних складниках змісту базової і повної загальної середньої освіти (*особистісно орієнтований підхід* до навчання забезпечує спрямованість навчально-виховного процесу на взаємодію й плідний розвиток особистості педагога і його учнів на основі рівності в спілкуванні та партнерства в навчанні; *компетентнісний* – спрямовує навчально-виховний процес на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна компетентності; *діяльнісний* – на розвиток умінь і навичок учня, застосування набутих знань у практичних ситуаціях, успішну адаптацію в соціумі, формування здібностей до колективної діяльності та самоосвіти).

У процесі зіставлення поглядів лінгводидактиків, визначенні означених підходів, розкрито специфіку кожного підходу, досліджено, що методику навчання української мови учені-методисти пов'язують із діяльністю двох суб'єктів педагогічного процесу: учителя (його діяльність називають «навчанням») і учня (відповідно – «учінням»). Першою принциповою основою методики як науки є *діяльнісний* підхід, тобто педагогічні процеси навчання-учіння розглядаємо як діяльність. Методичний апарат теорії діяльності розробили В. Давидов, Г. Щедровицький та інші дидактики. Другою принциповою основою методики є *комунікативний* підхід, коли учень вивчає українську мову, оволодіває нормами мовлення за допомогою спеціально організованої мовленнєвої ситуації за спеціально обумовленими правилами, тобто комунікації.

Зроблено висновок про багатоаспектність підходів у вивченні синтаксичних одиниць як складників мовної системи. Сучасна синтаксична теорія розрізняє три основних аспекти вивчення синтаксичних одиниць: формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний і комунікативний.

Визначено, що з метою опанування синтаксичної будови мови як засобу спілкування необхідно навчати учнів 8-9 класів усвідомлювати закономірності функціонування синтаксичних конструкцій, опановувати особливості їх пристосування до мовленнєвої ситуації й комунікативної мети та володіти правилами мовленнєвої поведінки в різних умовах спілкування.

Вивчено стан розробленості досліджуваної проблеми, з'ясовано, що вивченню синтаксичної будови мови з погляду її комунікативного призначення присвячені наукові праці вітчизняних і зарубіжних лінгвістів: П. Адамця, Н. Арутюнової, І. Вихованця, М. Всеволодової, К. Городенської, Н. Гуйванюк, С. Єрмоленко, А. Загнітка, Г. Золотової, Н. Іваницької, В. Матезіуса, О. Мельничука, М. Мірченка, М. Плющ, Н. Слюсарєвої, К. Шульжука та ін. Учені вказують на перспективність комунікативного аспекту вивчення синтаксису, який дає змогу досліджувати синтаксичну будову мови в широкому контексті комунікативних можливостей людини й зорієнтований на розв'язання комунікативних потреб мовця.

Проблемі комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення синтаксису приділено увагу в працях учених-методистів: Л. Давидюк, В. Капінос, О. Купалової, Т. Ладиженської, Я. Мельничайка, Л. Паламар, М. Пентилюк, К. Плиско, Г. Шелехової та ін. Сучасні дослідження комунікативної лінгвістики та психолінгвістики переорієнтовують методистів з вивчення мови як формальної системи на її розгляд як засобу комунікативної взаємодії.

Ураховуючи сучасні дослідження комунікативного синтаксису, в основі яких – функціонування одиниць різних структурних рівнів, та лінгводидактики, що

переорієнтовують навчання з традиційного засвоєння й запам'ятовування готових теоретичних знань на процес їх дієвості, можна дійти висновку, що вивчення синтаксису на компетентнісних засадах є актуальним і перспективним напрямом роботи. Знання і вміння для учня повинні бути необхідним інструментом для того, щоб бути здатним до успішного входження, адаптації й продуктивної діяльності в соціумі.

Відповідно до суті компетентнісного навчання формою виміру його результативності вважаються ключові компетентності, що є ознакою функціональної грамотності учня. З огляду на такі зміни особливо актуальними стають мовнокомунікативні вміння, що є базовими для формування *комунікативної компетентності*, зміст якої визначає індивідуальний досвід ефективного розв'язання життєво важливих завдань засобами накопичених знань, умінь і навичок з мови й мовлення в процесі пізнання й комунікації.

Предметна компетентність передбачає дієвість здобутих знань і набутих умінь особистості під час продукування висловлювань. Невід'ємною частиною предметної компетентності школярів є *синтаксична компетентність*, яка полягає в «здатності користуватися усною і писемною літературною мовою, послуговуватися необхідним арсеналом синтаксичних мовних одиниць різних структурних рівнів (словосполучення, речення, складне синтаксичне ціле), синтаксичних конструкцій певних видів і сполучних засобів (сполучникові, безсполучникові, складносурядні, складнопідрядні, складні речення з різними видами зв'язку та ін.) з урахуванням функційно-стильових різновидів мовлення відповідно до теми, мети, ситуації спілкування, провідних жанрів комунікації тощо. У зв'язку з тим, що учні навчаються пояснювати розділові знаки в різних синтаксичних конструкціях, очевидно, що мають сформувані ще одну предметну компетентність – *пунктуаційну*, що є складником правописної компетентності.

Анкетування вчителів проведене з метою визначення: труднощів, які виникають у процесі підготовки до уроків синтаксису й пунктуації у 8 класі та під час проведення їх; методів і прийомів, які застосовані вчителями для засвоєння учнями синтаксичних умінь; роботи, спрямованої на засвоєння пунктуаційних норм і формування відповідних навичок; пропозицій щодо подання синтаксичної теорії та вдосконалення системи вправ. Експериментальні зрізи, опитування, анкетування проводилися у загальноосвітніх школах Київської, Львівської, Черкаської областей; *Результати* анкетування вчителів, спостереження за навчальним процесом показали, що більшість учителів (98,3%) не використовують завдання і вправи, спрямовані на становлення синтаксичної компетентності учнів 8-9 класів. Учителі не досить чітко орієнтуються в специфіці, об'єкті дослідження різних аспектів синтаксису; відчувають утруднення у визначенні функціонально-комунікативних особливостей речень, недостатньо уваги приділяють формуванню в учнів умінь комунікативно виправдано користуватися синтаксичними ресурсами мови, не акцентують уваги учнів на синтаксичних синонімах, умотивованому використанню синтаксичних структур, не враховують важливості формування комунікативних умінь для подальшої життєдіяльності, що негативно відбивається на рівні сформованості знань і вмінь учнів 8-9-их класів.

Результати проведеного анкетування вчителів засвідчили невідповідність рівня знань і вмінь із синтаксису сучасним вимогам до рівня мовної освіти вчителя-словесника. Аналіз здійсненого анкетування учнів 8-9-их класів дає змогу констатувати, що уроки навчання синтаксису української мови стали для учнів нездоланно важкими й нецікавими, здобуті знання є обтяжливим інформаційним багажем, а не ключем до розв'язання життєвих проблем різного характеру. У підручниках переважно ігнорується соціокультурний компонент змісту, бракує виховувальних текстів, пов'язаних із сьогоденням, реальним та майбутнім життям українців. Однією з причин такого стану є відірваність навчального процесу від реального існування мовного середовища, низький показник мотиваційного компонента організації пізнавальної діяльності учнів, нерозуміння й неусвідомлення учнями ролі й значення вивчених на уроці синтаксичних

понять у повсякденному житті. Не приділено належної уваги особливостям функціонування синтаксичних одиниць відповідно до ситуації спілкування та завдань комунікації, не показано можливості синтаксичної синонімії, що негативно позначається на формуванні в учнів умінь доцільно користуватися синтаксичними засобами української мови.

Аналіз творчих робіт учнів 8 класу засвідчив, що несформованість синтаксичних умінь значно ускладнює роботу над виробленням в учнів 8-9 класів важливих текстотворчих умінь. Восьмикласники відчують утруднення у висловленні власної думки, вираженні особистісної позиції, побудові зв'язних висловлювань відповідно до ситуації спілкування та завдань комунікації. Найтиповішими пунктуаційними помилками є розділові знаки при вставних словах, однорідних, відокремлених членах речення.

Такі результати свідчать, що у практиці реалізації комунікативно-діяльнісного, особистісно орієнтованого, компетентнісного підходів до вивчення синтаксису й пунктуації відсутня чітка система організації роботи. Отже, вивчення синтаксису не може повністю забезпечити учнів необхідними знаннями та вміннями й потребує перегляду і вдосконалення.

На основі аналізу лінгвістичної, психолого-педагогічної, методичної літератури, спостереження за навчальним процесом вивчення синтаксису в 8-9 класах, попередніх результатів анкетування вчителів *визначено* вихідні положення дослідження, а саме:

- посилення уваги до комунікативного аспекту вивчення синтаксису;
- єдність структурно-семантичного й функціонально-комунікативного опису в процесі вивчення синтаксичних одиниць;
- упровадження інтерактивних технологій навчання;
- систематичне, цілеспрямоване застосування системи комплексних, конструктивних, мовленнєвих і комунікативних вправ, спрямованих на формування вмінь комунікативно виправдано вживати різні типи синтаксичних одиниць у власному мовленні.

З'ясовано, що вивчення синтаксичних одиниць має здійснюватись за такими *етапами*: усвідомлення лінгвістичної сутності синтаксичної одиниці, з'ясування її комунікативної функції на основі аналізу тексту; формування навичок побудови синтаксичних конструкцій за заданими характеристиками для конкретних комунікативних актів; створення власних висловлень відповідно до завдань і ситуації спілкування.

Досліджено, що якщо в системі роботи передбачити функційність синтаксичних одиниць різних рівнів, восьмикласники зрозуміють, наскільки важливо правильно, точно, виразно й переконливо формулювати свої думки, розвиватимуть логічне критичне мислення, вчитимуться правильно й комунікативно доцільно користуватися синтаксичними синонімічними засобами у різних життєво важливих ситуаціях. Відповідно учні ефективно збагачуватимуть синтаксичний лад власного мовлення, удосконалять пунктуаційну грамотність. Вивчення синтаксису може й повинно стати стимулом для формування пізнавального інтересу в учнів.

Отже, необхідно поглиблювати знання учнів про особливості функціонування синтаксичних одиниць у різних комунікативних умовах відповідно до мети і завдань спілкування; розвивати комунікативні вміння й навички із синтаксису; готувати учнів до розв'язання навчальних завдань.

У ході експерименту було реалізовано такі *завдання*:

1) розроблено систему завдань і вправ, спрямовану на формування синтаксичної компетентності учнів 8-9 класів на уроках української мови; *розроблено* зміст і структуру, написано розділи «Вступ», «Повторення й узагальнення вивченого», «Словосполучення й речення», «Просте ускладнене речення» «Речення зі звертаннями», «Речення з відокремленими членами», «Додатки» підручника «Українська мова, 8 клас»;

2) дібрано ефективні методи, прийоми, форми й засоби навчання;

4) перевірено ефективність пропонованих завдань і вправ, уміщених у підручнику української мови для 8 класу, здійснено моніторинг і оброблення здобутих даних й аналіз результатів навчальної діяльності.

Визначено, що синтаксична компетентність передбачає засвоєння й дотримання синтаксичних норм і сформованість на їх основі таких *спеціальних умінь*: визначати належність синтаксичних одиниць до певної синтаксичної категорії; з'ясовувати функціональні особливості словосполучення і речення, аналізувати тотожності й відмінності між цими одиницями мови; аналізувати словосполучення і речення з погляду їх структури та комунікативного призначення; групувати речення за значенням, будовою, функціонуванням у мовленні; аналізувати синтаксичні конструкції при розгляді їх структурних схем/моделей; замінювати одні види речень іншими, синонімічними; під час обговорення з однокласниками робити обґрунтовані висновки, відстоювати власну позицію, підбираючи для цього переконливі аргументи, користуватися синтаксичними засобами в різних життєво необхідних ситуаціях; усвідомлено, вмотивовано правильно, точно й доцільно використовувати виучувані синтаксичні одиниці в усному й писемному мовленні, у процесі комунікації; орієнтуватися в мовленнєвій ситуації, характерній для певного висловлювання, відповідно до якої речення вживати у власному мовленні; з'ясовувати мету автора й комунікативне завдання тексту; визначати стиль, тип мовлення, тему, основну думку, задум запропонованого тексту; знаходити композиційні й мовні засоби, характерні для певного стилю й типу мовлення, що реалізують комунікативне завдання тексту; знаходити й виправляти пунктуаційні помилки; комунікативно виправдано користуватися синтаксичними ресурсами мови.

У ході проведення дослідження здобуто такі результати: підтверджено **умови**, які сприяють результативності формування синтаксичної й пунктуаційної компетентностей в учнів 8-9 класів на уроках української мови. Це реалізація компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів; посилення мотивації, її аргументованість; системність роботи з синтаксису та пунктуації; функціональне засвоєння граматичної теорії на матеріалі тексту, можливе завдяки реалізації текстоцентричної моделі вивчення мови; засвоєння синтаксису й пунктуації на основі внутрішньоопредметних зв'язків та взаємозв'язаного опанування видів мовленнєвої діяльності; поєднання роботи з синтаксису й пунктуації з розвитком мислення і мовлення учнів; наявність рефлексії.

З'ясовано, що успішному оволодінню вміннями використовувати синтаксичні засоби в процесі формування синтаксичної компетентності сприяють **методи навчання**: теоретичні, теоретико-практичні, практичні (залежно від закономірностей засвоєння мови); інформаційно-рецептивні (пояснювально-ілюстративні), репродуктивні, продуктивні, проблемні, частково-пошукові (евристичні), дослідницькі; метод рефлексії, інтерактивні методи. *Доведено* ефективність поєднання інформаційно-рецептивних (пояснювально-ілюстративних) і репродуктивних **методів**, з одного боку, та проблемних, частково-пошукових (евристичних), – з другого.

Оптимальними є такі *прийоми навчання* у процесі формування синтаксичної компетентності: робота над функціонуванням синтаксичних одиниць у тексті (визначення текстотворчої ролі синтаксичних одиниць), заміна синтаксичних одиниць синонімічними формами в тексті, відтворення деформованого тексту, зіставлення текстів різних стилів мовлення, використання тексту-зразка; *засоби навчання*: підручник, різні види словників (на паперових і електронних носіях), довідники, схеми, дидактичний матеріал, тексти-зразки, індивідуальні картки.

Завдання і вправи аналітичного, конструктивного й творчого характеру утворюють цілісну дидактичну систему, яка характеризується цілеспрямованою роботою на досягнення кінцевих результатів і ґрунтується на текстоцентричній основі, характеризується багатофункційністю, гнучкістю, різноманітністю стилів і жанрів, системною словниково-семантичною роботою з незнайомими словами; обов'язковим мотивуванням учнів перед вивченням кожної теми; засвоєнням знань шляхом розв'язання

проблемних, ситуативних, рефлексійних завдань. Комплексність завдань на основі тексту характеризується максимальним використанням його навчальних, пізнавальних, розвивальних і виховних функцій та можливостей.

Комплексні вправи передбачають формування в учнів умінь розпізнавати синтаксичні конструкції в готовому тексті, усвідомлювати їх лінгвістичну природу; осмислювати комунікативну роль речень у зв'язному мовленні; з'ясовувати залежність використаних автором мовних одиниць від змісту тексту, його задуму, типу і стилю мовлення. Вправи комплексного характеру ставили за мету сформувати в учнів загальні знання про текст і виробити необхідні для вчителя навички роботи з ним.

Конструктивні вправи сприяють усвідомленню граматичної структури синтаксичних конструкцій, формуванню вмінь будувати різні моделі речень і доцільно використовувати їх у власному мовленні.

Мовленнєві вправи включають завдання на основі опорного навчального матеріалу (аналіз текстів різних типів, стилів і жанрів мовлення; редагування текстів; створення висловлювань на основі тексту) і передбачають удосконалення вмінь у репродуктивних і продуктивних видах мовленнєвої діяльності.

Основна мета *комунікативних* вправ полягає у формуванні в учнів умінь добирати комунікативно доцільні синтаксичні засоби мови та оперувати ними для розв'язання завдань комунікації в непередбачених висловлюваннях.

Ефективність запропонованої системи формування синтаксичної й пунктуаційної компетентностей учнів 8-9 класів підтверджено у ході експерименту, який розпочався у II семестрі 2016/2017 н. р. і триває на цей час. Навчання в експериментальних класах здійснювалося за підручником («Українська мова» для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Новосьолова В. І., Н. В. Бондаренко Н. В. – К.: «Педагогічна думка», 2016. – 296 с.) відповідно до рекомендацій авторів.

Запропоновані нами всі види завдань і вправ мали системний і систематичний характер, подавалися в логічній послідовності – від теоретичних до практичних, від простіших до складніших, від репродуктивних до творчих, від уміння сприйняття і орієнтування в ситуації спілкування до втілення здобутих знань, сформованих синтаксичних умінь у реальних життєвих ситуаціях спілкування.

Перевірка рівнів сформованості в учнів синтаксичних і пунктуаційних умінь у процесі створення письмових творчих робіт здійснювалася під час оцінювання контрольних зрізових робіт, які учні виконували по закінченні кожного етапу дослідження.

Порівняльний аналіз даних, одержаних за підсумками апробації, дає підстави зробити висновок про ступінь ефективності запропонованої методики. Про це свідчать дані таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні сформованості синтаксичної компетентності учнів

Рівні	8 класи			
	Початкові показники		Контрольні показники	
	ЕК	КК	ЕК	КК
Високий	15,9	14,8	34,9	16,8
Достатній	28,1	25,9	48,8	32,6
Середній	20	24,6	8,6	26,7
Низький	36,0	34,7	7,7	23,9

Результати апробації переконливо свідчать, що рівень сформованості синтаксичної компетентності учнів експериментальних класів значно зріс (на 19% – високий рівень; на 20,7% – достатній) порівняно з початковими показниками (даними констатувального зрізу) і результатами контрольних класів, де навчалися за традиційною методикою.

У ході експериментально-дослідного навчання простежувалася динаміка формування вмінь учнів використовувати вивчені синтаксичні засоби в процесі продукування письмових висловлювань. Основні підсумки підбивалися з урахуванням результатів виконання учнями завдань такого типу: контрольна зрізова тестова робота для з'ясування рівня сформованості синтаксичних умінь (8 кл.); контрольна зрізова робота у формі твору-розповіді з елементами роздуму на основі власного досвіду (8 кл.); Результати аналізу творчої, виконаного після експериментального навчання на завершальному подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Показники рівнів досягнень учнів з розвитку мовлення
(за матеріалами твору-розповіді з елементами роздуму на основі власного досвіду)

Критерії оцінювання	Рівні виконання							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	ЕК 128 учнів	КК 131 учень	ЕК 128 учнів	КК 131 учень	ЕК 128 учнів	КК 131 учень	ЕК 128 учнів	КК 131 учень
Розкриття теми й основної думки	35 27,3%	23 17,6%	51 39,8%	41 31,3%	38 29,7%	54 41,2%	4 3,1%	13 9,9%
Повнота змісту, послідовність викладу	36 28,1%	22 16,8%	53 41,4%	29 22,1%	36 28,1%	66 50,4%	3 2,3%	14 10,7%
Наявність структурних частин тексту	38 29,6%	11 8,4%	54 42,2%	32 24,4%	34 26,6%	72 55,0%	2 1,6%	16 12,2%
Використання синтаксичних одиниць	19 14,8%	7 5,3%	33 25,8%	18 13,7%	72 56,3%	83 63,4%	4 3,1%	23 17,6%
Лексична сполучуваність слів у словосполученні	18 14,1%	7 5,3%	19 14,8%	10 7,6%	85 66,4%	94 71,8%	6 4,7%	20 15,3%
Пунктуаційна грамотність	19 14,8%	7 5,3%	33 25,8%	21 16%	72 56,3%	88 67,2%	4 3,1%	15 11,5%
Поєднання речень різних видів	18 14,1%	8 6,1%	34 26,6%	20 15,3%	73 57,0%	87 66,4%	3 2,3%	16 12,2%

Кількісний аналіз наведених результатів контрольних робіт демонструє передусім підвищення на 21,6 % показника високого й достатнього рівнів в учнів експериментальних класів порівняно з відповідним рівнем в учнів контрольних класів за таким критерієм: самостійне використання синтаксичних конструкцій з урахуванням змісту висловлювання. Показники правильного вживання речень з зі вставними словами, відокремленими членами речення в експериментальних класах зросли на 20,7 % порівняно з контрольними класами (ЕК – 33,6% і 12,9% в КК). Учні експериментальних класів переважно демонстрували доцільне й усвідомлене їх використання; вони більшою мірою, ніж контрольні класи, оволоділи такими спеціальними вміннями, як усвідомлено, вмотивовано правильно, точно й доцільно використовувати виучувані синтаксичні конструкції в процесі комунікації; орієнтуватися в мовленнєвій ситуації, характерній для певного висловлювання.

Результати експериментального навчання засвідчили, що середній показник сформованості вмінь уживати синтаксичні конструкції в учнів ЕК вищий на 20,7%. Це підтверджує ефективність розробленої методики. Таким чином, досягнення високих результатів у експериментальних класах зумовлене методично правильно спланованою системою уроків навчання української мови, спрямованих на формування синтаксичної компетентності учнів 5-7 класів.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що в ньому осучаснено й збагачено лінгводидактичні засади становлення синтаксичної й пунктуаційної

компетентностей в учнів 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів; визначено й обґрунтовано засадничі принципи, найбільш ефективні методи, прийоми, засоби та організаційні форми компетентнісного навчання синтаксису й пунктуації; вперше розроблено систему завдань і вправ і методику формування синтаксичних та пунктуаційних умінь і навичок учнів 8-9 класів на основі компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів.

Інновації. Уперше розроблено систему завдань і вправ із формування синтаксичної й пунктуаційної компетентностей учнів 8 класу у процесі вивчення синтаксису простого речення на засадах оптимального добору, поєднання й комплексної реалізації компетентнісного, особистісно орієнтованого і діяльнісного підходів.

Розроблена система ґрунтується на принципах єдності навчання, виховання й розвитку, пізнавально-мовленнєвої активності, взаємозв'язаного опанування всіх видів мовленнєвої діяльності, новизни, текстоцентризму, диференціації й індивідуалізації та ін. Зазначені підходи застосовані системно на всіх етапах пізнавальної і мовленнєвої діяльності – від мотиваційного до результативно-рефлексивного.

Методику навчання синтаксису й пунктуації вперше побудовано на постійній текстовій основі.

Взаємозв'язано реалізовано чотири змістові лінії (мовленнєва, мовна, соціокультурна, діяльнісна) в процесі навчання синтаксису й пунктуації.

Осучаснено соціокультурну змістову лінію в світлі завдань Нової української школи.

Методична система ґрунтується на застосуванні оптимальних організаційних форм, методів, прийомів і засобів навчання (робота в парах і в групах; розповідь учителя, бесіда, пояснення, спостереження, робота з підручником та іншими джерелами знань, метод завдань і вправ, група частково-пошукових, проблемних методів; інноваційні інтерактивні методи, зокрема ситуаційний і метод проектної діяльності).

Інноваційну сутність системи завдань і вправ визначають різноманітні логічні пізнавально-розвивальні й ціннісно орієнтовані мовленнєві завдання на основі аналізу взірцевих текстів; аналіз речень із розкриттям їх семантики; зіставлення речень, варіантів того самого речення, з'ясування їх структурних і семантичних відмінностей; дослідницьке реконструювання речень (тексту); перебудова речень певного типу в інші; переконструювання речень і невеликих текстів; трансформація; моделювання; ситуативні вправи; проектна діяльність, завдання творчого й пошуково-дослідницького характеру; створення учнями власних висловлень тощо.

Практичне значення дослідження визначає його спрямованість на збагачення, унормування й удосконалення синтаксичного ладу мовлення, піднесення рівня пунктуаційної грамотності учнів 8-9 класів. Упровадження розробленої системи завдань і вправ із формування синтаксичної та пунктуаційної компетентностей учнів збагатить практичну методику і позитивно вплине на ефективність навчання української мови в цілому. Здобуті результати можуть бути використані під час удосконалення шкільних програм і підручників, у практиці роботи вчителів, підвищенні їх кваліфікації, у процесі підготовки студентів-філологів.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом опублікування статей, виголошення доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях (м. Київ, 2015-2017), всеукраїнських науково-практичних конференціях (м. Київ, Острого, Черкаси, Житомир 2015; м. Київ, Умань, Ніжин 2016; м. Київ, Умань, Вінниця 2017); звітних конференціях Інституту педагогіки НАПН України (м. Київ, 2015-2017рр.); районних науково-практичних семінарах (м. Біла Церква Київської обл., 2015р.).

А.В. Ярмолюк, к.п.н., старший науковий співробітник:

Науково-дослідна робота проводилася поетапно. На першому етапі (пошуково-моделювальному) теоретично обґрунтовано наукові основи, зміст, структура, методи й технології навчання синтаксису й пунктуації учнів 8-9 класів на засадах особистісно

орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів; розроблено програму й методичку дослідження; вивчено стан навчання синтаксису й пунктуації у 8-9 класах ЗНЗ та з'ясовано рівень сформованості в учнів синтаксичної компетентності; розроблено концепцію підручника «Українська мова», 9-й клас на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів (у співавторстві).

Другий етап дослідження (*моделювально-експериментальний*) присвячено конструюванню технологій навчання учнів 9 класів синтаксису й пунктуації на засадах інноваційних освітніх підходів. Створено систему вправ і завдань, дібрано організаційні форми, методи й засоби навчання; розроблено зміст і структуру підручника «Українська мова», 9-й клас на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів (у співавторстві); розпочато апробацію розроблених навчально-методичних матеріалів та здійснено корекцію їх.

На *третьому* (*узагальнювально-впроваджувальному*) етапі дослідження експериментально перевірено ефективність технологій навчання учнів 9 класів синтаксису й пунктуації на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів; написано розділи підручника «Українська мова», 9-й клас (у співавторстві); написано науковий звіт.

Актуальність дослідження. Вибір теми дослідження «*Навчання учнів 8-9 класів синтаксису й пунктуації на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів*» зумовлено завданнями реформування загальної середньої освіти в Україні, що передбачає реалізацію принципів гуманізації й гуманітаризації шкільної практики, демократизацію її, методологічну переорієнтацію навчального процесу на комплексний розвиток особистості учня, формування в нього основних предметних і ключових компетентностей. Означені підходи сприятимуть успішній соціалізації особистості, розвитку її творчого потенціалу й самовдосконаленню.

Специфіка навчання рідної мови визначається спрямованістю на розвиток особистісних характеристик учнів, а також слугує засобом формування у них комунікативних, інтелектуальних і пізнавальних здібностей, виховання потреби вдосконалювати культуру власного мовлення впродовж усього життя. Важливим показником високого рівня як загальної, так і мовленнєвої культури учня є володіння ключовою – комунікативною компетентністю і предметною – синтаксичною. *Синтаксична компетентність* передбачає знання синтаксичних засобів мови, здатність розпізнавати будову й розуміти смисл їх, правильно й комунікативно доцільно використовувати в різних *мовленнєвих ситуаціях* синтаксичні одиниці різних структурних рівнів (словосполучення, речення, ССЦ, текст), синтаксичні конструкції різних видів і сполучних засобів (речень складних сполучникових, безсполучникових, із різними видами зв'язку) з урахуванням функційно-стильових різновидів мовлення відповідно до теми, мети, ситуації спілкування, провідних жанрів комунікації.

Грамотичними вміннями учні оволодівають упродовж усього курсу навчання мови в основній школі. Особливе місце відведено опрацюванню синтаксису у 8-9 класах, оскільки тільки на синтаксичному рівні мовної системи проявляється функційна значущість одиниць усіх інших рівнів, здійснюється досягнення комунікативних цілей з допомогою їх. Засоби кожного мовного рівня набувають повноти значення у реченні, яке є об'єктом вивчення синтаксису. Синтаксичний рівень – основа для вивчення функційної значущості мовних одиниць усіх рівнів. Вивчення синтаксису сприяє засвоєнню норм літературної мови, розвитку логічного мислення й мовлення учнів, формуванню пунктуаційної грамотності й навичок виразного читання (К.Плиско). Таким чином синтаксис є важливим чинником формування ключової – комунікативної компетентності учнів, оскільки дає змогу зрозуміти комунікативну функцію мови й шляхи здійснення її.

Навчання морфології на синтаксичній основі – основна ідея практичного засвоєння мови. Актуалізація пропедевтичних знань із синтаксису під час вивчення морфології здійснюється у 8-9 класах. На основі систематичного опрацювання теоретичних

відомостей із синтаксису й пунктуації в учнів формуються практичні вміння й навички, а саме: визначати словосполучення в реченнях, знаходити головне й залежне слово, розрізняти словосполучення й речення, прості й складні речення, види речень за метою висловлювання, визначати члени речення, звертання, вставні слова, відокремлені члени речення, складати різні за будовою словосполучення й речення, правильно й доречно використовувати в мовленні різні види простих і складних речень, уживати пряму й непряму мову тощо. Водночас аналіз лінгводидактичних праць засвідчив брак фундаментальних досліджень щодо навчання синтаксису української мови на засадах сучасних підходів. Спостереження за навчальним процесом, результати опитувальників, діагностувальних завдань, творчих письмових робіт учнів дали змогу констатувати, що синтаксичні й пунктуаційні вміння в учнів 8-9 класів формуються недостатньо, недосконалою є граматична будова мовлення більшості підлітків, у їхніх письмових роботах трапляється значна кількість пунктуаційних помилок. Серед причин вбачаємо такі: брак часу для системного вивчення синтаксису, затеоретизованість навчання, наявність застарілого дидактичного матеріалу в підручниках, застосування переважно традиційних методів, спрямованість навчального процесу на здобуття знаннєвого результату, а не на формування практичних умінь, розвиток особистісних якостей учня; неготовність учителя-словесника системно застосовувати інноваційні методи, прийоми й засоби навчання, які забезпечують діяльнісний результат. Такий стан навчання синтаксису спонукав до пошуку шляхів оновлення методики, переосмислення традиційних підходів. Розробляючи методику, ми враховували, що сутність нової освітньої парадигми полягає в інтеграції принципів прагматико орієнтованого (компетентнісного) і гуманістичного (особистісно орієнтованого) підходів. Ця ідея відображена в нормативній базі мовної освіти (Державного стандарту базової і повної загальної мовної освіти, Концепції мовної освіти, чинних програм), відповідно до якої особливістю сучасного уроку як цілісної дидактичної системи є поєднання інноваційних освітніх підходів: особистісно орієнтованого (забезпечення умов для різнобічного мовленнєвого розвитку особистості, яка, формуючись у діяльності і в спілкуванні з іншими людьми, сама визначає характер цієї діяльності й спілкування); *компетентнісного й комунікативно-діяльнісного* (перехід від статичної моделі знань до структурованої системи розумових дій, удосконалення видів мовленнєвої діяльності; забезпечення соціалізації учня, спрямованості освітнього процесу на формування ключових і предметних компетентностей); *функційно-стилістичний, текстоцентричний* (розвиток умінь учнів конструювати різні висловлення з урахуванням типу, стилю і жанру; використання під час навчання синтаксису текстів різних видів, стилів і жанрів).

Важливе значення для нашого дослідження мають концептуальні підходи й методичні засади оновлення мовної освіти з урахуванням світових тенденцій, інноваційних підходів, принципів, обґрунтованих у психолого-педагогічних, дидактичних і лінгводидактичних працях (Бацевич Ф., Бондаревська Є., Виготський Л., Зимня І., Красівський В., Леонтєв О.М., Маркова А., Сериков В., Равен Дж., Рубінштейн С., Ягупов В., Якиманська І.); розроблення інноваційних освітніх технологій, методів навчання української мови (Голуб Н., Горошкіна О., Гуйванюк Н., Караман С., Кучерук О., Кухарчук І., Окуневич Т., Пентиліук М.). Теоретичні засади навчання синтаксису обґрунтували С. Єрмоленко, А. Загітко, Л. Мацько, В. Мельничайко, К. Плиско, М. Плющ, К. Шульжук; опису тексту й характеристиці його як засобу розвитку комунікативних умінь учнів присвячені праці психолінгвістів і розробників текстоцентричного підходу (Гальперін І., Бондаренко Н., Голуб Н., Золотова Г., Пентиліук М., Симоненко Т.). Аналіз наукової літератури дав можливість з'ясувати, що дослідження щодо комплексного навчання синтаксису у 8-9 класах на засадах сучасних підходів не здійснювалися.

Таким чином, соціальна й педагогічна значущість проблеми та недостатня розробленість її у лінгводидактичній теорії, необхідність створення цілеспрямованої сучасної методики для практичного застосування зумовили вибір теми дослідження:

«Навчання учнів 8-9 класів синтаксису й пунктуації на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів».

Об'єкт дослідження – процес навчання української мови в 8-9 класах загальноосвітніх навчальних закладів.

Предмет дослідження – методика навчання учнів 8-9 класів синтаксису й пунктуації з урахуванням особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів.

Мета дослідження полягає в розробленні науково-обґрунтованої та експериментально перевіреної методики навчання учнів 8-9 класів синтаксису й пунктуації на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів, яка буде реалізована в підручнику української мови, у статтях.

Концепція дослідження ґрунтується на розробленні методики навчання синтаксису й пунктуації учнів 8-9 класів на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного, текстоцентричного підходів. Означені підходи сприяють вивченню синтаксису на основі текстів соціокультурної тематики, створенню умов для особистісного зростання й творчого самовираження учнів формування у них ключових компетентностей. Навчання української мови учнів 8-9 класів здійснюється в лінгвометодичній системі, яка характеризується конкретною метою і завданнями, організаційними, психолого-педагогічними, науково-методичними, лінгводидактичними умовами та ґрунтується на інноваційних освітніх підходах. У лінгводидактичній моделі передбачено становлення всебічно розвиненої національно свідомої особистості, яка, формуючись у спілкуванні з іншими людьми, сама визначає характер своєї діяльності; розроблення інноваційного навчально-методичного забезпечення з урахуванням національних надбань, загальнокультурних і європейських цінностей.

Провідні ідеї наукової концепції відображено в **гіпотезі**, яка ґрунтується на положенні, що комплексне розроблення методики навчання учнів 8-9 класів синтаксису української мови на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного підходів сприятиме становленню грамотної, ерудованої особистості, громадянина із власною життєвою позицією, який має власну життєву позицію, усвідомлює й обстоює національні й загальнокультурні цінності, уміє конкурувати на ринку праці й навчатися протягом життя.

Відповідно до мети й гіпотези дослідження протягом 2015 – 2017 років передбачалося виконання таких завдань:

1. Проаналізувати наукову літературу з проблеми дослідження, визначити ступінь розробленості проблеми; визначити психолого-педагогічні умови ефективного навчання синтаксису й пунктуації учнів 8-9 класів.

2. Дослідити стан роботи й рівень навчальних досягнень учнів 8-9 класів під час вивчення синтаксису й пунктуації на уроках української мови.

3. Дібрати оптимальні методи, прийоми, засоби та організаційні форми роботи, спрямовані на формування в учнів 8-9 класів синтаксичної і пунктуаційної компетентностей у процесі навчання української мови, засвоєння системи цінностей.

4. Розробити методику навчання синтаксису й пунктуації учнів 8-9 класів на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів.

5. Експериментально перевірити її ефективність розробленої методики.

6. Написати розділи підручника «Українська мова», 9-й клас, здійснити його апробацію.

Для розв'язання поставлених завдань, перевірки сформульованої гіпотези застосовувалися такі методи дослідження:

1) *теоретичні*: вивчення й системний аналіз лінгвістичної, психолого-педагогічної, методичної літератури, навчально-методичної документації, змісту навчальних матеріалів (програм, посібників і підручників) для з'ясування стану досліджуваної проблеми в теорії й практиці навчання та вироблення нової методичної стратегії;

2) *емпіричні*: анкетування, бесіди з учителями й учнями шкіл, цілеспрямоване спостереження за навчальним процесом у 8-9 класах, письмові й усні опитування, тестування, написання творчих робіт; аналіз усних і письмових висловлювань учнів;

3) *педагогічний експеримент*: констатувальний, пошуковий у формі дослідного навчання, формувальний; кількісний і якісний аналіз здобутих результатів, узагальнення їх.

Результати науково-дослідної роботи

Експериментальна база дослідження: загальноосвітня школа №163 ім. М. П. Кирпоноса м. Києва; спеціалізована школа №57 з поглибленим вивченням англійської мови.

Основні результати дослідження

Розроблення методики навчання учнів 8-9 класів синтаксису й пунктуації на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів розпочалося з теоретичного обґрунтування її. З цією метою *вивчено* нову психолого-педагогічну, філософську, лінгвістичну, науково-методичну й аксіологічну літературу з означеної проблеми; *проаналізовано* нормативну базу мовної освіти (Держстандарт, концепції, програми). У процесі аналізу *встановлено*, що методика навчання синтаксису і пунктуації учнів 8-9 класів загальноосвітніх шкіл ґрунтується на психолого-педагогічних і філософських засадах компетентнісної, особистісно орієнтованої освіти, ураховує положення теорії мовленнєвої діяльності, функційно-комунікативного, текстоцентричного та аксіологічного підходів. *З'ясовано* лінгводидактичні принципи навчання синтаксису: комунікативної спрямованості; встановлення комунікативного навантаження синтаксичних категорій; функційно-стилістичний; розгляд речення в єдності значення, форми й функції; вивчення мовних одиниць на основі тексту; ситуаційності; комунікативної доцільності й практичної спрямованості. *Визначено* психолого-педагогічні умови ефективного навчання учнів 8-9 класів синтаксису складного речення: організація спеціального освітнього середовища діалогічного характеру, у якому повноцінно здійснюється суб'єкт-суб'єктна взаємодія учителя й учня; створення на уроці умов для розвитку особистісних характеристик учнів (позитивної мотивації, адаптації в навколишньому середовищі, активності, рефлексії, когнітивних і комунікативних здібностей, досвіду творчої діяльності, самовдосконалення); навчання мови як особливого виду діяльності, ознаками якої є усвідомленість, умотивованість, ситуаційність; урахування структури мовленнєвої діяльності та фаз породження висловлення (орієнтації, планування, реалізації, контролю) у процесі вивчення синтаксису; створення на уроці педагогічних ситуацій спілкування, які сприятимуть прояву ініціативності, самостійності учнів; заохочення учнів до пошуку власного шляху розв'язання проблеми, аналізу діяльності інших учнів, обрання й використання доцільних способів виконання завдань; раціональне поєднання й використання традиційних і сучасних методів і форм організації навчальної діяльності; забезпечення можливості учневі обирати дидактичний матеріал, вид і форму навчального змісту, завдання різного рівня складності; реалізувати своє право на помилку; стимулювання учнів до складання висловлень і вдосконалення їх; оцінювання як результатів діяльності учня, так і досягнень, здобутих у процесі цієї діяльності. *Виділено* етапи вивчення синтаксичних одиниць: сприймання й осмислення синтаксичної одиниці, формування вмінь будувати й уживати мовні одиниці, добирати мовний матеріал, використовувати вивчений мовний матеріал у непідготовлених висловленнях. *Визначено* кінцевий результат навчання синтаксису на уроках української мови у 8-9 – зорієнтованість навчального процесу на оволодіння учнями синтаксичною компетентністю. *З'ясовано* сутність синтаксичної компетентності як складника комунікативної компетентності, що передбачає знання синтаксичних засобів мови,

здатність розпізнавати будову й розуміти смисл їх, правильно й комунікативно доцільно використовувати в різних мовленнєвих ситуаціях синтаксичні одиниці різних структурних рівнів (словосполучення, речення, ССЦ, текст), синтаксичні конструкції різних видів і сполучних засобів (речень складних сполучникових, безсполучникових, із різними видами зв'язку) з урахуванням функційно-стильових різновидів мовлення відповідно до теми, мети, ситуації спілкування, провідних жанрів комунікації.

Проведено констатувальний зріз педагогічного експерименту (охоплено 62 учні експериментальних класів і 58 учнів – контрольних, які вчилися за традиційною методикою), під час якого *вивчено* стан роботи над формуванням синтаксичних і пунктуаційних умінь учнів 8-9 класів; *з'ясовано* основні труднощі, що виникають у підлітків під час навчання синтаксису й пунктуації; *проаналізовано* помилки, які трапляються в усному й писемному мовленні учнів; *виділено й класифіковано* типові синтаксичні й пунктуаційні помилки в їхніх письмових роботах. Згідно з цілями компетентнісного навчання, визначеними як знання, уміння, ціннісне ставлення й досвід діяльності, рівень сформованості синтаксичної й пунктуаційної компетентності в учнів 9 класів *оцінено* за такими критеріями: *ціннісне ставлення* до власної навчальної діяльності (вироблення потреби в досконалому володінні українською мовою); *усвідомлене використання* знань синтаксичних засобів мови відповідно до комунікативної мети; *гнучкість навичок* застосування синтаксичних умінь (здатність правильно використовувати в навчальних і життєвих ситуаціях синтаксичні одиниці різних структурних рівнів, синтаксичних конструкцій різних видів і сполучних засобів з урахуванням функційно-стильових різновидів мовлення відповідно до теми, мети, ситуації спілкування, провідних жанрів комунікації); *стійкість використання* синтаксичних знань і вмінь (креативність, досвід застосування здобутих із синтаксису складного речення знань під час вивчення інших предметів, у нових життєвих ситуаціях). Ці вміння оцінювалися під час спостережень за усним мовленням учнів (застосовувався описовий метод), аналізу письмових висловлень (підраховувалася кількість балів).

Знаннєвий складник синтаксичної компетентності учнів *визначено* за такими показниками (елементами таксономії Б. Блума): знання, розуміння, аналіз, синтез і оцінка. Навчальна діяльність учнів оцінювалася у процесі виконання вправ (читання тексту, сприймання, розуміння його змісту, основної ідеї, спостереження за мовними явищами, відповіді на запитання до тексту тощо), компетентісно орієнтованих завдань, запитання яких сформульовано за допомогою спеціальних дієслів («дієслів Блума») відповідно до цілей навчання: відтворення (назвіть, розкажіть, опишіть, доберіть), розуміння (поясніть, знайдіть, визначте, замініть, доберіть приклади), застосування (складіть, використайте, виконайте завдання за допомогою), аналіз (проаналізуйте, порівняйте, розрізніть, установіть зв'язок), синтез і оцінювання (висловіть власні міркування, оцініть, обґрунтуйте думку, доведіть), творчість (складіть, перебудуйте, запропонуйте свій варіант, підготуйте твір, виступ). Відповідно ціннісно-смісловий аспект синтаксичної компетентності визначався під час аналізу усних відповідей учнів, висновків у письмових творах-міркуваннях (формулювання висновків, аргументація, обстоювання власної позиції тощо).

На констатувальному етапі експерименту *з'ясовано*, що учні недостатньо опановують синтаксичну будову мови як засіб спілкування, зокрема, відчувають труднощі у формулюванні думки, часто не використовують виражальні можливості різних синтаксичних структур, не завжди комунікативно доцільно користуються ними в різних мовленнєвих ситуаціях, не враховують жанр комунікації. Більша частина висловлень учнів (як усних, так і письмових) позбавлена синтаксичної стрункости, інформаційної насиченості, вони хибують на багатослів'я або навпаки – є односкладними, однотипними, що загалом свідчить про низький рівень синтаксичної компетентності. *Простежено* певну невідповідність між загалом достатнім рівнем теоретичних знань синтаксису складного речення (високий рівень – 10,5%, достатній – 42,8%, середній – 38,4%, низький – 8,3%) і

невисоким рівнем володіння учнями синтаксичною компетентністю (високий рівень – 2,6%, достатній – 18,4%, середній – 41,8%, низький – 37,2%). З'ясовано причини недостатньої сформованості синтаксичної компетентності в учнів 9-х класів, серед них такі: учителі не використовують повною мірою можливості сучасних форм і методів навчання, зокрема, недостатню увагу приділено роботі в групах, у парах (або не представлено її взагалі); навчальний процес обмежено використанням традиційних методів і форм роботи; ситуаційний метод застосовується на уроках дуже рідко й спонтанно, мовні ситуації формалізовані, далекі від життя; учнів не вчать формулювати мету діяльності під час вивчення мовної і соціокультурної тем, не здійснюється робота, спрямована на розвиток рефлексійних умінь дев'ятикласників. Виділено недоліки навчання: низька мотивація учнів щодо вдосконалення своєї мовленнєвої культури; несформованість у них ціннісного ставлення до власного розвитку й освіти; пріоритетність застосування на уроках мови авторитарного типу навчання, недостатня спрямованість мовної освіти на розвиток емоційного інтелекту, системи цінностей, соціокультурних і соціально-психологічних здібностей учнів, брак атмосфери співпраці вчителя й учня, брак умов для вибору учнем індивідуальної траєкторії саморозвитку.

Визначено критерії добору текстів для системи вправ і завдань: тематично-змістовий; структурно-композиційний; інформативний; мовно-функційний; психологічний; адаптованості. Схарактеризовано методичні вимоги щодо створення системи вправ і завдань: комунікативна спрямованість; ситуаційність, проблемність; мотивація для створення учнівських висловлень; творчий характер мовленнєвих завдань, розв'язання яких вимагає самостійності, креативних здібностей, ініціативи. З урахуванням цих вимог розроблено систему комплексних вправ на текстовій основі, і компетентісно орієнтованих завдань; визначено їх місце в структурі уроку рідної мови.

Здійснено експериментальну перевірку створеної методики навчання синтаксису й пунктуації української мови в 9 класі на засадах компетентісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів. Проаналізовано й узагальнено результати формувального етапу експерименту, мета якого полягала в апробації розробленої методики навчання синтаксису й пунктуації на засадах сучасних підходів. Результати контрольних письмових робіт учнів засвідчили значне зростання рівня грамотності учнів, розвиток у них умінь самоконтролю. Так, якщо на початку дослідного навчання було констатовано наявність значної кількості змістових і граматичних помилок у творах учнів, то в ході впровадження розробленої методики спостерігалось не тільки зменшення їх, а й збільшення кількості учнів, які оволоділи вмінням удосконалювати власне мовлення.

Про це свідчать дані таблиці 1:

Таблиця 1.

Узагальнені показники рівня сформованості в учнів 9-х класів умінь удосконалювати власні письмові висловлення

Види вмінь	Рівні сформованості							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	КК
Уміння вдосконалювати зміст власних письмових текстів	3 4, 8%	0 0%	31 50,0%	16 27,6 %	26 42,0%	31 53,4%	2 3,2%	11 19,0%
Уміння вдосконалювати структуру власних письмових текстів	6 9, 7%	1 1, 7%	33 53,2%	11 19,0 %	21 33,9%	35 60,3%	2 3, 2%	11 19,0%
Уміння знаходити й усувати синтаксичні помилки у своїх письмових текстах	8 12, 9%	1 1, 7%	34 54,8%	14 24,1 %	19 30,7%	31 53,4%	1 1,6%	12 20,7%
Уміння знаходити й усувати пунктуаційні помилки у своїх	11 17, 8%	2 3, 4%	24 38,7%	16 27,6	25 40,3%	31 53,4%	2 3,2%	9 15,6%

письмових текстах				%				
Уміння вдосконалювати, виразнювати власний письмовий текст за допомогою вивчених складних речень	11 17,8%	1 1,7%	24 38,7%	15 25,9%	24 38,7%	28 48,3%	3 4,8%	14 24,1%

У ході апробації *простежено динаміку* зростання синтаксичної і пунктуаційної компетентностей учнів 9 класів, які вчилися за розробленою методикою. *Констатовано*, що зросла кількість учнів, здатних до самоорганізації навчання. Так, на 12,4% зросла кількість учнів, які навчилися ставити перед собою цілі під час вивчення мовних і мовленнєвих тем; понад 60% дев'ятикласників виробили здатність постійно оцінювати свою діяльність на уроці або після вивчення конкретного розділу (рефлексія) – (порівняно із 16,8% від початку експерименту); 78,5% дев'ятикласників усвідомили необхідність набуття вмінь спілкуватися, використовуючи знання, здобуті під час вивчення синтаксису, а тому позитивно оцінюють роботу в парах, у групі, визнаючи, що вона допомагає моделювати життєві ситуації, сприяє розвиткові як предметної – синтаксичної компетентності, так і ключових компетентностей (таких як спілкуватися рідною мовою, уміння вчитися, проявляти соціальну громадянську компетентність та ініціативність). У результаті виконання вправ, розроблених на основі текстів соціокультурної тематики, *з'ясовано*, що на 31,4% зросла кількість учнів, які навчилися не тільки спостерігати за мовними явищами в навчальному тексті соціокультурної тематики, а й логічно мислити, обґрунтовувати свої міркування, формулювати власні запитання, проявляти обізнаність і самовираження у сфері культури, екологічну грамотність. Таким чином на 28,6% зменшилася кількість учнів, які не були мотивовані до навчання взагалі й вивчення української мови зокрема. *Кількісний аналіз* підсумкових письмових робіт засвідчив значне підвищення рівня сформованості синтаксичної компетентності в учнів експериментальних класів: високий рівень – на 9,7%; достатній – на 22,6%). Порівняно з початковими показниками констатувального зрізу й результатами, здобутими в контрольних класах, де учні навчалися за традиційною методикою, на 16,1% зменшився відсоток дев'ятикласників із низьким рівнем сформованості синтаксичної компетентності.

Про це свідчать дані таблиці 2:

Таблиця 2.

Рівні сформованості синтаксичної компетентності в контрольних та експериментальних класах

Етапи навчання	Експериментальні класи (62 учні)			Контрольні класи (58 учнів)		
	Рівень СК	Кількість осіб	У %	Рівень СК	Кількість осіб	У %
початковий	низький	19	30,6 %	низький	18	31,0 %
	середній	29	46,8 %	середній	28	48,3 %
	достатній	14	22,6 %	достатній	12	20,7 %
	високий	0	0 %	високий	0	0 %
контрольний	низький	9	14,5 %	низький	16	27,6 %
	середній	19	30,6 %	середній	24	41,4 %
	достатній	28	45,2 %	достатній	16	27,6 %
	високий	6	9,7 %	високий	2	3,4 %

Узагальнені результати засвідчили ефективність запропонованої методики навчання учнів 9 класу синтаксису й пунктуації на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного і компетентнісного підходів.

Дослідне навчання *підтвердило* гіпотезу про те, що ефективність навчання української мови учнів 8-9 класів, їхній рівень синтаксичної і пунктуаційної компетентності підвищується за умов: забезпечення мотивації навчальної діяльності;

організації системного навчання учнів синтаксису й пунктуації української мови, що передбачає формування у них синтаксичної і пунктуаційної компетентностей; взаємопов'язаного навчання мови й мовлення, реалізації всіх змістових ліній під час навчання синтаксису; раціонального поєднання сучасних методів, прийомів, засобів та організаційних форм навчання; створення спеціальної системи вправ і завдань, що передбачає роботу з текстом і спрямована на поетапне формування синтаксичної і пунктуаційної компетентностей учнів.

Експериментальним шляхом *доведено* правильність вибраних підходів, концептуальних засад, комплексу педагогічних умов формування в учнів 8-9 класів системи цінностей і синтаксичної компетентності; *з'ясовано*, що досягти основної мети навчання під час реалізації мовної змістової лінії на уроках української мови можна, якщо означені педагогічні умови будуть інтегруватися. Ефективними видами вправ є ситуаційні й комплексні, які включають роботу з текстом, компетентісно орієнтовані й творчі завдання, вправи на рефлексію, саморедагування, за допомогою яких здійснюється контроль і самоконтроль рівня навченості учнів. *Доведено* продуктивність дібраних методів, прийомів і форм навчання, видів завдань, завдяки яким на уроках української мови створено умови для вибору учнями власної траєкторії саморозвитку (ситуаційний метод, рольова гра, методи самоконтролю і взаємоконтролю, метод проєктів; парно-групова форма роботи; можливість вибору завдань підвищеної складності, обирати варіанти завдань, зокрема, творчих, домашніх). *Констатовано*, що розроблена методика є інноваційною, результативною щодо формування як предметних, так і ключових компетентностей учнів і сприяє особистісному зростанню підлітків.

Висновки. Таким чином, експериментальним шляхом доведено, що створена методика навчання учнів 8-9 класів синтаксису на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентісного підходів є ефективною, а досліджувана проблема потребує подальшого розвитку, а саме – розроблення методів, прийомів і засобів формування синтаксичної компетентності в учнів 10 класів.

Наукова новизна здобутих результатів полягає в тому, що відповідно до вимог Державного стандарту базової і повної середньої освіти оновлено зміст і технологію навчання синтаксису й пунктуації учнів 8-9 класів на уроках української мови, а саме:

- *уперше* комплексно представлено методiku навчання синтаксису й пунктуації учнів 8-9 класів на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентісного підходів; *теоретично обґрунтовано* лінгводидактичну систему формування синтаксичної компетентності учнів 8-9 класів, розробленої з урахуванням положень інноваційних освітніх підходів, основоположних лінгводидактичних і методичних принципів; *розроблено* критерії, показники й рівні сформованості синтаксичної компетентності учнів 8-9 класів;

- *уточнено* зміст понять: «комунікативний синтаксис», «синтаксична компетентність», «самовизначення», «саморозвиток», «самовдосконалення», «мовна особистість», «індивідуальна освітня траєкторія», «інноваційні підходи до навчання синтаксису», «суб'єкт-суб'єктне навчання», «діяльнісний результат мовної освіти» тощо;

- *удосконалено* й поетапно впроваджено методи, прийоми, форми організації навчання, спрямованого на формування грамотної, ерудованої, національно свідомої мовної особистості, якій притаманна суспільно значуща громадянська позиція;

- *розроблено* й *упроваджено* в практику навчання синтаксису складного речення спеціальну систему вправ і компетентісно орієнтованих завдань, спрямованих як на сприймання учнями лінгвістичної теорії, так і на послідовну рефлексію, самоконтроль, засвоєння способів пізнавальної діяльності;

- *окреслено* перспективи застосування під час навчання мови в старших класах методів, прийомів і форм навчання, компетентісно орієнтованих завдань, що сприяють створенню умов для вибору учнями власної траєкторії саморозвитку;

- подальшого розвитку набули лінгводидактичні стратегії формування національно свідомої мовної особистості; положення щодо впровадження в навчально-виховний процес новітніх освітніх технологій, методів і прийомів навчання, форм організації суб'єкт-суб'єктного навчально-виховного процесу, що забезпечують формування й удосконалення синтаксичної і пунктуаційної компетентностей учнів 8-9 класів.

Інновації. Уперше комплексно представлено методику навчання синтаксису української мови учнів 8-9 класів на засадах інноваційних освітніх підходів; розроблено і впроваджено в практику навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах систему комплексних вправ і компетентнісно орієнтованих завдань, спрямовану на формування в учнів 9 класів синтаксичної й пунктуаційної компетентностей на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів.

Практичне значення здобутих результатів. Результати науково-дослідної роботи представлено у розділах підручника «Українська мова. 9 клас», який успішно пройшов конкурсний відбір і нині впроваджено в практику навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах (7,5); в статтях у фахових виданнях (5,0). Матеріали дослідження можуть бути використані для вдосконалення змісту програм і підручників, створення методичних посібників, у практиці навчання української мови в ЗНЗ, підвищенні кваліфікації в системі післядипломної освіти, проведення лекційних курсів, практичних занять з методики навчання української мови студентів філологічних факультетів.

Соціальний результат від упровадження розробленої методики з'ясовано за допомогою комплексу показників організації інноваційного навчання відповідно до визначеної мети, яка полягає в розробленні науково-обґрунтованої та експериментально перевіреної методики навчання учнів 8-9 класів синтаксису й пунктуації на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів, реалізації її в підручнику української мови, у статтях. Зокрема, констатовано, що інноваційне навчання відповідає стратегії нової освітньої парадигми, яка ґрунтується на комплексній реалізації гуманістичного й прагматико-орієнтованого підходів. Простежено зростання як успішності учнів загалом, так вмінь застосовувати ці знання в різних сферах навчання і життя (під час роботи в групах, командах, виконанні проектів, на інших уроках, виступах на конференціях тощо); учні проявляли здатність засвоювати здобуті знання, набутий досвід під час ознайомлення з новим навчальним матеріалом, підготовки різних проектів. Застосування інноваційної методики сприяло особистісному зростанню учнів, розвитку у них відповідальності. Значно знизилася кількість учителів-словесників, байдужих до нових ідей, технологій, зросла кількість мотивованих педагогів, які прагнуть підвищити власний професійний рівень.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом участі на науково-практичних конференціях і семінарах, де виступила з доповідями (усього 18):

4 міжнародних науково-практичних конференціях: «Багатоманітність культур як педагогічна проблема» (19-20 вересня 2015 року, м. Бердянськ); «Проблеми сучасного підручника» (15-16 жовтня 2015 р., м. Київ); «Проблеми сучасного підручника» (16 червня 2016 року, м. Київ); «Проблеми сучасного підручника» (25 травня 2017 року, м. Київ).

9 всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Зміст і технології шкільної освіти», звітна наукова конференція Інституту педагогіки НАПН України (28 січня 2015 р., м. Київ); «Розвиток національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти: надбання, реалії, перспективи» (22-23 жовтня, 2015 р., м. Умань); «Актуальні проблеми культури української мови і мовлення» (5-6 листопада 2015 р., м. Острогожськ); «Зміст і технології шкільної освіти», звітна наукова конференція Інституту педагогіки НАПН України (26 грудня 2016 року, м. Київ); «П'яті Бугайківські читання» (29-30 вересня 2016 року, м. Ніжин, Чернігівська обл.); «Україна – країни сходу в ХХІ столітті в діалозі мов, культур, педагогічних систем: ціннісні виміри особистості» (27 жовтня 2016 року,

м. Київ); «Розвиток національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти: надбання, реалії, перспективи» (10-11 листопада 2016 року, м. Умань); «Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання» (25-26 травня 2017 року, м. Вінниця); «Зміст і технології шкільної освіти», звітна наукова конференція Інституту педагогіки НАПН України (26 листопада 2017 року, м. Київ); **2 всеукраїнських науково-практичних семінарах** «Українська філологія: теоретичні та методичні аспекти вивчення» (до 90-річчя Г. Р. Передрій, 12 березня 2015 року, м. Черкаси); «Формування мовної особистості в контексті багатоступеневої мовної національної освіти» (28 березня 2017 року, м. Умань); **3 круглі столи:** «Сучасні підходи до навчання української мови і літератури в школі», круглий стіл, присвячений пам'яті професора Біляєва О.М. (19 березня 2015 р., м. Київ); «Підручники української мови і літератури: досвід, реалії, перспективи», круглий стіл, присвячений пам'яті професора Біляєва О.М. (17 березня, 2016 року, м. Київ), круглий стіл, присвячений пам'яті видатного вченого-лінгводидактика, члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва О.М. (17 березня, 2017 року, м. Київ).

О.М.Горошкіна, доктор пед. наук, професор.

У 2017 році науково-дослідна робота була спрямована на реалізацію завдань *узагальнювально-впроваджувального етапу* з підтеми «Навчання учнів 8-9 класу синтаксису й пунктуації на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів», що є складником колективної теми **«Методика навчання української мови учнів 8-9 класів»**.

Дослідження прикладне.

Для досягнення поставленої мети передбачалося виконання таких **завдань**:

1. Проаналізувати сучасні технології навчання, ефективні для організації процесу навчання синтаксису й пунктуації.
2. Визначити й описати алгоритм застосування лінгводидактичних технологій.
3. Апробувати дібрані технології у практиці навчання української мови у школі.

Основні результати дослідження:

Проаналізовано особливості процесуально-технологічного супроводу формування синтаксичних, пунктуаційних та комунікативних умінь учнів -9 класів за стратегічними завданнями мовного компонента освітньої галузі «Мови і літератури» Держстандарту, чинними програмами; генезу психолого-педагогічних поглядів і підходів на природу і зміст технології інтерактивного навчання як цілісної лінгводидактичної системи; концептуальні положення, методологічне підґрунтя, дидактичний інструментарій технології інтерактивного навчання на уроках української мови.

Виявлено за допомогою емпіричних методів навчання рівень технологічної культури вчителя-словесника, його готовності до переходу на викладання за інноваційними освітніми підходами і технологіями, ступінь використання технології інтерактивного навчання на уроках української мови у 8-9 класах; за допомогою методу проблемно-резервного аналізу (SWOT) сильні (Strengths) і слабкі сторони (Weaknesses), можливості (Opportunities) і можливі ризики (Threats) використання технології інтерактивного навчання у процесі навчання синтаксису й пунктуації учнів 8-9 класів; відповідне *нормативне, організаційне і навчально-методичне забезпечення технологій інтерактивного навчання*, зокрема комплекс методів, прийомів і засобів навчання, що здатні забезпечити діяльнісний результат освіти в нових соціокультурних умовах; *процесуальні характеристики* (дидактичний інструментарій) *технології*, зокрема методи і прийоми організації навчально-виховного процесу, алгоритм діяльності всіх суб'єктів, комплексне використання методичних засобів (методів, прийомів), особливості технологічного інструментарію, адекватних меті і завданням, організаційні форми навчально-виховного процесу (діагностика, планування, регламент, корекція), мотиваційні детермінанти.

Визначено алгоритм використання технології інтерактивного навчання (дидактичні матеріали, наочність, технічні засоби, діагностичний інструментарій, діяльність учителя і учнів, індивідуальний та спільний освітній продукт) у процесі навчання синтаксису й пунктуації учнів 8-9 класів; індикатори для оцінювання і самооцінювання навчальних досягнень учнів 8-9 класів в умовах інтерактивного навчання на уроках української мови; базові компоненти технології інтерактивного навчання; етапи використання технологій (пропедевтичний, організаційно-установчий, використання технології, підсумково-рефлексійний) на уроках української мови, співвідношення часу на виокремлені етапи; особливості розподілу технологій за структурою; принципи і методи об'єднання учнів у номінальні групи з урахуванням їхнього суб'єктного досвіду, мотивації, стилю і типу навчання; розподіл функційних ролей у гомогенних чи гетерогенних навчальних групах.

Апробація результатів НДР: участь у Всеукраїнській науково-практичній конференції «Лінгвістичний і лінгводидактичний дискурсивний простір» (Київський університет імені Бориса Грінченка, 12-13 жовтня 2017 року); участь у Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми культури української мови і мовлення» («Національний університет «Острозька академія», 9 листопада 2017 р.). За результатами дослідження підготовлено публікації: 1 стаття.

К.Ю. Ладоня, молодший науковий співробітник

Згідно з індивідуальним на II етапі (*моделювально-експериментальному*) здійснювалася науково-дослідна робота з підтеми «Навчання синтаксису й пунктуації учнів 8-9 класів на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів», що є складником колективної теми «Методика навчання української мови учнів 8-9 класів».

Для досягнення поставленої мети передбачалося виконання таких завдань:

1. Проаналізувати нову літературу з проблеми дослідження.
2. Розробити матеріали для з'ясування рівня пунктуаційних умінь учнів 8-9 класу на уроках української мови.
3. Проаналізувати результати констатувальних зрізів.

Результати НДР за звітний період такі:

- а) *вивчено* й проаналізовано нову лінгвістичну, психолого-педагогічну, навчально-методичну літературу з проблеми дослідження;
- б) *розроблено* матеріали для з'ясування рівня пунктуаційних умінь учнів 8-9 класу на уроках української мови;
- в) *проаналізовано* результати;
- г) *підготовлено* статті за результатами дослідження.

На III (*узагальнювально-впроваджувальному*) етапі проведено таку роботу:

- вивчено й проаналізовано нову психолого-педагогічну, навчально-методичну літературу з проблеми дослідження;
- розроблено матеріали для з'ясування рівня пунктуаційних умінь учнів 8-9 класу на уроках української мови;
- проаналізовано результати констатувальних зрізів.

Протягом звітного періоду велися спостереження за навчальним процесом на уроках української мови у 8-9 класі (протягом II семестру 2016/2017 н.р.). *Проведено* бесіди з учителями й учнями щодо мотивації у вивченні синтаксису й пунктуації.. *Узагальнено* пропозиції учителів щодо вдосконалення методики роботи над розвитком пунктуаційних умінь і навичок у 8-9 класі. *Розроблено* анкети для вчителів і учнів, *здійснено* анкетування. *Підготовлено* матеріали і *проведено* творчі роботи з метою з'ясування стану шкільної практики з досліджуваної проблеми, а також рівня засвоєння знань, сформованості в учнів відповідних умінь і навичок

Протягом звітного періоду велися спостереження за навчальним процесом на уроках української мови у 8-9 класі (протягом I семестру 2016/2017 н.р.). *Проведено*

бесіди з учителями й учнями. *Узагальнено* пропозиції учителів щодо вдосконалення методики роботи над розвитком пунктуаційних умінь і навичок у 8-9 класі. *Розроблено* анкети для вчителів і *здійснено* анкетування. *Підготовлено* матеріали для констатувального зрізу і *проведено* зріз із метою з'ясування стану шкільної практики з досліджуваної проблеми, а також рівня засвоєння знань, сформованості в учнів відповідних умінь і навичок. *Зібрано, оброблено й проаналізовано* результати констатувального зрізу.

Взяла участь у таких конференціях: III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Розвиток національно-мовної особистості в умовах неперервної освіти: надбання, реалії, перспективи» (10-11 листопада 2016 року, м. Умань), Звітна наукова конференція «Зміст і технології шкільної освіти» (26 грудня 2016, м. Київ), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування національно-мовної особистості в контексті багатоступеневої національної освіти», м. Умань; Міжнародна науково-практична конференція «Соціально-економічний розвиток в умовах глобалізації», 2017 р., м. Чернівці.

За звітний період опубліковано 2 статті, 2 тез.

Підтема 2. «Розвиток мовлення учнів 8-9 класів на засадах компетентнісного, особистісно зорієнтованого й діяльнісного підходів»

Виконавці:

1. **Л.В. Галаєвська**, молодший науковий співробітник;
 2. **Г.Т. Шелехова**, к.п.н., провідний науковий співробітник;
 3. **Н.Б. Голуб**, доктор пед. наук, професор, головний науковий співробітник.
- Термін виконання: 01.01.2015 – 31.12.2017 рр.

1. Л.В. Галаєвська, молодший науковий співробітник

Концепція нашого дослідження базується на компетентнісному, особистісно орієнтованому й діяльнісному підходах до мовленнєвого розвитку учнів 8-9 класів на уроках розвитку мовлення, урахування яких спрямовує навчання на різнобічний особистісний розвиток учнів як головної умови становлення і збагачення їхніх когнітивних, креативних потенцій, а отже і мовленнєвої спроможності. Ефективне навчання розвитку мовлення може бути забезпечене завдяки формуванню мовленнєвих навичок на основі врахування специфічних особливостей мовної системи, обумовленого цілісною структурою мови взаємозв'язку між різними рівнями та аспектами мови, науково обґрунтованого добору й оптимального поєднання методів, прийомів, засобів та організаційних форм навчання.

Етапи роботи: I (*аналітико-констатувальний*) етап дослідження (2015 рік); II (*моделювально-експериментальний*) етап дослідження (2016 рік); III (*узагальнювально-впроваджувальний*) етап дослідження (2017 рік).

Актуальність. Вибір теми дослідження «Розвиток мовлення учнів 8-9 класів на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів» зумовлено завданнями реформування змісту мовної освіти, виробленням системи та обсягу знань про мову й мовлення, мовленнєвих умінь і навичок, досвіду творчої діяльності, досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу, переорієнтацію процесу навчання на розвиток особистості учня, формування його компетентностей. Аналіз стану викладання, програм, підручників в аспекті досліджуваної проблеми засвідчив, що вони недостатньо реалізують потенційні можливості лінгводидактики для результативного володіння учнями мовленнєвими вміннями. Вивчення стану мовленнєвого розвитку учнів 8-9 класів з української мови підтвердило, що у них мовленнєві вміння і навички на уроках розвитку мовлення формуються недостатньо, є недосконалою.

Об'єкт дослідження – процес навчання української мови учнів 8-9 класів.

Предмет дослідження – зміст, методи, прийоми, засоби й організаційні форми формування мовленнєвих умінь і навичок на уроках розвитку мовлення учнів 8-9 класів на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів.

Мета дослідження полягала в розробленні системи роботи з формування мовленнєвих умінь і навичок у 8-9 класах на уроках розвитку мовлення.

Гіпотеза: ефективність формування мовленнєвих умінь і навичок в учнів 8-9 класів на уроках розвитку мовлення підвищиться за умов: вивчення української мови, що базується на мовленнєвих знаннях з урахуванням принципів єдності навчання, виховання і розвитку; взаємозв'язаного опанування мови і мовлення; взаємозв'язку мовленнєвого розвитку з різними рівнями й аспектами мови; оптимального поєднання методів, прийомів, засобів та організаційних форм навчання; створення й застосування системи завдань і вправ, спрямованої системність роботи на уроках розвитку мовлення й засвоєння граматичної теорії на матеріалі тексту, можливе завдяки реалізації творчих мовленнєвих умінь, зокрема текстотворчих.

Завдання дослідження: 1) вивчити й проаналізувати літературу з проблеми дослідження; 2) дослідити стан роботи з формування мовленнєвих умінь і навичок учнів 8-9 класів на уроках розвитку мовлення; 3) дібрати оптимальні методи, прийоми, засоби й організаційні форми роботи; 4) розробити систему завдань і вправ, спрямовану на формування мовленнєвої компетентності учнів 8-9 класів; 5) експериментально перевірити ефективність створеної системи й узагальнити одержані дані; 6) написати посібник «Навчання синтаксису на уроках української мови у 8-9 класах» (у співавторстві).

Методи дослідження. Дослідження здійснювалося за допомогою таких *методів*: а) *теоретичних* – теоретичний аналіз і синтез досягнень сучасної педагогічної, лінгвістичної і методичної галузей науки, мовленнєвої компетентності учнів; добір методів і засобів подання матеріалу у навчальному процесі; узагальнення експериментальних даних; б) *емпіричних* – спостереження; бесіди з учителями й учнями; анкетування вчителів; педагогічний експеримент; якісний і кількісний аналіз результатів дослідження.

Експериментальна база дослідження: загальноосвітня школа І-ІІІ №8 м. Шепетівка, Хмельницької обл., Пліщинська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів, Хмельницької області; Боярська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів, Київської області.

Результати дослідження:

З'ясовано причини недостатньої сформованості мовленнєвих умінь і навичок учнів 8-9 класів. *Обґрунтовано* актуальність проблеми навчання учнів 8-9 класів на засадах компетентнісного підходу, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів. *Визначено* суть зазначених підходів у навчанні мови загалом і передумови успішного становлення мовленнєвої компетентності учнів 8-9 класів. *Охарактеризовано* психолого-педагогічні, лінгвістичні та методичні основи ефективного формування мовленнєвої компетентності учнів 8-9 класів на уроках розвитку мовлення; *визначено* поняттєвий апарат, *розкрито* його властивості, взаємозв'язки з різними рівнями й аспектами мови.

Розроблено концепцію формування мовленнєвих умінь і навичок в учнів 8-9 класів на уроках розвитку мовлення; *визначено* об'єкт, предмет, мету, гіпотезу й основні завдання дослідження; *спрогнозовано* наукову новизну, *розкрито* основні етапи дослідження.

Проаналізовано дані констатувального зрізу; *підтверджено* недостатню сформованість в учнів мовленнєвих умінь і навичок, *виявлено* й *класифіковано* типові помилки, з'ясовано їх причини. *Визначено* психологічні, педагогічні, лінгвістичні й лінгвометодичні чинники, *обґрунтовано* умови, які сприяють ефективності формування мовленнєвих умінь і навичок учнів 8-9 класів на уроках розвитку мовлення. *Розроблено* критерії добору й *дібрано* оптимальні методи, на яких ґрунтується експериментальна система формування мовленнєвої компетентності учнів 8-9 класів (ситуаційний метод, рольова гра, методи самоконтролю і взаємоконтролю, метод проектів; парно-групова

форма роботи; можливість вибору завдань підвищеної складності, обирати варіанти завдань, зокрема, творчих, домашніх).

Охарактеризовано основні групи методів, розкрито їх суть, з'ясовано переваги й недоліки, визначено умови ефективності, спрогнозовано умови оптимального застосування.

Розроблено систему завдань і вправ для формування мовленнєвих умінь і навичок учнів 8-9 класів на уроках розвитку мовлення на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого і діяльнісного підходів. Зокрема, сформульовано основні вимоги до системи завдань і вправ, обґрунтовано принципи її побудови; розроблено критерії та обґрунтовано типологію завдань і вправ; визначено умови, які сприятимуть ефективному застосуванню.

Визначено й обґрунтовано критерії відбору оптимальних засобів формування мовленнєвої компетентності учнів 8-9 класів, здійснено їх відбір. Дібрано оптимальні організаційні форми визначено їх місце в системі компетентнісного навчання учнів 8-9 класів.

Здійснено експериментальну перевірку системи завдань і вправ для формування мовленнєвих умінь і навичок на уроках розвитку мовлення (вересень 2016/2017 н.р.).

Підготовлено рукопис методичного посібника «Навчання синтаксису на уроках української мови у 8-9 класах» (у співавторстві).

Наукова новизна дослідження визначається тим, що в ньому *осучаснено й збагачено* лінгводидактичні засади становлення мовленнєвого розвитку учнів 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів; **визначено й обґрунтовано** засадничі принципи, найбільш ефективні методи, прийоми, засоби та організаційні форми компетентнісного навчання правопису; *вперше розроблено* систему завдань, вправ і методику формування мовленнєвих умінь і навичок учнів 8-9 класів на основі компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного підходів.

Практичне значення дослідження визначається його спрямованістю на формування мовленнєвої компетентності учнів 8-9 класів. Впровадження розробленої системи завдань і вправ із формування мовленнєвої компетентності учнів на уроках розвитку мовлення збагатить практичну методику і позитивно вплине на ефективність навчання української мови в цілому. Здобуті результати можуть бути використані під час удосконалення шкільних програм і підручників, у практиці роботи вчителів, підвищенні їх кваліфікації, у процесі підготовки студентів-філологів.

Апробація результатів дослідження

Метою експериментальної роботи впродовж 2017 року було здійснення апробації системи завдань і вправ, спрямованої на формування мовленнєвих умінь і навичок в учнів 8-9 класів на уроках розвитку мовлення на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів».

Визначалися такі *завдання* експериментальної роботи: 1) апробувати розроблену методику формування мовленнєвої компетентності в учнів 8-9 класів на уроках розвитку мовлення; 2) здійснити кількісний та якісний аналіз результатів експериментальної перевірки; 3) узагальнити одержані дані; 4) скоригувати розроблені навчально-методичні матеріали.

Ефективність пропонованої системи формування мовленнєвої компетентності учнів 8-9 класів підтверджено у ході експерименту, який розпочався у 2015/2017 н.р. і триває на цей час. Навчання в експериментальних класах здійснювалося відповідно до рекомендацій. Порівняльний аналіз даних, одержаних за підсумками апробації, дає підстави зробити висновок про ступінь ефективності запропонованої методики. Про це свідчать дані таблиці.

Рівні сформованості текстотвірних умінь учнів

Рівні сформованості текстотвірних умінь	8 клас			
	Початкові показники		Контрольні показники	
	ЕК	КК	ЕК	КК

Високий	15,9	14,8	34,9	16,8
Достатній	28,1	25,9	48,8	32,6
Середній	20	24,6	8,6	26,7
Низький	36,0	34,7	7,7	23,9

Результати апробації переконливо свідчать про те, що рівень сформованості мовленнєвої компетентності учнів експериментальних класів значно зріс (на 19% – високий рівень; на 20,7% – достатній) порівняно з початковими показниками (даними констатувального зрізу) і результатами контрольних класів, де навчалися за традиційною методикою.

Н.Б. Голуб, доктор пед. наук, професор, головний науковий співробітник (0,5 ст.).

У 2015 році науково-дослідна робота була спрямована на реалізацію завдань *пошуково-моделювальний етапу*. У результаті було проведено таку роботу: *розроблено* програму дослідження; *вивчено й проаналізовано* наукову літературу, *визначено* психолого-педагогічні чинники і дидактико-методичні умови, що забезпечують розвиток мовлення учнів визначеної категорії; *укладено* категорійного апарату дослідження; *розроблено* програму констатувального етапу експерименту; *проведено* констатувальний зріз, *здійснено* аналіз результатів констатувального етапу експерименту; *розроблено* концепцію планового посібника.

У результаті констатувального зрізу виявлено:

- брак цілевизначення у роботі з розвитку власного мовлення;
- низька мотивація до роботи з розвитку зв'язного мовлення;
- численні помилки в усному мовленні школярів;
- учні не мають досвіду самостійної роботи з розвитку мовлення;
- немає системного підходу до збагачення активного словника учнів;
- низький відсоток учнів (16%), що усвідомлюють функційність уроків розвитку мовлення.

II-й (моделювально-експериментальний) етап дослідження (2016-й рік) передбачав *розроблення* нових підходів реалізації завдань мовленнєвої змістової лінії; *добір та обґрунтування* доцільності мовленнєвих жанрів на аспектичних уроках і уроках розвитку мовлення; *розроблення* програми формувального експерименту; *експериментальну* перевірку зазначених інновацій, закладених у підручник української мови для учнів 9 класу; *підготовку* рукопису планового посібника.

Поставлені завдання виконано. А саме:

- обґрунтовано доцільність унесення змін у систему уроків розвитку мовлення таким чином: а) залученням комплексних вправ на текстовій основі системно, а не лише на уроках розвитку мовлення; б) упровадженням системної роботи з мовленнєвими жанрами;
- визначено критерії добору текстів і жанрів;
- розроблено програму формувального етапу;
- проведено настановчу роботу перед упровадженням планової продукції в навчальний процес;
- підготовлено до друку рукопис I розділу посібника «Навчання синтаксису української мови учнів 8-9 класів» (у співавторстві);

Експериментальна робота. Відповідно до програми експериментальної роботи виконано такі завдання: проведено спільні семінари з учителями експериментальних шкіл; презентовано концепцію посібника учителям черкаських експериментальних шкіл і вчителів Черкаської, Житомирської і Запорізької областей, що перебували на курсах в ОШПО; розроблено супровідні матеріали для проведення й контролю формувального етапу експерименту.

Методичні рекомендації щодо навчання української мови на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів видруковано у часописі «Українська мова і література в школі».

III-й (узагальнювально-впроваджувальний) етап дослідження (2017-й рік) передбачав складання плану індивідуальної роботи; розроблення програми формульовального експерименту; експериментальну перевірку ефективності впровадження методики розвитку мовлення учнів 8-9 кл.; експериментальне апробування методичного супроводу уроків зв'язного мовлення; моніторинг критеріїв, показників і рівнів розвитку мовлення учнів у процесі вивчення синтаксису й пунктуації; проведення кількісного і якісного аналізу результатів експерименту; формулювання загальних висновків і рекомендацій, окреслення перспективних завдань подальшого навчання української мови учнів в умовах неперервної мовної освіти.

Усі завдання виконано. А саме: розроблено програму формульовального експерименту; з моєї ініціативи в оновлені програми для 5-9 класів упроваджено системну роботу з мовленнєвими жанрами; визначено критерії добору текстів і жанрів; проведено роз'яснювальну роботу з учителями; підготовлено до друку рукопис посібника «Навчання синтаксису на уроках української мови учнів 8-9 класів» (8,0 д.а. у співавторстві); подано посібник на гриф МОН України.

У результаті спостережень на уроках в експериментальних класах виявлено такі переваги методики:

- мотивованість учнів на вивчення мови й розвиток мовлення зросла на 57%;
- цілеспрямованості учнів сприяє навчання учнів цілевизначення за розробленим і запропонованим алгоритмом;
- учителі приділяють більше (й систематично) уваги роботі над збагаченням активного словника учнів;
- робота із упровадження мовленнєвих жанрів на уроці сприяє уникненню конфліктів між підлітками, налагодженню контактів, гармонійному спілкуванню;
- контрольні зрізи дали змогу виявити, що висловлення учнів стали більш логічними (на 21%), більш переконливими (на 28%), досконалішими щодо мовного вираження (25%).

Процес упровадження триває. Відстежуємо системність роботи з текстами на уроках. Загалом зібрані дані підтверджують переваги розробленої методики.

Взяла участь у всеукраїнських (м. Умань, 2016 р., м. Київ, 2017 р.) конференціях, методичному семінарі для вчителів черкаських експериментальних шкіл (№19 і №28) 2 грудня 2016 р. на тему «Концепція посібника «Навчання синтаксису української мови учнів 8-9 класів»; науково-практичному семінарі «Психолого-лінгвістичні особливості педагогічного спілкування», 12 квітня 2017 року, м. Черкаси;

Загальна кількість опублікованих праць – рукопис посібника (у співавторстві), 5 статей.

ВИСНОВКИ

Відповідно до визначених у 2015 р. загальною програмою дослідження завдань НДР з теми «**Методика навчання української мови учнів 8-9 класів**» співробітники відділу навчання української мови та літератури (сектор «Українська мова») у процесі виконання індивідуальних підтем («*Навчання учнів 8-9 класу синтаксису й пунктуації на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів*» – Н.Б. Голуб, В.В. Сидоренко, Н.В. Бондаренко, В.І. Новосьолова, А.В. Ярмолюк, К.Ю. Ладоня, О.М.Горошкіна; «*Розвиток мовлення учнів 8-9 класів на засадах компетентнісного, особистісно зорієнтованого й діяльнісного підходів*» – Л.В. Галаєвська, Г.Т. Шелехова, Н.Б. Голуб) досягли таких результатів:

а) у 2015 році:

проаналізовано в ретроспективі наукові погляди і підходи (граматичний, функційний, комунікативний, стилістичний) до навчання синтаксису й пунктуації української мови на різних етапах неперервної мовної освіти (Голуб Н.Б., Шелехова Г.Т., Сидоренко В.В., Новосьолова В.І.); *вивчено й узагальнено* філософську, психолого-педагогічну, соціологічну, акмеологічну, лінгвістичну, навчально-методичну літературу (чинні програми, підручники, методичні рекомендації, дидактичні матеріали та ін.), нормативно-правову базу неперервної мовної освіти, дисертаційні роботи, монографічні розвідки, авторські методики навчання певних аспектів синтаксису й пунктуації на різних рівнях мовної освіти (*усі співробітники*); *виявлено* невідповідність методики навчання синтаксису і пунктуації потребам суспільства, оновленим меті, завданням і змісту, скоригованим на основі сучасних підходів (Голуб Н.Б., Сидоренко В.В., Бондаренко Н.В.); *визначено* психолого-педагогічні чинники і дидактико-методичні умови вдосконалення процесу навчання мови (*усі співробітники*); *обґрунтовано* теоретичні засади навчання української мови учнів 8-9 класів на засадах інноваційних освітніх підходів (Голуб Н.Б., Шелехова Г.Т., Сидоренко В.В.); *укладено* категорійний апарат дослідження (Голуб Н.Б.); *виокремлено й уточнено* суть поняття «підхід до навчання», ієрархію й загальну характеристику ключових підходів, визначених державними освітніми документами; *концепції й технологічне забезпечення* особистісно орієнтованого, діяльнісного й компетентнісного підходів до навчання української мови (*усі співробітники*); *розроблено* експериментальні матеріали для констатувальних зрізів з метою вивчення стану й рівня сформованості синтаксичних умінь учнів 10-го класу (*усі співробітники*); *проведено* констатувальний зріз, проаналізовано й узагальнено результати його (*усі співробітники*); *з'ясовано* причини недостатньої ефективності навчання синтаксису і пунктуації (*усі співробітники*); *розроблено* концепції планових підручників (для 8 класу – Бондаренко Н.В., для 9-го класу – Голуб Н.Б.); *розроблено* концепцію навчання синтаксису і пунктуації учнів 8 класу на засадах компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів (Бондаренко Н.В.); *визначено* передумови успішного опанування синтаксичної будови мови: організація навчального процесу як суб'єкт-суб'єктних відношень між учителем і учнем; розуміння мови як особливого виду діяльності; вивчення синтаксису з урахуванням структури мовленнєвої діяльності та фаз породження висловлювання (орієнтації, планування, реалізації, контролю); усвідомлення структури мовленнєвої діяльності і складників власного висловлювання; надання переваги продуктивним видам мовленнєвої діяльності; розвиток в учнів позитивної мотивації, рефлексійних умінь і навичок (Голуб Н.Б., Ярмолюк А.В.); *обґрунтовано й виділено* принципи навчання синтаксису й пунктуації (Голуб Н.Б., Сидоренко В.В., Ярмолюк А.В.); *розроблено* рекомендації щодо методів і прийомів навчання синтаксису й пунктуації (Голуб Н.Б., Сидоренко В.В., Ярмолюк А.В.); *розроблено* систему вправ і завдань для розділу підручника «Українська мова. 9 клас» (Ярмолюк А.В.).

б) у 2016 році:

розроблено програму експерименту для цього етапу (*усі співробітники*); *розроблено* модель методики навчання синтаксису й пунктуації учнів 9 класу (Голуб Н.Б.); *дібрано й обґрунтовано* принципи, форми, методи і засоби як структурні елементи методики (Голуб Н.Б.); *підготовлено* презентацію експериментальної методики, закладеної в підручники «Українська мова» для 8-го і 9-го кл. (Голуб Н.Б., Новосьолова В.І.); *підготовлено* рукопис планового підручника «Українська мова, 9 клас» (Голуб Н.Б., Ярмолюк А.В.); *обґрунтовано* доцільність унесення змін у систему уроків розвитку мовлення таким чином: а) залученням комплексних вправ на текстовій основі системно, а не лише на уроках розвитку мовлення; б) упровадженням системної роботи з мовленнєвими жанрами (Голуб Н.Б.); *обґрунтовано ефективність* застосування в інноваційній методиці окремої групи методів, які *використано* в новому підручнику для 9 класу: *бінарних* (подвійних, коли метод і форма зливаються в одне ціле або два методи

поєднані в одному завданні) та *інтегрованих* (універсальних) методів, коли під час навчання поєднуються чотири-п'ять методів в єдине ціле: *словесно-інформаційний метод, словесно-проблемний, словесно-евристичний* (Ярмолюк А.В., Голуб Н.Б.); *визначено умови, які сприятливі для ефективного застосування розробленої системи вправ і завдань* (Бондаренко Н.В., Галаєвська Л.В.); *визначено критерії добору текстів і жанрів* (Голуб Н.Б.); *проведено настановчу роботу перед упровадженням планової продукції в навчальний процес* (Голуб Н.Б., Новосьолова В.І., Бондаренко Н.В., Ярмолюк А.В., Галаєвська Л.В.); *розпочато апробацію системи вправ і завдань із формування синтаксичних і пунктуаційних умінь і навичок на уроках української мови у 8 класі ЗНЗ; аналіз проміжних результатів моделювально-експериментального етапу експерименту. Простежено позитивну тенденцію експериментальної системи завдань і вправ у навчальному процесі* (Новосьолова В.І., Бондаренко Н.В.); *одержано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» для підручника «Українська мова», 8-ий клас* (Новосьолова В.І., Бондаренко Н.В.); *проведено презентацію концепції підручників і посібника для вчителів-експериментаторів, учителів шкіл Черкаської, Запорізької й Житомирської областей; підготовлено макет і рукопис підручника «Українська мова» для 9 класу для участі в конкурсі* (Голуб Н.Б., Ярмолюк А.В.); *готується до друку рукопис посібника «Навчання синтаксису української мови учнів 8-9 класів»* (Голуб Н.Б., Галаєвська Л.В.).

в) у 2017 році:

презентовано методикау навчання синтаксису учнів 8 і 9 класів, планові підручники української мови для 8 і 9 класів класу та здійснено обговорення під час проведення круглих столів, науково-практичних і методичних семінарів, зустрічі з учителями й методистами Київської, Львівської, Черкаської, Запорізької, Житомирської обл. (Голуб Н.Б., Новосьолова В.І.); *розроблено експериментальні матеріали для проведення зрізових робіт з метою з'ясування рівня сформованості синтаксичних і пунктуаційних умінь в учнів 8-го класу й ефективності експериментального навчання* (автори підручників); *здійснено анкетування вчителів, які працювали за експериментальною методикою й за новим підручником української мови для 8-го класу, проаналізовано їхній педагогічний досвід; проведено консультаційні бесіди з учителями й учнями* (Новосьолова В.І., Бондаренко Н.В.); *здійснюється спостереження на уроках з навчання синтаксису української мови у 8 класі за процесом навчання й навчальною діяльністю учнів із використанням авторського підручника* (Новосьолова В.І., Бондаренко Н.В.); *з'ясовано, що учні експериментальних класів значно випереджають учнів контрольних груп за рівнем результатів навчальних досягнень* (Новосьолова В.І., Бондаренко Н.В.); *у процесі діагностування виявлено недоліки методики навчання та зроблено відповідні корективи* (Новосьолова В.І., Бондаренко Н.В.); *проведено моніторинг і оброблення здобутих даних й аналіз результатів навчальної діяльності* (Новосьолова В.І., Бондаренко Н.В.); *здійснено кількісний та якісний аналіз, узагальнення здобутих результатів* (Новосьолова В.І., Бондаренко Н.В.); *здійснено експериментальну перевірку системи завдань і вправ для формування синтаксичної й пунктуаційної компетентностей учнів 8-их класів* (II семестр 2016/2017 н. р. – I семестр 2017/2018 н. р.), *надано консультації учителям-експериментаторам щодо апробації, аналізу результатів завершального етапу експерименту; проведено спостереження за ходом апробації* (Новосьолова В.І., Бондаренко Н.В.); *одержано гриф на плановий підручник «Українська мова» для учнів 9-го класу: надруковано й розіслано підручник у ЗНЗ, що обрали його за конкурсом* (Голуб Н.Б., Ярмолюк А.В.); *розпочато збирання інформації про впровадження підручника у школах України, що обрали підручник під час конкурсу* (Голуб Н.Б., Ярмолюк А.В.); *відкориговано супровідні матеріали для впровадження підручника в навчальний процес* (Голуб Н.Б.); *здійснено експериментальну перевірку системи завдань і вправ для формування мовленнєвої компетентності учнів 8-9 класів* (II семестр 2016/2017

н. р. – I семестр 2017/2018 н. р.) (Галаєвська Л.В.), надано консультації вчителям-експериментаторам щодо апробації системи роботи з текстами, аналізу результатів завершального етапу експерименту (Галаєвська Л.В.); підготовлено методичні поради щодо системного впровадження мовленнєвих жанрів і роботи з текстами на уроках української мови у процесі вивчення синтаксису й пунктуації (Голуб Н.Б.); схвалено методичний посібник «Навчання синтаксису на уроках української мови у 8-9 класах» (автори Н.Б. Голуб, Л.В. Галаєвська) науково-методичною радою Інституту педагогіки й подано на гриф МОН України (Голуб Н.Б., Галаєвська Л.В.); опубліковано статті й методичні рекомендації з теми дослідження (усі співробітники); підготовлено науковий звіт за темою дослідження.

Наукова продукція:

Наукова продукція: 2 підручники, 88 опублікованих праць (статті, тези), 1 рукопис посібника.

Підручники, рукопис посібника підготовлено відповідно до тематичного плану НДР Інституту педагогіки НАПН України, технічного завдання на проведення НДР з теми «Методика навчання української мови учнів 8-9 класів». Підручники надруковано, мають гриф МОН України, впроваджено в освітній процес експериментальних шкіл та шкіл, що обрали підручник для 9 класу за конкурсом. Триває процес упровадження й моніторингу якості навчальної продукції. Здійснено внутрішню і зовнішню експертизу якості змісту рукопису посібника.

Результати дослідження співробітників відділу відображено:

а) у надрукованих підручниках:

Голуб Н.Б. Українська мова. Підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Голуб Н.Б., Ярмолюк А.В. – К. : Видавничий дім «Сам», 2017. – 308 с. : іл.

Новосьолова В.І. Українська мова. Підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Новосьолова В. І., Бондаренко Н. В. – К. : Педагогічна думка, 2016. – 296 с. : іл.

б) у рукописі посібника «Навчання синтаксису на уроках української мови у 8-9 класах» (автори Н.Б. Голуб, Л.В. Галаєвська);

в) у наукових статтях:

Апробування результатів НДР на різних етапах здійснювали шляхом участі співробітників:

а) 2015 р.:

у міжнародних (20-27 квітня 2015 року, м. Запоріжжя; 21-22 травня 2015 року, м. Вінниця, 17-18 вересня 2015 року, м. Бердянськ, 15–16 жовтня 2015 року, м. Київ);

всеукраїнських (23 квітня 2015 року, м. Житомир; 22-23 жовтня 2015 р., м. Умань; 5-6 листопада 2015 року, м. Острог; 19 листопада, м. Черкаси) науково-практичних конференціях; *круглому столі* (19 березня 2015 року, м. Київ), методичних семінарах (всеукраїнський науково-практичний, 12 березня 2015 року, м. Черкаси; всеукраїнський інтерактивний серпневий WEB-семінар, 26 серпня, м. Київ, трансляцію та найпопулярніші

коментарі конференції розміщено на сайті https://www.youtube.com/watch?v=f6_60795i50; 28-30 жовтня, м. Черкаси; 25 вересня 2015 р., м. Київ).

б) 2016 р. – у міжнародних (18-25 квітня 2016, м. Запоріжжя, 16 червня 2016 року, м. Київ), *всеукраїнських науково-практичних* (7-8 квітня 2016 року, м. Херсон; 29–30 вересня 2016 року, м. Ніжин Чернігівської області; 27 жовтня 2016 р., м. Київ; 10-11 листопада 2016 р., м. Умань), *звітній* (26 грудня 2016, м. Київ) конференціях; *круглому столі* (17 березня 2016 р., м. Київ); семінарах (Всеукраїнський інтерактивний серпневий WEB-семінар, 26 серпня, м. Київ, трансляцію та найпопулярніші коментарі конференції розміщено на сайті https://www.youtube.com/watch?v=f6_60795i50; спеціалізована школа № 57 з поглибленим вивченням англійської мови м. Києва, Шевченківський район; експериментальні школи (№19 і №28), 18 листопада, 2 грудня 2016 р., м. Черкаси; ЗНЗ №3, 26 листопада, м. Кам'янка Черкаської області; Житомирський ОППО, 28 листопада, м. Житомир); медіабрифінгу (20 січня 2016 р., м. Київ).

в) у 2017 р. у міжнародних (15-22 травня, м. Запоріжжя; 18 травня, м. Київ; 15-16 травня м. Чернівці, 30-31 травня 2017р., м. Чернівці, 15-16 вересня 2017р., м. Чернівці) конференціях, III Міжнародному конгресі (18-21 травня, м. Одеса), *всеукраїнських* (28 березня м. Умань; 25-26 травня, м. Вінниця; 29 серпня, м. Київ; 12-13 жовтня, 2017 р., 9-10 листопада 2017 р. м. Острог) науково-практичних конференціях, круглих столах (17 березня 2017 року, м. Київ; 25 березня м. Київ, спеціалізована школа I-III ступенів № 57 з поглибленим вивченням англійської мови; 28 березня, м. Київ, МОН України; 7 травня, м. Київ, МОН України; 26 травня, м. Київ; 26 травня 2017 р., м. Київ), семінарах (12 квітня, м. Черкаси; січень-травень, учителі-словесники шкіл м. Житомира й області, м. Черкас і області; Запоріжжя й області, районних центрів Черкаської області Кам'янка, Городище, Сміла, Золотоноша, Драбів, лютий-квітень); методоб'єднаннях (Вишнівський ЗНЗ I-III ступеня Київської обл., 29 березня).

II.4. Продукція, підготовлена за темою дослідження: підручники – 2; статті – 70, тези – 18, рукопис посібника.

Загальні висновки:

1. Дослідне навчання підтвердило висунуту гіпотезу.

2. У процесі поетапної реалізації завдань дослідження відкориговано структуру уроку, уведено цілевизначення й рефлексію, посилено мотивацію, привертено увагу вчителя до складників розвивального навчального середовища, запропоновано алгоритм системного впровадження роботи з текстом і мовленнєвими жанрами на уроці, актуалізовано взаємозв'язок між мовленнєвою, мовною, соціокультурною й діяльнісною (стратегічною) змістовими лініями, що сукупно дало змогу задіяти чинники особистісного розвитку учня. Отже, наданню процесу навчання української мови компетентнісного характеру сприяє посилення мотиваційної основи, створення ціннісної бази й визначення шляхів підвищення рейтингу цінностей; цілевизначення з урахуванням інтересів учнів.

3. Результати дослідного навчання за експериментальною методикою формування синтаксичної та пунктуаційної компетентностей учнів 8-9 класів на уроках української мови свідчать про якісне й кількісне покращення складників компетентності: знаннєвого, діяльнісного (уміння і навички), ціннісного й поведінкового в учнів експериментальних класів порівняно з контрольними. Така методика дала змогу забезпечити формування в учнів відчуття внутрішньої потреби у набутті синтаксичних і пунктуаційних умінь та навичок, урахувати пізнавальні й комунікативні потреби учнів, розкрити їхній творчий потенціал, сприяти загальному й мовленнєвому розвитку.

4. У ході дослідного навчання з'ясовано, що найефективнішими методами і прийомами навчання синтаксису й пунктуації в умовах компетентнісного підходу є

методи проблемного навчання (ситуаційний, метод проекту, дослідницький), діалогічний, а також метод вправ, спостереження за мовою і мовленням, самостійної роботи з підручником (чи іншим засобом навчання), моделювання, конструювання, аналогій, узагальнення, формулювання запитань та ін.

5. Здобуті в процесі науково-дослідної роботи результати збагачують, і розвивають теорію та методiku навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах. Вони закладають підґрунтя для глибшого дослідження окремих її аспектів, наприклад, формування ключових компетентностей на уроках української мови.

6. Упровадження мовленнєвих жанрів (вибачення, запрошення, пояснення, привітання, пояснення та ін.) сприяє пошвавленню пізнавальної діяльності учнів, подоланню сором'язливості, набуттю впевненості в собі.

7. Результати дослідного навчання за експериментальною методикою формування мовленнєвих умінь і навичок учнів 8-9 класів на спеціально відведених уроках, а також аспектих переконливо свідчать про переваги у мовленні учнів експериментальних класів порівняно з контрольними. Така методика дала змогу забезпечити формування мовленнєвої активності; відповідальності за мовлене слово, орієнтування учнів у багатьох проблемних ситуаціях.

8. У ході дослідного навчання з'ясовано, що найефективнішими інноваціями є системна робота з текстами, ситуаційний метод, робота з мовленнєвими жанрами; парно-групова форма роботи; позитивно сприйнято надання можливості учням обирати варіанти завдань, зокрема, творчих, домашніх.

9. У процесі дослідного навчання доведено ефективність завдань і вправ на спостереження, заміну, перебудову, перефразування, моделювання, а також частково-пошукових, ситуативних, комплексних завдань і вправ на основі тексту, творчих робіт різного характеру, редагування.

10. Щорічні методичні рекомендації, розроблені співробітниками відділу, посилюють ефективність розробленої методики і слугують надійним орієнтиром для вчителів-словесників.

11. Відгуки вчителів засвідчують актуальність, високий рівень новизни і коефіцієнт корисної дії наданих матеріалів.

Отже, результати проведеного дослідження підтверджують ефективність розробленої методики і доцільність її впровадження в практику навчання української мови в школі.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Подальшого дослідження потребує проблема компетентнісного підходу у навчанні української мови учнів профільної школи.

2. Чинні освітні документи (Державний стандарт базової і повної середньої освіти, програма з української мови) мають бути вдосконалені відповідно до суті компетентнісного, особистісно орієнтованого, діяльнісного підходів, а саме: чіткого й науково коректного формулювання потребують назви компетентностей; нагальною є потреба розроблення критеріїв оцінювання освітніх досягнень учнів.

Підручник й посібники мають орієнтувати вчителя й учня на таке:

а) створення в основній школі розвивального навчального середовища;

б) утвердження загальнолюдських і національних цінностей;

в) посилення мотиваційного компонента;

г) діалогізацію навчального процесу;

г) орієнтування на поведінкові, психологічні, моральні характеристики учнів;

д) науково-методичне забезпечення контролю й оцінювання освітніх досягнень з української мови учнів основної школи на засадах компетентнісного підходу.

3.3 метою підвищення якості шкільної мовної освіти потребує розв'язання проблема впровадження у навчальні плани або програми елементів практичної риторики.

4. Нагальною потребою у зв'язку з заявленими компетентнісним, особистісно орієнтованим і діяльним підходами є підвищення якості психолого-педагогічної і методичної підготовки майбутніх учителів української мови на філологічних факультетах вищих педагогічних навчальних закладів.

С П И С О К
ПУБЛІКАЦІЙ СПІВРОБІТНИКІВ ВІДДІЛУ
НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ
(2015-2017 рр.)

Навчальна продукція:

1. Підручники

1. Українська мова. Підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Новосьолова В.І., Бондаренко Н.В. – К.: Педагогічна думка, 2016. – 296 с.
2. Українська мова. Підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Голуб Н.Б., Ярмолюк А.В. – К.: Видавничий дім «Сам», 2017. – 308 с.

Посібники:

1. «Навчання синтаксису на уроках української мови у 8-9 класах» (автори Н.Б. Голуб, Л.В. Галаєвська) – *рукопис*.

Наукова продукція:

Статті:

1. *Бондаренко Н.В.* Лінгвістичні засади компетентнісної методики навчання синтаксису / Н.В. Бондаренко // Українська мова і література в школі. – 2015. – №3. – С.10-12.
2. *Бондаренко Н.В.* «Перезавантаження» програм з мови: стан, виклики, перспективи / Н.В. Бондаренко // Дивослово. – 2015. – №7-8. – С.14-17.
3. *Бондаренко Н.В.* Концептуальні засади підручника «Українська мова» для 8 класу ЗНЗ з навчанням українською / Н.В. Бондаренко // Дивослово. – 2015. – №10. – С.10-14.
4. *Бондаренко Н.В.* Експертиза шкільного підручника: коментарі й рекомендації експертам. Українська мова / Н.В. Бондаренко // Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів [посібник] / за заг. ред. О.М. Топузова, Н. Б. Вяткіної. – К.: Педагогічна думка, 2016. – С.56-60.
5. *Бондаренко Н.В.* Наукові засади перебудови шкільного курсу синтаксису на основі сучасних підходів / Н.В. Бондаренко // Українська мова і література в школі. – 2016. – №2. – С.20-24.
6. Українська мова та література. 5-11 класи: методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2015/2016 навчальному році з коментарем провідних фахівців: Методичні рекомендації / Топузов О.М., Голуб Н.Б., Бондаренко Н.В. та ін. – Харків: Ранок, 2015. – 144 с.
7. *Бондаренко Н.В.* Лінгвістичні й методичні аспекти вивчення простого односкладного речення в школі / Н.В. Бондаренко // Українська мова і література в школі. – 2016. – № 5. – С. 25-29.
8. *Бондаренко Н.* Зміни в програмі з української мови для 10-11 класів та перспективи програмотворення / Неллі Бондаренко, Сергій Косянчук // Дивослово. – 2016. – № 7-8. – С. 23-27.
9. Українська мова. 5-11 класи : навчальні програми, методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2016/2017 навчальному році з коментарем провідних фахівців / Топузов О.М., Бондаренко Н.В., Новосьолова В.І. // – Харків : Ранок, 2016. – 112 с.
10. *Бондаренко Н.* Стан і перспективи програмотворення: дидактико-методичні аспекти / Неллі Бондаренко, Сергій Косянчук // Дидактика: теорія і практика: зб.

- наук. праць / [за наук. ред. д-ра пед. наук Васьківської Г.О.]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – С. 25-33.
11. *Бондаренко Н.В.* Ситуаційні вправи на уроках української мови / Н.В. Бондаренко // Українська мова і література в школі. – 2017. – № 2. – С.2-7.
 12. *Бондаренко Н.В.* Удосконалення експертизи шкільних підручників / Н. В. Бондаренко, С. В. Косянчук // Український педагогічний журнал. – 2017. – № 1. – С. 98-103.
 13. *Бондаренко Н.В.* Реформування навчальних програм: більше запитань, ніж відповідей / Н.В. Бондаренко, С.В. Косянчук // Український педагогічний журнал. – 2017. – № 2. – С. 112-119.
 14. *Бондаренко Н. В.* Проектна діяльність учнів на уроках української мови / Н. В. Бондаренко // Українська мова і література в школі. – 2017. – № 5. – С. 36-40.
 15. *Галаєвська Л.В.* Психолого-педагогічні передумови ефективної мовленнєвої комунікації учнів 8-9 класів /Л. Галаєвська // Українська мова і література в школі. – 2015. – №2. – С.20-25.
 16. *Галаєвська Л.В.* Навчання діалогічного мовлення учнів 5-7 класів на уроках української мови (методичні рекомендації у співавторстві) / Л. Галаєвська // Українська мова і література в школі. – 2015. – №3. – С.51-57.
 17. *Галаєвська Л.В.* Функції ситуативних вправ у підручнику з української мови / Л. Галаєвська // Проблеми сучасного підручника. Збірник наукових праць. Випуск 15 / Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук. – К.: Пед. думка, 2015. – С.109-115.
 18. *Галаєвська Л.В.* Діалогічна компетентність: проблеми і перспективи /Л.В. Галаєвська // Українська мова і література в школі. – 2016. – №1. – С.20-24.
 19. *Галаєвська Л.В.* Активні методи навчання / Л.В. Галаєвська // Українська мова і література в школі. – 2016. – № 6. – С. 25-28.
 20. *Галаєвська Л.В.* Удосконалення мовленнєвих умінь і навичок учнів 8-9 класів на уроках розвитку мовлення / Л.В. Галаєвська // Українська мова і література в школі. – 2016. – № 6. – С. 27-33.
 21. *Галаєвська Л.В.* Текстоцентричний підхід до формування мовленнєвих умінь і навичок учнів та його реалізація в підручнику української мови для 8 класу / Л. В. Галаєвська // Проблеми сучасного підручника. Збірник наукових праць. Випуск 17 / Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук. – К.: Пед. думка, 2017. – С. 78-81.
 22. *Галаєвська Л.В.* До проблеми формування діалогічного мовлення на основі прозових творів Михайла Стельмаха / Л. В. Галаєвська // Зб. наукових праць // М. Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання / Вінницький державний пед. університет ім. М. Коцюбинського. – Вінниця: Нілан – ЛТД, 2017. – С 173-177.
 23. *Голуб Н.Б.* Концептуальні засади сучасної методики навчання української мови в загальноосвітній школі // Український педагогічний журнал. – 2015. – №1. – С. 107-117.
 24. *Голуб Н.Б.* Підходи до навчання української мови в основній школі // Українська мова і література в школі. – 2015. – № 3. – С. 2-10

25. *Голуб Н.Б.* Мовленнєві жанри на уроках української мови в 8-9 класах // Українська мова і література в школі. – 2015. – № 1. – С. 13-19
26. *Голуб Н.Б.* Мотиваційний аспект процесу формування мовленнєвої культури учнів 8-9 класів / Н.Б. Голуб // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць / [гол. Ред. І.Д. Пасічник]. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – С. 135-139.
27. *Голуб Н.Б.* Навчання синтаксису учнів 8-9 класів : аналітичний аспект / Н.Б. Голуб // Українська мова і література в школі. – 2015. – №.3 – С.
28. *Голуб Н.Б.* Навчання української мови в сучасній загальноосвітній школі: функційний аспект / Н.Б. Голуб. – Український педагогічний журнал – 2016. – № 3. – С. 88-101.
29. *Голуб Н.Б.* До проблеми експертизи шкільних підручників української мови / Н.Б. Голуб // Українська мова і література в школі. – 2016. – №.1 – С. 2-6.
30. *Голуб Н.Б.* Календарне планування уроків української мови у 9-ому класі / Н.Б. Голуб // Українська мова і література в школі. – 2016. – № 2 – С. 55-62.
31. *Голуб Н.Б.* Синтаксис простого і складного речення: тренувальні вправи / Н.Б. Голуб // Українська мова і література в школі. – 2016. – № 2 – С. 15-20.
32. *Голуб Н.Б.* Роль і місце цінностей у навчанні української мови в школі (на матеріалі синтаксису й пунктуації у 8-9 класах) / Н.Б. Голуб // Українська мова і література в школі. – 2016. – № 4 – С. 2-6.
33. *Голуб Н.Б.* Мовленнєвий жанр як засіб індивідуалізації мовної особистості учня 8-9 класу / Н.Б. Голуб //Формування мовної особистості в контексті багатоступеневої національної освіти: матеріали Всеук. наук.-метод. семін. – Умань: 2016. – С. 16-21.
34. *Голуб Н.Б.* Робота з текстами на уроках української мови у процесі вивчення синтаксису й пунктуації у 8-9 класах / Н.Б. Голуб // Українська мова і література в школі. – 2017. – №1. – С. 2-8.
35. *Голуб Н.Б.* Контроль як важлива ланка процесу навчання української мови в школі / Н.Б. Голуб // Українська мова і література в школі. – 2017. – №3 . – С. 2-6
36. *Голуб Н.Б.* Термінологічна система української лінгводидактики: особливості становлення і проблеми функціонування / Н. Б. Голуб // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Острог : Вид-во НаУОА, 2017. – Вип. 68. – С. 104–108.
37. *Голуб Н.Б.* Вивчення української мови в 5-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів з урахуванням змін у навчальних програмах (2017-2018 навчальний рік) (Методичний коментар) // Українська мова. Українська література: методичні рекомендації МОН України щодо організації навчального процесу в 2017-2018 навчальному році; оновлені на компетентнісній основі навчальні програми для 5-9 класів ЗНЗ; методичні коментарі провідних науковців щодо впровадження ідей Нової української школи. – К.: Оріон, 2017. – С. 101-112.
38. *Голуб Н.Б.* Навчання української мови в сучасній загальноосвітній школі: емоційний аспект / Н.Б. Голуб // збірник наукових праць «Педагогічна освіта: теорія і практика». – Випуск № 20 (1-2016). – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. – С. 295-302.

39. *Голуб Н.Б.* Лінгводидактичний потенціал творів Михайла Стельмаха / Н.Б. Голуб // Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 105-річчю від дня народж. письменника. – Вінниця : Нілан-ДТД, 2017. – С. 6-13.
40. *Голуб Н.Б.* Психолого-лінгвістичні особливості педагогічного спілкування // Н.Б. Голуб // Матеріали науково-практичної конференції. Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2017. – С. 3-11.
41. *Голуб Н.Б.* Роль і місце риторики у системі шкільної мовної освіти / Н.Б. Голуб // Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики (до 25-річчя НАПН України). Збірник наукових праць. – С. К.: Видавничий дім «Сам», 2017. – 224-230.
42. *Горошкіна О.М.* Функційний аспект навчання синтаксису в загальноосвітній школі / О.М. Горошкіна // Українська мова і література в школах України. – 2017. – № 12 – С. 7-10.
43. *Ладоня К.Ю.* Формування пунктуаційної компетентності учнів 8 класу на уроках української мови / К.Ю. Ладоня // Українська мова і література в школі. – 2016. – №6. – С. 12-15.
44. *Ладоня К.Ю.* Використання творів М. Стельмаха у процесі формування пунктуаційної компетентності в учнів 8-9 класів / К.Ю. Ладоня // Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 105-річчю від дня народження письменника. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – С. 188-192.
45. *Новосьолова В. І.* Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксису на уроках української мови у 8 класі / В. І. Новосьолова // Українська мова і література в школі. – 2015. – № 2. – С. 15–19.
46. *Новосьолова В. І.* Орієнтовне календарне планування уроків української мови й контролю за рівнем навчальних досягнень учнів 8 класу / В. І. Новосьолова // Українська мова і література в школі. – 2015. – № 4. – С. 52–58.
47. *Новосьолова В.І.* Особливості навчання розділу «Вигук» у 7 класі за новим підручником української мови / В. І. Новосьолова // Українська мова і література в школі. – 2015. – № 5-6. – С. 11–17.
48. *Новосьолова В.І.* Формування мотивації учіння (на матеріалі навчання словосполучення й синтаксису простого речення у 8-му класі) / В. І. Новосьолова // Українська мова і література в школі. – 2016. – № 3. – С. 7–11.
49. *Новосьолова В. І.* Методичні рекомендації щодо вивчення української мови у 5-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2016/2017 навчальному році з урахуванням змін у програмах / О. Ю. Котусенко, Н. В. Бондаренко, В. І. Новосьолова // Українська мова і література в школі. – 2016. – № 4. – С. 42–59.
50. *Новосьолова В. І.* Підручник української мови для 8-го класу як засіб формування комунікативно компетентного учня / В. І. Новосьолова // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. – К. : Педагогічна думка, 2016. – Вип. 17. – С. 287–298.
51. *Новосьолова В. І.* Новий підручник української мови для 8-го класу: навчально-методичний апарат, виховні можливості / В. І. Новосьолова // Українська мова і література в школі. – 2017. – № 2. – С. 53–59.
52. *Новосьолова В.І.* Особливості навчання синтаксису простого ускладненого речення

- у 8-му класі (за новим підручником української мови) / В. І. Новосьолова // Українська мова і література в школі. – 2017. – № 3. – С. 20–25.
53. *Новосьолова В.І.* Орієнтовне календарне планування уроків української мови й контролю за рівнем навчальних досягнень учнів 8-го класу (відповідно до оновленої навчальної програми) / В. І. Новосьолова // Українська мова і література в школі. – 2017. – № 4. – С. 30–39.
54. *Новосьолова В.І.* Художня спадщина Михайла Стельмаха як засіб формування духовно-світоглядних цінностей учнів на уроках української мови / В. І. Новосьолова // Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання». – 2017. – С. 205–209.
55. *Новосьолова В. І.* Сучасний підручник української мови як засіб формування ціннісних орієнтацій учнів. Збірник наукових праць Інституту української мови. – 2017. – С. 205–209.
56. *Новосьолова В.І.* Робота над збагаченням словникового запасу учнів у підручнику української мови для 8-го класу / В. І. Новосьолова // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. – К. : Педагогічна думка, 2017. – Вип. 19. – С. 287–298.
57. *Сидоренко В. В.* Лінгводидактичні засади навчання синтаксису й пунктуації української мови учнів 8-9 класів в умовах оновленої освітньої парадигми / В. Сидоренко // Українська мова і література в школі. – 2015. – № 1. – С. 7-19.
58. *Сидоренко В. В.* Формування синтаксичної й пунктуаційної компетентностей учнів 8-9 класів засобами технології кооперативного навчання / В. В. Сидоренко // Українська мова і література в школі. – 2015. – № 2. – С. 7-14.
59. *Сидоренко В.В.* Формування акмелінгвістичної майстерності вчителя-словесника в системі неперервної педагогічної освіти / В. В. Сидоренко // Українська мова і література в школі. – 2015. – № 4. – С. 39-47.
60. *Сидоренко В.В.* Реалізація принципів особистісно зорієнтованого підходу в процесі формування синтаксичної компетентності учнів 8-9 класів/ В.В. Сидоренко // Методичні студії: зб. наук. пр. – Вип.4 / укл.: М. Вінтонів (наук. ред.) та ін. – Вінниця: ДонНУ, 2015. – С. 47-54.
61. *Шелехова Г.Т.* Урахування сучасних підходів до навчання української мови учнів 8-9 класів ЗНЗ / Г.Т.Шелехова // Українська мова і література в школі. – 2015. – №2. – С. 2-7.
62. *Ярмолюк А.В.* Самоконтроль як складник мовленнєвого розвитку учня (на матеріалі вивчення синтаксису) / А.В. Ярмолюк // Українська мова і література в школі. – 2015. – № 3. – С. 11 – 16.
63. *Ярмолюк А.В.* Шляхи реалізації сучасних підходів до навчання синтаксису складного речення у 9 класі / А. В. Ярмолюк // Українська мова і література в школі. – 2015. – № 5. – С. 7– 11.
64. *Ярмолюк А.В.* Вивчення прислівника за новим підручником «Українська мова. 7 клас (автори Н. Б. Голуб, Г. Т. Шелехова, В. І. Новосьолова, А. В. Ярмолюк / А. В. Ярмолюк // Українська мова і література в школі. – 2015. – № 6. – С. 9 – 13.

65. *Ярмолюк А.В.* Проблема формування синтаксичної компетентності учнів 9-х класів на уроках української мови / А.В. Ярмолюк // Українська мова і література в школі. – 2016. – № 6. – С. – 6 – 11.
66. *Ярмолюк А.В.* Інтеріоризація загальнокультурних цінностей під час вивчення складного речення / А.В. Ярмолюк // Українська мова і література в школі. – 2017. – № 2. – С. 11 – 15.
67. *Ярмолюк А. В.* Робота з текстом під час вивчення синтаксису складного речення / А.В. Ярмолюк // Українська мова і література в школі. – 2017. – № 3. – С. 36 – 39.
68. *Ярмолюк А. В.* Вивчення складносурядного речення за новим підручником української мови для 9 класу (автори Н. Б.Голуб, А.В. Ярмолюк) / А.В. Ярмолюк // Українська мова і література в школі. – 2017. – № 6. – С. 2 – 11.
69. *Ярмолюк А. В.* Спостереження над мовою прози М. Стельмаха під час вивчення складного речення у 9 класі / А.В. Ярмолюк // Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання: збірник матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф., присв. 105-річчю від дня народж. письм. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – С. 236 – 241.
70. *Ярмолюк А. В.* Реалізація сучасних підходів у підручнику української мови для 9 класу / А. В. Ярмолюк // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / за ред. О. М. Топузова / – К.: Педагогічна думка, 2017. – Вип. 19. – С. 362-371.

Тези:

1. *Бондаренко Н.В.* Реалізація актуальних підходів у системі навчання української мови учнів 8-9 класів /Н.В. Бондаренко // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2015 рік. – К.: Інститут педагогіки, 2015. – С. 207.
2. *Бондаренко Н.В.* Формування синтаксичної компетентності учнів 8-9 класів на текстоцентричній основі / Н.В. Бондаренко // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2016 рік. – К. : Інститут педагогіки, 2016. – С. 157-159.
3. *Бондаренко Н.В.* Навчання синтаксису української мови у 8-9 класах на основі інноваційних підходів / Н.В. Бондаренко // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2017 рік. – К. : Інститут педагогіки, 2017. – С. 207-208.
4. *Галаєвська Л.В.* Особливості роботи з розвитку діалогічного мовлення учнів 8-9 класів / Л.В. Галаєвська // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2015 рік. – К.: Інститут педагогіки, 2015. – С. 211.
5. *Галаєвська Л.В.* Формування діалогічних умінь на уроках української мови / Л.В. Галаєвська // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2016 рік. – К.: Інститут педагогіки, 2016 – С. 161-162.
6. *Галаєвська Л.В.* Дослідження проблеми мовленнєвого розвитку учнів основної школи на уроках української мови» / Л.В. Галаєвська // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – 2017 рік. – К.: Наук.-видавничий центр «Лабораторія думки», 2017. – С. 28-30.

7. *Галаєвська Л.В.* Роль мотивації навчальної діяльності у розвитку комунікативних умінь учнів на уроках української мови» / Л.В. Галаєвська // Сучасні наукові дослідження / Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – 2017 рік. – К.: НВЦ «Лабораторія думки», 2017. – С. 18-20.
8. *Голуб Н.Б.* Лінгвістичний аспект методики навчання синтаксису й пунктуації у 8-9 класах / Н.Б.Голуб // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2016 рік. – К. : Інститут педагогіки, 2016. – С. 205.
9. *Голуб Н.Б.* Реалізація завдань особистісно орієнтованого й компетентнісного підходів у підручнику «Українська мова» для учнів 9 класу / Н.Б. Голуб // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2017 рік. 3б. тез. К. : Інститут педагогіки, 2017.– С.
10. *Горошкіна О.М.* Навчання синтаксису української мови учнів 8-9 класів: функційний аспект / О.М. Горошкіна // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2017 рік. – К.: Інститут педагогіки, 2017. – С.
11. *Ладоня К.Ю.* Формування пунктуаційної грамотності учнів 8-9 класів на уроках української мови / К.Ю. Ладоня // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2016 рік. – К.: Інститут педагогіки, 2016. – С. 162-163.
12. *Ладоня К.Ю.* Текстоцентризм як один з основних принципів навчання пунктуації учнів основної школи / К.Ю. Ладоня // Соціально-економічний розвиток в умовах глобалізації. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Чернівці, 15-16 травня 2017р. – Т.2 – Київ: НВЦ «Лабораторія думки» – 2017. – С. 12-13.
13. *Новосьолова В.І.* Особливості навчання синтаксису у 8-9 класах: діяльнісний аспект / В. І. Новосьолова // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2015 рік. – К. : Інститут педагогіки, 2015. – С. 208.
14. *Новосьолова В. І.* Мотиваційний аспект навчання синтаксису й пунктуації у 8-9 класах / В. І. Новосьолова // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2016 рік. – К. : Інститут педагогіки, 2016. – С. 159-160;
15. *Новосьолова В. І.* Формування синтаксичної компетентності учнів за новим підручником української мови для 8 класу / В. І. Новосьолова // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2017 рік. – К. : Інститут педагогіки, 2017. – С.
16. *Ярмолюк А.В.* Особливості реалізації сучасних підходів до навчання синтаксису української мови у 8-9 класах / А.В. Ярмолюк // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2015 рік . – К. : Педагогічна думка, 2015. – С. 210.
17. *Ярмолюк А.В.* Дослідження стану навчання синтаксису складного речення в 9 класі / А. В. Ярмолюк // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2016 рік . – К. : Педагогічна думка, 2016. – С. 158-159.
18. *Ярмолюк А. В.* Реалізація текстоцентричного підходу під час навчання синтаксису складного речення в 9 класі / А. В. Ярмолюк // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2017 рік . – К. : Педагогічна думка, 2017. – С. 210.